

Majda Halilović

**PREŽIVJELE GOVORE: OSVRT NA ODGOVORE
KRIVIČNOPRAVNOG SISTEMA NA NASILJE U
PORODICI U BOSNI I HERCEGOVINI**

Sarajevo, 2015.

NORWEGIAN EMBASSY

SWEDEN

**PREŽIVJELE GOVORE:
OSVRT NA ODGOVORE KRIVIČNOPRAVNOG
SISTEMA NA NASILJE U PORODICI
U BOSNI I HERCEGOVINI**

Majda Halilović

AI/DCAF 2015.

Sarajevo, 2015.

O autorici

Majda Halilović je voditeljica Odjela za istraživanja Atlantske inicijative u Bosni i Hercegovini. Magistrirala je na Univerzitetu Cambridge, a doktorirala sociologiju i socijalnu politiku na Open University u Ujedinjenom Kraljevstvu. U proteklih petnaest godina, provodila je istraživanja o traumama izbjeglica, društvenoj isključenosti i uključenosti, djeci i ratu, rodu i sigurnosti, Romima i sigurnosti, nasilju nad ženama i rodnom predrasudama u pravosuđu.

Zahvalnice

DCAF i Atlantska inicijativa zahvaljuju se **Ambasadi Kraljevine Norveške u Bosni i Hercegovini i Švedskoj** na finansijskoj podršci projektu Rod i pravosuđe u Bosni i Hercegovini, kojeg je izrada i objavljivanje ovog izvještaja dio.

Urednica

Heather Huhtanen

Dizajn i priprema

Sanin Pehlivanović

Prevod na bosanski jezik

Adisa Okerić-Zaid

Lektura bosanske verzije

Sandra Zlotrg

Slika na naslovnici

Dženat Drekočić

ISBN

978-92-9222-397-7

Štampa

CPU Printing Company d.o.o.

Izdavač

(c)AI/DCAF, 2015.

Sva prava pridržana.

Ženevski centar za demokratsku kontrolu oružanih snaga

Ženevski centar za demokratsku kontrolu oružanih snaga (DCAF) jedna je od vodećih institucija u svijetu u oblasti reforme sektora sigurnosti i upravljanja sektorom sigurnosti. DCAF pruža savjetodavnu podršku unutar države i praktične programe pomoći; priprema i promovira adekvatne demokratske norme na međunarodnom i nacionalnom nivou, zagovara dobre prakse i vrši istraživanja u vezi sa politikama, s ciljem da se postigne učinkovito demokratsko upravljanje u sektoru sigurnosti. Program DCAF-a koji se odnosi na rod i sigurnost podržava razvoj sektora sigurnosti kroz rad na pitanjima sigurnosti muškaraca, žena, dječaka i djevojčica radi postizanja punog učešća muškaraca i žena u institucijama sektora sigurnosti i reformskim procesima u sektoru sigurnosti.¹

Atlantska inicijativa

Atlantska inicijativa (AI) je nevladina organizacija sa sjedištem u Bosni i Hercegovini (BiH). Osnovana ju je 2009. godine grupa univerzitetskih profesora, novinara i analitičara, kako bi se bavili istraživanjem sigurnosnih rizika u BiH, integracije BiH u NATO, sigurnosti žena i provedbe Rezolucije UN-a 1325, roda i pravosuđa, te sigurnosti Roma i povratnika u BiH.² AI izdaje i akademski časopis "Demokracija i sigurnost u Jugoistočnoj Evropi", kojim promovira otvorenu i informiranu debatu na temu euroatlantskih integracija BiH. AI je priznata u BiH i široj regiji Balkana kao izvor informacija za predstavnike vlasti BiH te druge kreatore politika i stručnjake koji rade u oblasti međunarodne sigurnosti.

1 Vidi web stranicu DCAF-a na: www.dcaf.ch

2 Vidi web stranicu Atlantske Inicijative na: www.atlanticinitiative.org

Projekat Rod i reforma pravosuđa u Bosni i Hercegovini

DCAF i AI zajednički provode projekat Rod i reforma pravosuđa u Bosni i Hercegovini od 2011. godine. Projekat trenutno finansiraju Ambasada Kraljevine Norveške u Bosni i Hercegovini i Švedska. Ured za razvoj, podršku i edukaciju tužilaštava u inostranstvu (Ambasada SAD u Bosni i Hercegovini) pruža podršku određenim prijetnim aktivnostima.

Cilj ovog višegodišnjeg projekta je jačanje kapaciteta sudija i sutkinja, tužiteljica i tužilaca da efikasnije integriraju principe rodne ravnopravnosti u procedure i prakse pravosuđa BiH. Određene projektne aktivnosti obezbjeđuju resurse i istraživanja, dok su neke aktivnosti usmjerene ka razvojnim ciljevima kojima se stvara postupna transformacija načina razmišljanja i organizacijski pristupi pitanjima roda u pravosuđu. DCAF i AI su se oslanjali na liderstvo, smjernice i znanje stručnjakinja i stručnjaka iz pravosudnog sektora BiH u osmišljavanju i provedbi ovog projekta. Sa DCAF-om i AI na projektu su blisko saradivali: **Udruženje žena sudija u BiH (UŽS)**, **centri za edukaciju sudija i tužilaca u Federaciji BiH i Republici Srpskoj (FBiH CEST i RS CEST)**, **Visoko sudsko i tužilačko vijeće (VSTV)** te sudije i profesionalni članovi i članice pravosudne zajednice u FBiH i RS. Također, ambasadorica Norveške u Bosni i Hercegovini, **NJ. E. ambasadorica Vibeke Lilloe** pružila je značajnu podršku i liderstvo usmjeravanje tokom provedbe projekta.

Sadržaj

ZAHVALNICE	7
1. UVOD I METODOLOGIJA	9
1.2. Metodologija u kontekstu	11
2. RAZUMIJEVANJE UČESTALOSTI, UZROKA I POSLJEDICA NASILJA U PORODICI	19
2.1. Učestalost nasilja u porodici i potreba za jasnim definicijama	19
2.2. Uzroci nasilja u porodici	24
2.2.1. Objašnjenja nasilja u porodici na individualnom nivou	25
2.2.2. Porodični sukob kao uzrok nasilja u porodici	27
2.2.3. Uzroci nasilja u porodici na društvenom nivou: motiv moći	28
3. OBLICI I UTJECAJI NASILJA U PORODICI	33
3.1. Kako žene ulaze u nasilne brakove i šta pokreće nasilje	33
3.2. Vrste i stepeni nasilja	41
3.2.1. Fizičko nasilje	42
3.2.2. Seksualno nasilje	47
3.4. Djeca izložena nasilju i viktimizirana nasiljem	51
3.5. Napuštanje i vraćanje u nasilnu vezu	56
3.6. Moć, kontrola, izolacija i mizoginija	63

4.	ODGOVOR KRIVIČNOPRAVNOG SISTEMA I RELEVANTNIH SLUŽBI NA NASILJE U PORODICI: ISKUSTVO PREŽIVJELIH	71
4.1.	Prijavljivanje nasilja policiji	71
4.2.	Odgovor socijalnih službi i sigurnih kuća na nasilje u porodici	76
4.3.	Žene koje odluče da ne traže krivično gonjenje, zahtijevaju blažu kaznu ili povuku svoje optužbe	79
4.4.	Sigurnost na sudu i uloga sudija	83
4.5.	Mjere zaštite	85
4.6.	Uvjetne osude, uvjetna pravda?	87
4.7.	Dodatni kontakti sa sudovima: razvod, starateljstvo nad djecom i podjela imovine	90
5.	KAKO DALJE U PRUŽANJU PODRŠKE ŽRTVAMA I PREVENCIJI NASILJA U PORODICI: ULOGA KRIVIČNOPRAVNOG SISTEMA	95
5.1.	Potrebna promjena diskursa o nasilju u porodici u Bosni i Hercegovini	96
5.2.	Koordinirani odgovori krivičnog pravnog sistema	98
5.3.	Procjena rizika od smrtnosti u predmetima nasilja u porodici	100
5.4.	Ocjena otežavajućih i olakšavajućih okolnosti	103
5.5.	Liderska uloga sudija u prevenciji nasilja u porodici	107
5.6.	Specijalni sudovi za nasilje u porodici	109
5.7.	Najbolje sudske prakse za prevenciju nasilja u porodici	112

ZAHVALNICE

Ovo istraživanje zasniva se na pričama dvadeset hrabrih žena koje su preživjele nasilje u porodici. DCAF i Atlantska inicijativa neizmjereno im se zahvaljuju. Bez njihovog povjerenja i odvojenog vremena, kao i snage da podijele svoja bolna iskustva, ovo istraživanje ne bi bilo moguće.

Izuzetno cijenimo organizacijsku i konsultativnu podršku organizacija civilnog društva i sjajnih žena koje u njima rade. Žene iz organizacije Žene ženama iz Sarajeva, Lara Bijeljina, Centar civilnih inicijativa Sarajevo, Žena BiH Mostar, Centar za pravnu pomoć u Zenici i Budućnost Modriča pružile su neprocjenjivu pomoć. Posebno se zahvaljujemo Nuni Zvizdić iz organizacije Žene ženama – aktivistici koja se dugo bavi ženskim pravima – na nesebičnoj podršci koju nam je pružila kako bismo ostvarili kontakte sa drugim organizacijama civilnog društva i uvjerali ih u važnost ovog istraživanja. Zahvaljujemo se i Mirjani Musić, psihologinji iz organizacije Žene ženama, koja nam je pomogla da dođemo do žena koje su preživjele nasilje u porodici. Mubera Hodžić-Lemeš, koja vodi sigurnu kuću u Sarajevu, doprinijela je istraživanju pružajući informacije zasnovane na godinama iskustva koje posjeduje o ovoj oblasti. Amra Bećirović iz Centra za pravnu pomoć u Zenici također je mnogo pomogla omogućavanjem nekih intervjua i provođenjem značajne količine vremena u razmjeni svojih iskustava sa ženama koje su preživjele nasilje u porodici.

Tu je još nekoliko drugih kolegica koje su podržale ovo istraživanje na različite načine. Sara Hedlung, pripravnica sa Univerziteta Denver pomogla je u istraživanju i pristupanju međunarodnoj literaturi. Maida Čehajić,

Amina Bukvić i Edina Bećirević iz Atlantske inicijative pružale su podršku, savjete i mišljenja tokom čitavog procesa. Nenad Galić, pravni ekspert iz DCAF-a, pregledao je izvještaj i dao vrijedne sugestije u vezi sa pravnim aspektima istraživanja. Pomoć Kimberly Storr u lektorisanju i njeno poznavanje teme učinili su ovaj izvještaj znatno boljim.

Heather Huhtanen iz DCAF-a dala je značajan doprinos ovom istraživanju. Heather je pregledala izvještaj, napisala dijelove poglavlja 5 i dala značajne sugestije i mišljenja. Njeno iscrpno znanje o nasilju u porodici, njena mudrost i posvećenost kako ovoj temi tako i podučavanju o njoj u značajnoj su mjeri inspirirale ovo istraživanje.

Ovo istraživanje i izvještaj omogućile su Norveška i Švedska ambasada u Sarajevu putem projekta Rod i pravosuđe u Bosni i Hercegovini. Cijenimo to što su prepoznali značaj stjecanja boljeg uvida i razumijevanja pitanja nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini.

1. UVOD I METODOLOGIJA

Već nekoliko decenija, nasilje u porodici se prepoznaje kao društveni problem i ozbiljna, krivična stvar te se više ne shvata kao privatna stvar porodice koja bi se trebala rješavati izvan krivičnog sistema.³ Posljedično, potaknuta je analiza unutar krivičnih sistema, koji su počeli preispitivati svoju ulogu u slučajevima nasilja u porodici. U Bosni i Hercegovini (BiH), takva analiza se pojavila prije nekih desetak godina, a djelimično je rezultat međunarodnih nastojanja da se zaustavi diskriminacija nad ženama i skrene veća pažnja na značajna pitanja ženskih prava. U tom cilju, izmijenjeni su važeći zakoni i doneseni novi zakoni o nasilju u porodici; uključujući krivične zakone (Federacija BiH, Republika Srpska, Brčko Distrikt), entitetske zakone o zaštiti od nasilja u porodici i državni Zakon o ravnopravnosti spolova.⁴

Ipak, OSCE je 2011. godine proveo sistematsku analizu odgovora pravosudnog sistema BiH na nasilje u porodici, a izvještaj nakon analize je pokazao da se počiniocima nasilja u porodici u velikoj većini slučajeva (80%) izriče uvjetna osuda. OSCE je izrazio opću zabrinutost zbog izricanja minimalnih kazni ili čak kazni ispod zakonskog minimuma, kao i posebnu zabrinutost zbog pretjeranog korištenja uvjetnih osuda. Osim toga, u

3 Elizabeth M. Schneider, "Domestic Violence Law Reform in the Twenty-First Century: Looking Back and Looking Forward," *Family Law Quarterly* 42, no. 3 (2008).

4 Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, *Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine*, 36/03; Krivični zakon Republike Srpske, *Službeni glasnik Republike Srpske* 49/03 i 63/13; Krivični zakon Distrikta Brčko Bosne i Hercegovine, *Službeni glasnik Distrikta Brčko Bosne i Hercegovine*, 10/03; Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske, *Službeni glasnik Republike Srpske*, br. 102/12 i 82/15; Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Federacije Bosne i Hercegovine, *Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine*, br. 20/13; Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini: Prečišćeni tekst, *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine*, br. 32/10.

izvještaju se spominje i nevoljkost nadležnih organa da nasilje u porodici kombiniraju sa drugim optužbama, te nepostojanje opoziva uvjetnih osuda kada dođe do kršenja perioda provjeravanja, kao i rasprostranjena i pogrešna primjena olakšavajućih i otežavajućih okolnosti u krivičnim predmetima nasilja u porodici.⁵ Istraživači i istraživačice iz nekoliko nevladinih organizacija u BiH, koji su pratili krivične predmete rodno zasnovanog nasilja tokom perioda od 12 mjeseci, izvijestili su o sličnim nalazima 2014. godine.⁶

U proljeće 2013. godine, Atlantska inicijativa,⁷ bosanskohercegovačka nevladina organizacija, započela je partnerstvo sa Ženevskim centrom za demokratsku kontrolu oružanih snaga (DCAF) sa sjedištem u Švicarskoj⁸ na projektu za razvoj resursa, čiji je cilj bio unapređenje odgovora pravosuđa BiH na slučajeve nasilja u porodici. U okviru ovog projekta, devet sudija i sutkinja iz svih dijelova BiH razmotrili su postojeća međunarodna istraživanja i presude u krivičnim predmetima nasilja u porodici iz BiH, te izradili praktične preporuke za postupanje u predmetima nasilja u porodici. Rezultat njihovog rada je *Priručnik: sudska razmatranja slučajeva nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini*. Osvrćući se na izvještaj OSCE-a iz 2011. godine, ove sudije su utvrdili da olakšavajuće i otežavajuće okolnosti koje se primjenjuju u predmetima nasilja u porodici nisu utemeljene na najnovijim saznanjima o nasilju u porodici. O tome se govori u *Priručniku* koji su podržali Visoko sudsko i tužilačko vijeće (VSTV) i koji se koristi kao materijal za edukaciju sudija i tužilaca u BiH.

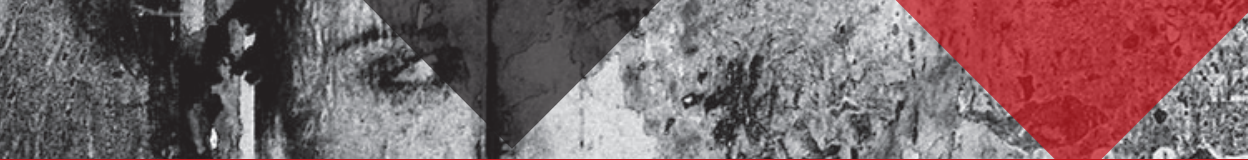
Diskusije sa sudijama i sutkinjama, tužiocima i tužiteljicama koji su izrazili želju da bolje razumiju kako mogu pomiriti društvene složenosti problema nasilja u porodici sa svojom sudskom praksom bile su pokretač

5 Organization for Security and Co-operation in Europe, *Ensuring Accountability for Domestic Violence: An analysis of sentencing in domestic violence criminal proceedings in Bosnia and Herzegovina, with recommendations* (Sarajevo: 2011).

6 Aleksandra Petrić i Dženana Radončić, *Izveštaj i analiza praćenja krivičnih postupaka u oblasti rodno zasnovanog nasilja u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj* (Banja Luka: Centar za pravnu pomoć ženama i Fondacija Udružene žene, 2014.). Vidi: <http://unitedwomenbl.org/wp-content/uploads/2015/08/analiza-praenja-krivinih-postupaka-u-oblasti-rodno-zasnovanog-nasilja-u-rs-i-fbih.pdf>

7 Vidi... www.atlanticinitiative.org

8 Vidi... www.dcaf.ch

za istraživanje predstavljeno u ovoj studiji, čija je svrha da se dopune preporuke iz *Priručnika*. Dokumentiranjem i pričanjem priča o nasilju u porodici u BiH, u ovom istraživanju se narativi iz stvarnog života stavljaju u kontekst sociološke i pravne teorije i pravnog okvira BiH. Iskustva osoba koje su doživjele nasilje u porodici u BiH tako predstavljaju prizmu kroz koju se procjenjuju pravni pristupi, a često služe i kako bi poduprla preporuke iz *Priručnika*, kao što je ona koja govori o tome koliko je važno da sud davljenje i seksualni napad cijeni kao otežavajuće okolnosti u odnosu na optuženog.

Rad Atlantske inicijative i DCAF-a pokazao je da žrtve koje prijave nasilje u porodici u BiH obično vjeruju da njihova žalba i sigurnost nisu prioriteta pravosudnog sistema.⁹ Osim toga, organizacije civilnog društva, pa čak i sudije navode da neki članovi pravosudne zajednice BiH umanjuju ozbiljnost nasilja u porodici tako što krive žrtvu ili tvrde da je nasilje u porodici privatna stvar.¹⁰ Dakle, ovo istraživanje je provedeno kako bi se razotkrile postojeće prepreke u pravosudnom sistemu za ostvarivanje boljeg odgovora na nasilje u porodici u BiH, te utvrdilo na koji način krivičnopravni sistem uopće, a i same sudije mogu doprinijeti boljoj zaštiti žrtava nasilja u porodici i njegovom sprečavanju.

1.2. Metodologija u kontekstu

Kako bi se ispunili ciljevi ove studije – isticanje složenosti slučajeva nasilja u porodici, ali i otkrivanje potencijala pravosuđa da preuzme vodeću ulogu u njegovoj prevenciji – istraživanje je usmjereno na dvije glavne teme. Prvo je bilo neophodno ispričati istinitu priču o nasilju u porodici, od toga kako ono počinje, kakvim vrstama nasilja su žrtve izložene, kako ono utječe na živote djece koja su izložena ovom nasilju, pa do razloga zbog kojih žrtve ostaju, odlaze i vraćaju se nasilnim partnerima. Drugo,

9 Ove informacije su istraživačima i istraživačicama iz AI i DCAF-a dali akteri na sastancima koji su održani u procesu izrade *Priručnika*, tokom obuka za sudije na temu nasilja u porodici, te na radionicama sa članicama i članovima Udruženja žena sudija.

10 Majda Halilović i Heather Huhtanen, *Gender and the Judiciary: The Implications of Gender within the Judiciary of Bosnia and Herzegovina* (Geneva: DCAF, 2014).

trebala se razmotriti interakcija žrtava sa krivičnopravnim sistemom analiziranjem razloga zbog kojih one podižu ili povlače optužbe, načina na koje ih tretira policija i pravosuđe, te uzimanjem u obzir otežavajućih okolnosti koje sudije i tužioci (ne) primjenjuju.

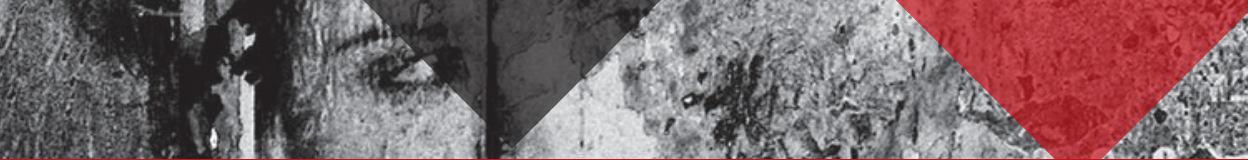
U okviru ovog istraživanja, žene žrtve nasilja u porodici su zamoljene da ispričaju svoje priče i podijele svoja zapažanja i mišljenja. To je podrazumijevalo otkrivanje intimnih i bolnih iskustava o kojima je mnogima od njih neugodno govoriti. Stoga je kvalitativna metodologija – priznata zbog kapaciteta da osnažuje učesnike istraživanja i promovira društvene transformacije te zbog toga što omogućava tumačenje, interakciju, dijalog i refleksivnost – utvrđena kao najprimjerenija.¹¹

Problem nasilja u porodici je socio-kriminalne prirode, a kako bi pokazalo njegovu složenost i ozbiljnost, ovo istraživanje se zasniva na stvarnim pričama do kojih se došlo kroz detaljne razgovore sa ženama koje su preživjele nasilje.¹² Ova metoda omogućava osobama koje su doživjele nasilje u porodici da svoje priče ispričaju vlastitim riječima i dinamikom, uz zaštitu anonimnosti. Razgovori su obavljani sa ukupno dvadeset žena u pet gradova širom BiH.¹³ Da bi se osigurala potpuna podrška žrtvama, u izradu metodologije su uključene organizacije civilnog društva koje se bave direktnim pružanjem usluga osobama izloženim nasilju, kao i u proces identificiranja žena koje su spremne učestvovati i pitanja kojima se studija treba baviti. Navedene organizacije civilnog društva su kontaktirane u najranijim fazama istraživanja, a održano je nekoliko konsultativnih sastanaka sa organizacijom Žene ženama sa sjedištem u Sarajevu, koja je pružila ulazne podatke ne samo o metodologiji nego i o aktuelnim pitanjima i dilemama u istraživanjima o nasilju u porodici i interventnim praksama. Ova organizacija je također bila od velike pomoći u povezivanju istraživačice sa sigurnim kućama i centrima za pružanje pravne pomoći.

11 Christine S. Davis, "Empowerment" in *The SAGE Encyclopedia of Qualitative Research Methods*, ed. Lisa M. Given (Thousand Oaks, CA: SAGE, 2008), 262.

12 Benjamin F. Crabtree and William L. Miller, eds., *Doing Qualitative Research* (Thousand Oaks, CA: SAGE, 1992).

13 Da bi se osigurala anonimnost izbjegnuta su imena gradova u kojima je radeno istraživanje.

Razgovori sa žrtvama nasilja u porodici trajali su od 45 do 90 minuta, u zavisnosti od brzine njihovog pripovijedanja i dinamike razgovora. Neke žene su u svoje priče o doživljenom nasilju, njegovim posljedicama, svojim povredama i iskustvima sa nadležnim organima i institucijama uključile mnoge opisne detalje; dok su priče drugih žrtava bile manje detaljne. U nekim slučajevima, ženama je trebalo malo vremena da počnu pričati svoju priču o nasilju ili da otkriju intimne detalje, naročito o seksualnom nasilju, te im je ostavljeno onoliko vremena koliko im je bilo potrebno da se oslobode i ispričaju svoje priče.

Ovo istraživanje je osmišljeno i provedeno imajući u vidu Preporuke etičke i sigurnosne prirode Svjetske zdravstvene organizacije za istraživanja o nasilju u porodici nad ženama.¹⁴ U širem smislu, u ovim Preporukama se najveći prioritet stavlja na sigurnost žena učesnica istraživanja tako što se preporučuje da istraživači i istraživačice prođu posebnu obuku, kako bi znali reagirati na znakove stresa i uznemirenosti. Tokom etičkog kvalitativnog istraživanja čiji je cilj osnaživanje viktimiziranih žena, mora se ponuditi sigurno okruženje za intervju, te izbjegavati ugrožavanje ispitanica ili istraživač(ic)a kao rezultat istraživačkog procesa.

Istraživačica u ovoj studiji posjeduje petnaest godina iskustva u istraživanju osjetljivih tema, što uključuje vođenje intervju sa preživjelima koji su pretrpjeli ozbiljne traume tokom i poslije rata, te sa pripadnicima/ama manjina, ženama, djecom i osobama sa invaliditetom. Pored toga, ona je obučena psihologinja sa sposobnošću da prepozna znakove stresa i nelagode i pruži odgovarajuću podršku sagovornicama. Iako intervjui koji su obavljeni za potrebe ovog istraživanja nisu bili kliničke prirode, *per se*, oni su istraživačici omogućili da prepozna naznake o tome da učesnice pate ili su patile od simptoma anksioznosti, posttraumatskog stresa i depresije.

14 Svjetska zdravstvena organizacija, *Žene na prvom mjestu: Preporuke etičke i sigurnosne prirode za istraživanja o nasilju u porodici nad ženama* (Ženeva: 2001.).

Bilo je važno da se ženama intervjuiranim za potrebe ove studije pristupi s poštovanjem i transparentnošću u vezi sa istraživanjem i njegovim ciljem informiranja pravosudne zajednice. Učesnice su razumjele da ovo istraživanje najvjerojatnije neće promijeniti njihovu situaciju, niti unijeti drastične i trenutačne promjene u praksu policije ili pravosuđa, ali da bi moglo pomoći drugim ženama koje se nađu u sličnom položaju u budućnosti. Rukovodeći se feminističkim načinom istraživanja, istraživačice je u svakom trenutku bila iskrena i inkluzivna prema ispitanicama.¹⁵

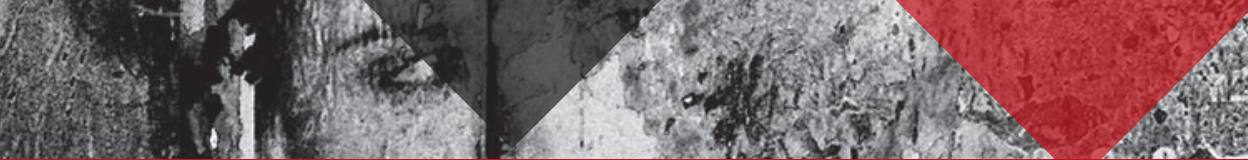
Proces pribavljanja informiranog pristanka od ispitanica odvijao se u nekoliko faza. Prvo im se obratila osoba koju su poznavale iz sigurne kuće ili organizacije za pružanje pravne pomoći i zamolila ih je da učestvuju u istraživanju. Rečeno im je da će njihovo učešće biti anonimno i na dobrovoljnoj osnovi, kao i ko će voditi razgovor s njima i gdje, te je zatražena njihova saglasnost za snimanje razgovora. Učesnicama je objašnjeno da u svakom trenutku tokom istraživanja mogu odbiti učešće, čak i usred intervjua, te da mogu poništiti svoj intervju ako se predomisle u vezi s učešćem u istraživanju. Poseban naglasak je stavljen na anonimnost studije; a općenito su poštovani principi M. Ellsberg i L. Heise u intervjuiranju žena žrtava nasilja – izbjegavanje štetnog djelovanja, dobronamjernost i poštivanje pojedinaca i pravde.¹⁶

Žene su pristale na učešće u studiji, prvo u preliminarnim razgovorima sa predstavnicama sigurne kuće i centra za pružanje pravne pomoći, a potom i u razgovoru sa istraživačicom. Pristanak nije pribavljen u pismenoj formi, zbog rizika da bi se obaveza potpisivanja nekog obrasca mogla smatrati prijetnjom ili povredom anonimnosti. Pribavljanje usmenog pristanka u nekoliko faza u okviru dogovora između istraživačice i žena učesnica odražava model koji predlaže Waldrop.¹⁷ Ovakav oblik pristanka

15 Ann Oakley, "Interviewing Women: A Contradiction in Terms" u *Turning Points in Qualitative Research: Tying Knots in a Handkerchief*, eds. Yvonna S. Lincoln and Norman K. Denzin (Walnut Creek, CA: AltaMira Press, 2003), 243.

16 Mary Ellsberg and Lori Heise, "Bearing witness: Ethics in domestic violence research," *The Lancet* 359 (May 2002), 1599-1604.

17 Waldrop, D., 2004. Ethical Issues in Qualitative Research with High-Risk Populations. In: D. Padgett, ed. 2004. *The Qualitative Research Experience*. Belmont: Thomson-Brooks/Cole.

slijedi i argumente koje iznosi Ryen, koja skreće pažnju na utjecaj kulture na etiku i potrebu da se razmisli o zapadnjačkim etičkim razmatranjima privatnosti i uvjerenju da potpisani dokument donosi zaštitu.¹⁸

Neposredno prije svakog intervjua, istraživačica je još jednom objasnila prirodu istraživanja i uvjerala sagovornicu da će njena anonimnost biti zaštićena. Svaka žena je zamoljena da odabere pseudonim ili, ako ga se nije mogla sjetiti, da odobri pseudonim koji je predložila istraživačica. Od žena je zatraženo da same odaberu pseudonime iz nekoliko razloga, od kojih su neki simbolične prirode. Žrtve teškog nasilja izgubile su kontrolu nad svojim životom, finansijama, imovinom, radnim mjestom, pa čak i nad vlastitim tijelom, te je bilo važno da se taj gubitak kontrole ne nastavi i tokom procesa dogovaranja i vođenja intervjua. Zbog toga su i intervjui zamišljeni kao fleksibilni, kako bi svaka žena imala na raspolaganju potrebno vrijeme koje joj odgovara da ispriča svoju priču.

Osoba koja je vodila intervju naročito je pazila da ne dovodi u pitanje istinitost priča ili ispravnost odluka ovih žena. Mnoge ispitanice su kao žrtve bile izložene okrivljavanju, kritikama i stereotipima, kako u privatnom životu tako i u kontaktu sa nadležnim organima i stručnim osobama, te je stoga izbjegavanje ovakvih negativnih konstrukcija tokom istraživanja bilo imperativ. Umjesto toga, osoba koja je vodila intervju je pokazivala saosjećanje, empatiju i ohrabivala sagovornice, tj. nije preuzela ulogu hladne i udaljene "kliničke" slušateljice. Učesnice su cijenile ovakav pristup, a neke od njih su smatrale da je teško iskustvo pričanja o nasilju koje su doživjele za njih bilo katarzično. Prema preporukama Parker i Ulrich, intervjui su uvijek završavani sa optimističnom notom, uz jačanje sposobnosti svake žene da se nosi sa takvim iskustvom i njenih ličnih snaga i podsjećanje na vrijednost informacija koje je podijelila za pružanje pomoći drugim ženama.¹⁹

18 Anne Ryen, "Ethical Issues" in *Qualitative Research Practice*, eds. Clive Seale, et al. (London: SAGE, 2004), 218.

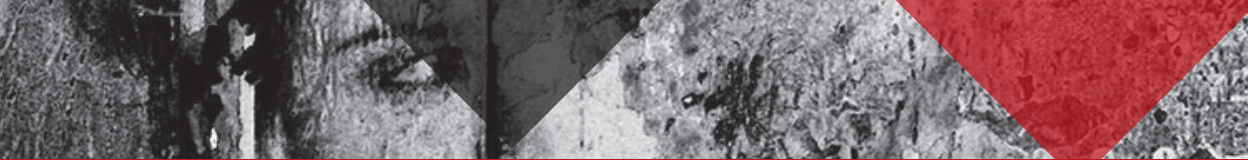
19 Barbara Parker and Y Ulrich, "A protocol of safety: Research on abuse of women," *Nursing Research* 39, no. 4 (1990), 248-250.

Svaka učesnica je tokom intervjua ispoljavala određeni nivo stresa i nelagode, boli ili tuge. Razgovor o ponižavanju pred djecom, gubitku djeteta ili djece zbog razdvojenosti, ili gubitku života koji su nekad živjele je srceparajući, te su razgovori građeni na odnosu između istraživačice i svake žene. Brush tvrdi da je ovaj odnos od ključnog značaja u istraživanju na temu nasilja u porodici, kako bi se dobili adekvatni odgovori o izuzetno traumatičnom i stigmatizirajućem iskustvu; u okviru ove studije, navedeni odnosi su zasnovani na povjerenju stečenom tokom razgovora o anonimnosti, te na poštovanju i razumijevanju ispričanih iskustava i uvažavanju hrabrosti i istrajnosti koje su za to bile potrebne.²⁰

Intervjui su započeti neutralnim pitanjima – o zanimanju ispitanice, naprimjer – što je ženama omogućilo da se prilagode predviđenom toku intervjua. Dalo im je priliku i da se predstave na drugi način, a ne samo kao žrtve nasilja: kao majke, zaposlenice i prijateljice. Ne samo da je pomoglo u uspostavljanju odnosa od povjerenja i poštovanja nego je i potaknulo žene da ponovo potvrde i spoznaju svoj ukupni identitet, umjesto fokusiranja samo na ulogu žrtve ili iskustvo sa nasiljem. Doista, na samom početku razgovora, većina učesnica je pretpostavila da je osoba koja vodi intervju u poziciji moći, što je bio odraz njihovog iskustva sa drugim stručnim osobama, koje su često pod vremenskim pritiskom i rade pod određenim ograničenjima. Međutim, istraživačica je radila na brzoj promjeni takve dinamike moći, nudeći ispitanicama da preuzmu kontrolu i uvažavajući njihovo vrijeme i napore. To je učesnicama olakšalo nastavak razgovora o izuzetno osjetljivim temama i pitanju nasilja.

Pitanje koje je često predstavljalo most za prelazak sa neutralnih tema na osjetljivija pitanja bilo je ono o bračnom statusu. Često je navodilo ispitanice da počnu govoriti o svom braku, razdvojenosti i razlozima za razdvojenost –uključujući tu uvijek i nasilje. Žene su potom zamoljene da kažu nešto o tome kako su upoznale svoje muževe, kao i kada je nasilje počelo, te da li su njihova djeca svjedočila nasilju ili i sama bila žrtve.

20 Anne Ryen, "Trust in Cross-Cultural Research: The Puzzle of Epistemology, Research Ethics, and Context," *Qualitative Social Work* 7, no. 4 (December 2008), 448-465.

Također su govorile o vrstama nasilja koje su doživjele, šta ga je pokrenulo, te da li misle da ga je bilo moguće spriječiti ili mu se oduprijeti, kao i o tome zbog čega su ostale u nasilnom braku i šta ih je na kraju navelo da napuste svoj dom.

Studije o nasilju nad ženama nailaze na izazov: kako da se ispitanicama pomogne da se otvore i govore o veoma bolnim i nasilnim djelima.²¹ Ključ je u tome koliko se ispitanice osjećaju ugodno tokom intervju, a to može zavisiti od nekoliko faktora, uključujući spol osobe koja vodi intervju, trajanje intervju, da li su prisutne i druge osobe, te da li je osoba koja vodi intervju istinski zainteresirana, iskrena i spremna da ne osuđuje. U okviru ove studije, stvaranje prijatne i sigurne atmosfere za ispitanice, bilo je na prvom mjestu, a čini se da je ovaj zadatak i ispunjen, uprkos užasnom nasilju o kom su govorile neke od učesnica. Neka od iskustava koja su ispitanice podijelile doista su toliko užasna da je u njih možda teško i povjerovati, ali je važno razumjeti da su pretjerivanja ili izmišljanja u ovakvim istraživačkim intervjuima veoma malo vjerovatna, o čemu se opsežno govori u različitim međunarodnim kontekstima.²²

Priče ovih žena analizirane su primjenom tematske analize i kritičke analize diskursa. Tematska analiza je omogućila organiziranje podataka u kategorije te pravljenje kontrasta i poređenja među kategorijama i u okviru tema i kategorija.²³ Kritička analiza diskursa pružila je još jedan nivo uvida u podatke, omogućavajući bolje razumijevanje načina na koji diskursi funkcioniraju u odnosu na nasilje u porodici izvođenjem interpretativnih tvrdnji.²⁴ Kritička analiza diskursa razmatra pitanja moći, društvene konstrukcije i načine prikazivanja određenih grupa, a naročito

21 Mary Ellsberg, et al., "Researching Domestic Violence Against Women: Methodological And Ethical Considerations," *Studies in Family Planning* 32, no. 1 (2001): 1-16.

22 Vidi: Michael D. Smith, "Enhancing the Quality of Survey Data on Violence against Women: A Feminist Approach," *Gender and Society* 8, no. 1 (1994): 109-127; and Muhammad M. Haj-Yahia, "The Incidence of Wife Abuse and Battering and Some Sociodemographic Correlates as Revealed by Two National Surveys in Palestinian Society," *Journal of Family Violence* 15, no. 4 (2000).

23 A. Michael Huberman and Matthew B. Miles, "Data Management and Analysis Method" in *Handbook of Qualitative Research*, eds. Yvonna S. Lincoln and Norman K. Denzin (London: SAGE, 1994).

24 Cheek, J. (1997) Negotiating delicately: Conversations about health. *Health and Social Care in the Community* 5 (1): 23-27.

je značajna u kontekstu nasilja u porodici, gdje moć datog diskursa može oblikovati profesionalne prakse. Naprimjer, umjesto da ih se smatra odgovornim za nasilničko ponašanje ili opasnim, nasilni muškarci često se prikazuju kao predmeti sažaljenja koji su u suštini nježni, ali su ih tenzije u braku ili provokacije partnerice navele da čine ekstremne radnje koje nisu karakteristične za njih.²⁵

Primjena kritičke analize diskursa u ovoj studiji pomogla je da se shvati na koji način različite stručne osobe posmatraju žene žrtve nasilja u porodici, kao i mjeru u kojoj društveni i profesionalni diskurs utječe na te žene. Dominantni diskurs kojim se žene obezvrjeđuju ili obilježavaju kao nepouzdana bio je evidentan u rječniku koji su koristili njihovi muževi tokom trajanja nasilja i nakon toga, što odražava utjecaj tog diskursa na način na koji muževi posmatraju žene i na njihovo nasilno ponašanje. U poglavljima 3 i 4, diskursi moći, kontrole, mizoginije i patrijarhata koji su isplivali na površinu tokom intervjua, pomažu u stvaranju potpunije slike o tome zašto je toliki broj žena izložen nasilju.

25 Adrian Howe, "Notes from a 'War' Zone: Reporting domestic/family/home/epidemic (men's) violence" in *Sexed Crime in the News*, ed. Adrian Howe (Sydney: Federation Press, 1998), 29.

2. RAZUMIJEVANJE UČESTALOSTI, UZROKA I POSLJEDICA NASILJA U PORODICI

Ovo poglavlje govori o nekim pitanjima povezanim sa pravnim i pravosudnim odgovorima na nasilje u porodici, te o njegovoj definiciji, učestalosti i uzrocima. Važno je utvrditi i shvatiti temeljne uzroke nasilja, zato što se pokazalo da načini na koje društvo i pravni ili zdravstveni stručnjaci posmatraju i definiraju nasilje u porodici utječu na politike i interventne odgovore. U poglavlju 3 razmatraju se šire posljedice nasilja u porodici na zdravlje i dobrobit žena, ali i na sve članove porodica pogođenih nasiljem.

2.1. Učestalost nasilja u porodici i potreba za jasnim definicijama

Rasprostranjenost nasilja u bilo kom društvu obično se utvrđuje studijama o učestalosti; i mada se raspravlja o preciznoj definiciji nasilja u porodici, skoro trećina (30%) svih žena koje su bile u vezi širom svijeta doživjela je fizičko i/ili seksualno nasilje od strane intimnog partnera. Osim toga, na globalnom nivou, čak 38% od ukupnog broja ubijenih žena ubio je partner ili supružnik.²⁶ U Bosni i Hercegovini, studijom iz 2012. godine utvrđeno je da je skoro polovina svih žena obuhvaćenih studijom doživjela najmanje jedan oblik nasilja od navršene petnaeste godine, a nešto manje od 12%

²⁶ World Health Organization, *Global and regional estimates of violence against women: prevalence and health effects of intimate partner violence and non-partner sexual violence* (Geneva: 2013).

je navelo da je doživjelo nasilje tokom godine koja je prethodila anketi.²⁷ Najčešći vid nasilja koji su navele žene u BiH je psihičko, sa učestalošću od 42% tokom životnog vijeka, nakon čega slijedi fizičko nasilje sa učestalošću od 24% tokom životnog vijeka, a 6% žena je navelo da su doživjele seksualno nasilje.

Počinioci nasilja nad ženama u najvećem broju su njihovi bivši ili aktuelni partneri. Nalazi istraživanja pokazuju da partnersko nasilje igra ulogu u 72% slučajeva; generalno, žene su suočene sa mnogo većim rizikom od nasilja u intimnim i porodičnim vezama nego u široj zajednici. Veća je vjerovatnoća da će mlađe žene doživjeti nasilje nego starije, a pri tome ni žene lošeg zdravlja ili sa invaliditetom nisu pošteđene nasilja – ustvari, stope rasprostranjenosti u odnosu na njih iste su kao i u odnosu na zdrave žene bez invaliditeta.²⁸

Podaci o učestalosti slučajeva nasilja u porodici pokazuju da se ono ne dešava u izoliranim slučajevima, nego da slijedi određeni obrazac.²⁹ Kako je spoznaja o tome rasla tokom sedamdesetih godina prošlog stoljeća, zajedno sa uviđanjem sveprisutnosti nasilja u porodicama, pojavili su se zahtjevi za definiranjem nasilja u porodici. Feminističke istraživačice su počele nasilje u porodici posmatrati kao jednu od najvećih prijetnji po sigurnost i zdravlje žena, a pružatelji relevantnih usluga počeli su shvatati da različiti oblici nasilja u porodici zahtijevaju posebno prilagođene intervencije. Na kraju su organizacije za zagovaranje ženskih prava, koje su se ranije protivile ideji utvrđivanja različitih oblika nasilja i smatrale da se sve nasilje treba kategorizirati kao zlostavljanje, također uvidjele da takva diferencijacija omogućava učinkovitije napore u pogledu tretmana i prevencije.

O važnosti razlikovanja različitih vrsta nasilja naširoko raspravljaju Joan Kelly i Michael Johnson, koji tvrde da nasilje nad intimnom partnericom

27 M. Babović, "Rasprostranjenost i karakteristike nasilja nad ženama u Bosni i Hercegovini" (Agencija za ravnopravnost spolova BiH, 2013).

28 Ibid.

29 Ibid.

nije univerzalna pojava, nego da ga oblikuju dinamika partnerskog odnosa, kontekst i posljedice.³⁰ To je ključni koncept jer se odnosi na pravni i pravosudni odgovor, zato što adekvatne intervencije – od sankcija do programa za zlostavljače i podršku žrtvama – trebaju biti potkrijepljene informacijama o vrstama nasilja koje su specifične za svaki pojedini slučaj. Godine 1995, Johnson je izradio utjecajnu tipologiju nasilja u porodici, a savremena literatura o ovoj temi često se oslanja na tu njegovu tipologiju. On tvrdi da svako nasilje među parovima nije uvijek slično, a pravni stručnjaci i pravosudni sistem trebaju prepoznati različite vrste nasilja u porodici, kako bi ponudili adekvatne odgovore. Johnson utvrđuje tri široke kategorije nasilja među parovima, a svaka se razlikuje po uzrocima, dinamici i posljedicama: situacijsko nasilje među parovima, [sistematsko nasilje u porodici] koje se naziva i intimni terorizam, te nasilni otpor žrtava.³¹

Situacijsko nasilje među parovima je najčešći oblik nasilja među intimnim partnerima. Ono se pojavljuje u vezi kada neslaganja pređu u bijesne svađe, a potom eskaliraju u nasilje. Ova vrsta nasilja može biti blaga ili ozbiljna, ili čak izolirana, iako među nekim parovima obrazac takvog nasilja koji se ponavlja postaje izuzetno opasan. Ipak, manja je vjerovatnoća da će ova vrsta nasilja vremenom eskalirati i dovesti do fizičkih povreda. Žene vrše situacijsko nasilje među parovima u skoro jednakom broju kao i muškarci, iako muškarci obično nanesu ozbiljniju štetu. Međutim, situacijsko nasilje među parovima ne uključuje cilj dominacije i kontrole od strane jedne ili obje osobe u vezi. Zbog toga je svrha nasilja vjerovatno specifična za dati kontekst – bilo da se radi o želji da se “pobijedi” u raspravi ili izražavanju frustracije i bijesa.

30 Joan B. Kelly and Michael P. Johnson, “Differentiation among types of intimate partner violence: research updates and implications for interventions,” *Family Court Review* 46, no. 3 (2008): 476-499.

31 Michael P. Johnson, “Patriarchal Terrorism and Common Couple Violence: Two Forms of Violence Against Women,” *Journal of Marriage and the Family* 57, no. 2 (May 1995): 283-294. Johnson koristi pojam “intimni terorizam”, ali će se za potrebe ovog izvještaja kosristiti zamjenski pojam zlostavljanje u kontekstu nasilja u porodici, kako bi se koristio jezik dosljedan onome iz *Priručnika*, kao i rječnik koji se češće koristi da bi se opisala veza u kojoj jedna osoba koristi različita nasilna ponašanja i prisilu da bi uspostavila i održavala dominaciju i kontrolu u vezi.

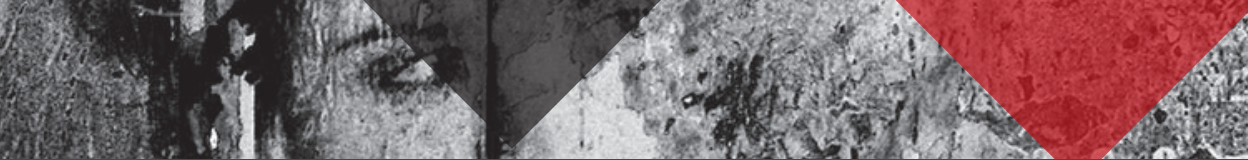
Johnson identificira *sistematsko nasilje u porodici* kao nezavisno od sukoba ili neslaganja, koje se dešava rjeđe od situacijskog nasilja među parovima. Međutim, najveća je vjerovatnoća da će upravo ova vrsta nasilja u porodici uništiti živote ljudi. Sistematsko nasilje u porodici se razlikuje od drugih vrsta nasilja u intimnim vezama prema obrascu nasilnih i nenasilnih ponašanja, ukorijenjenih u nastojanjima da se dominira i uspostavi kontrola nad partnerom ili partnericom, a skoro uvijek se radi o muškarcima koji zlostavljaju žene. Počinioci koji vrše sistematsko nasilje u porodici kontroliraju svoje partnerice kombiniranjem nasilja sa drugim taktikama, kao što su prijetnje i zastrašivanje, ekonomsko nasilje, psihičko zlostavljanje, izolacija i korištenje muških privilegija.

Treća vrsta nasilja koju definira Johnson je *nasilni otpor* žrtava – obično žena – koje pokušavaju da se fizički odupru dominaciji nasilnika. Ono je često kratkotrajno zbog sposobnosti nasilnika da fizički dominiraju žrtvom, pa većina žena koje se nasilno opiru ubrzo pređu na druge načine nošenja s nasiljem.³²

Johnson i Leone uvjereni tvrde da istraživači i praktičari moraju razlikovati situacijsko nasilje među parovima, sistematsko nasilje u porodici i nasilni otpor, zato što svaka vrsta nasilja ima različite korijene i uzroke i posljedice po žrtve.³³ Poznavanje ove tipologije među članovima pravosudne zajednice od naročitog je značaja, jer sistematsko nasilje u porodici obično podrazumijeva dugotrajan ciklus nasilja od strane muškaraca koji koriste manipulaciju, ne samo kako bi kontrolirali svoju partnericu nego i da bi je odvratili od prijavljivanja nasilja ili traženja pomoći. Ova vrsta nasilja često uključuje seksualne napade, davljenje, prijetnje oružjem i različite oblike prinude – a svi ovi elementi su bitni za procjenu koliko je počinilac opasan po žrtvu i društvo. Sistematsko nasilje

32 Theodora Ooms, "A Sociologist's Perspective on Domestic Violence: A Conversation with Michael Johnson, Ph.D. (from the conference of the Center for Law and Social Policy and the National Conference of State Legislatures, "Building Bridges: Marriage, Fatherhood, and Domestic Violence," May 2006).

33 Michael P. Johnson and Janel M. Leone, "The Differential Effects of Intimate Terrorism and Situational Couple Violence: Findings From the National Violence Against Women Survey," *Journal of Family Issues* 26, no. 3 (April 2005): 322-349.

u porodici povećava osjećaj nemoći kod žrtava, zbog čega im je izuzetno teško da se oslobode, a njegove posljedice su ozbiljne, ne samo po partnericu žrtvu nego i po djecu koja su direktno ili indirektno izložena ovoj vrsti nasilja.

Žene koje su ispričale svoje priče u okviru ove studije bile su izložene sistematskom nasilju u porodici; stoga se, za potrebe ovog istraživanja, pojam nasilje u porodici – koji se češće koristi u BiH – koristi kako bi se opisala ova vrsta nasilja. Iako je važno naglasiti da svi oblici nasilja kojima su izložene žene u BiH ne spadaju u sistematsko nasilje u porodici, problemi sa razumijevanjem rasprostranjenosti određenih vrsta nasilja rezultat su nesposobnosti policije ili socijalnih radnika da naprave razliku između najtežih oblika i drugih vrsta nasilja. Ako se u studijama o rasprostranjenosti ne pravi razlika između različitih oblika nasilja, stvara se iskrivljena slika u kojoj je možda teško vidjeti koje su žrtve u najvećoj opasnosti. Jer, ako se sve žene koje su nekad doživjele fizički sukob sa partnerom svrstaju u istu kategoriju kao žrtve sistematskog nasilja u porodici postoji rizik da relevantne službe počnu pružati “univerzalni” oblik podrške u svim slučajevima. Iako svaki oblik nasilja može biti traumatičan, ženama koje dožive izoliran slučaj fizičkog sukoba s partnerom potrebne su drugačije intervencije nego ženama koje su izložene teškom i iscrpljujućem dugotrajnom nasilju koje im ugrožava život.

Međutim, sistematsko nasilje u porodici se u mnogim studijama o rasprostranjenosti ne priznaje iz nekoliko razloga. Jedan je u tome što se ove studije često suočavaju s problemom neadekvatnog odziva; često žene koje su uplašene i pod kontrolom partnera šute iz straha da bi njihovo učešće u studiji moglo provocirati nasilje, te stoga nisu ubrojane u nalaze studije.³⁴ Osim toga, studije o rasprostranjenosti koje se fokusiraju na opću populaciju i postavljaju pitanja poput “da li vas je neko udario tokom protekle godine ili bilo kada u životu” ne pokazuju koliko žena je izloženo najtežim i najbezobzirnijim vrstama nasilja. Iako su

34 Donna Chung, “Understanding the Statistics about Male Violence Against Women,” White Ribbon Research Series, Paper No. 5, May 2013.

policijski i statistički podaci o stopama kriminala uobičajeno sredstvo za utvrđivanje obima nasilja u porodici, ti su podaci ograničeni činjenicom da se većina nasilja u porodici ne prijavljuje policiji, zdravstvenim ili službama za podršku. Agencijske statistike pokazuju koliko ljudi prijavi nasilje ili zatraži pomoć, ali nemaju precizne podatke o ukupnom broju žrtava nasilja u porodici.³⁵

Odgovarajući pravosudni odgovor je od ključnog značaja za zaštitu žrtava, a oslanja se na sposobnost sudija i tužilaca da razlikuju sistematsko nasilje u porodici i situacijsko nasilje među parovima. Budući da su žrtve sistematskog nasilja izložene češćem i ozbiljnijem nasilju, njihovo je psihičko i fiziološko zdravlje više narušeno, što utječe na njihove svakodnevne aktivnosti.³⁶ Naravno, također je važno da profesionalni pravници i članovi pravosudne zajednice razumiju uzroke nasilja u porodici, o čemu se više govori u nastavku.

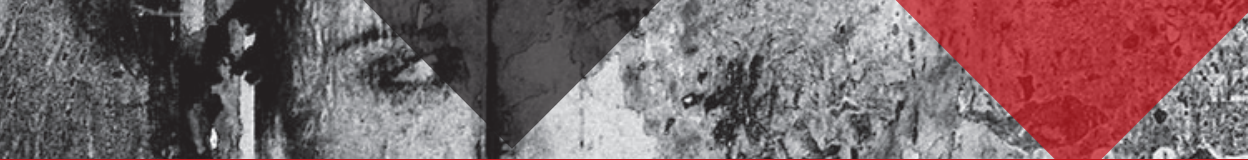
2.2. Uzroci nasilja u porodici

Nasilje između intimnih partnera i u porodicama nije nova pojava i bilježi se u različitim kulturama kroz historiju. Dokazi o nasilju o porodici doista su ukorijenjeni u samim temeljima tzv. građanskog društva. Naprimjer, u srednjovjekovnoj Evropi, muževi su imali zakonsko pravo da “kažnjavaju” – fizički discipliniraju – svoje supruge, sluge i šegrte.³⁷ Kako su žene tradicionalno smatrane ekonomski i zakonski ovisnim o muževima, nasilje u porodici je dugo vremena smatrano neizbježnim u braku. Tek od sedamdesetih godina prošlog stoljeća i rastom modernog ženskog pokreta, počeli su pozivi da se nasilje u porodici prizna kao društveni problem i problem javnog zdravlja. To je pokrenulo intenzivnija istraživanja i dokumentovanje nasilja u porodici, izmjene zakona i uvođenje programa za podršku žrtvama nasilja, naročito ženama.

35 Ibid.

36 Johnson and Leone, “The Differential Effects of Intimate Terrorism...”

37 James A. Brundage, “Domestic violence in classical canon law” in *Violence in Medieval Society*, ed. Richard W. Kaeuper (Brewer, 2000), 183-197.

Posvećivanje pojačane društvene, pravne i naučne pažnje nasilju u porodici izazvalo je pojavu raznih teorija o njegovim uzrocima. Prema postojećoj literaturi, teorije koje objašnjavaju nasilje muškaraca nad aktuelnim ili bivšim partnericama mogu se svrstati u tri kategorije na osnovu njihovog okvira za analizu: individualističku, porodični sistem i društvenu. U nastavku su objašnjeni primjenjivost i nedostaci ova tri pristupa u objašnjavanju nasilja u porodici i informiranju službi za zaštitu i pravosudne prakse.

2.2.1. Objašnjenja nasilja u porodici na individualnom nivou

Teorije na individualnom nivou fokusiraju se na osobu, a tretman je prilagođen svakom pojedincu. U ovom pristupu, muška agresija se posmatra kao evolucijsko sredstvo za osiguravanje reproduktivne dominacije kontroliranjem pristupa ženi. Prema brojnim individualističkim teorijama, "prirodno" nasilje muškaraca pojavljuje se kada su isprovocirani do tačke bijesa ili frustracije, što ukazuje na to da se muško nasilje ne može obuzdati. Problem sa ovim objašnjenjem je u tome što svi muškarci nisu nasilni, a oni koji jesu nasilni prema svojim suprugama i porodicama često nisu nasilni i prema drugim osobama – čak ni prema kolegama i prijateljima sa kojima eventualno dožive frustraciju. Dokazi pokazuju da muškarci koji vrše nasilje u porodici to čine namjerno, strateški koristeći fizičko nasilje kako ne bi ostavili tragove, ili kako bi se izolirali na mjesta koja nisu vidljiva javnosti. To snažno upućuje na eksplicitnu kontrolu, a ne na krajnji gubitak kontrole na koji ukazuju individualističke teorije. U stvari, mnogi nasilni muškarci sve su mirniji kako se njihovo nasilje intenzivira.³⁸

Mnogi psihijatri i psiholozi bili su skloni individualističkim objašnjenjima uzroka nasilja u porodici, tvrdeći da ga vrše mentalno poremećeni

38 John M. Gottman, Jacobson, Neil, Rushe, Regina H.; Shortt, Joann Wu, "The relationship between heart rate reactivity, emotionally aggressive behavior, and general violence in batterers." *Journal of Family Psychology*, Vol 9(3), Sep 1995, 227-248

muškarci koji su zbog iskustava iz djetinjstva postali nasilnici.³⁹ U ovim argumentima se ističu problemi takvih muškaraca, uključujući poremećaje ličnosti i ovisnost o alkoholu i drogama, a zasnivaju se na stanovištu da se nesigurne veze iz djetinjstva odražavaju na interpersonalnu ovisnost, te da su zbog posttraumatskog stresa nakon izloženosti nasilju u djetinjstvu muškarci predodređeni da kasnije u životu vrše nasilje.⁴⁰

Ipak, uprkos činjenici da su neki nasilni muškarci psihički bolesni, ovim teorijama se ne objašnjava zbog čega je nasilje tako često ograničeno na porodice i nije usmjereno na strance ili poznanike. Osim toga, većina muškaraca koji pate od mentalnog oboljenja nisu nasilni, a većini nasilnih muškaraca nikada se ne dijagnosticira nikakvo mentalno oboljenje. Individualističke teorije o nasilju tako ne uspijevaju jasno pokazati uzročno-posljedičnu vezu i zapravo čak mogu osnažiti ideju da je nasilje neizbježno ili da muškarci koji čine nasilje to čine nekontrolirano zbog mentalnog oboljenja – što je perspektiva koja može oblikovati mišljenja o olakšavajućim okolnostima i stepenu odgovornosti muškaraca.

Još jedno popularno individualističko objašnjenje muškog nasilja odnosi se na gubitak inhibicija uzrokovan zloupotrebom alkohola ili droge, koje se ponovo zasniva na biološkoj premisi da su muškarci po prirodi nasilni i da se to nasilje oslobodi kada ostanu bez inhibicija. Međutim, istraživanja pokazuju da većina počinitelaca nasilja u porodici nisu alkoholičari, te da većina teških alkoholičara nisu nasilnici. Ova veza između alkohola ili droge i nasilja nad ženama može dovesti do odbacivanja odgovornosti za određeno nasilje ili osjećaja da počinioci imaju ograničenu odgovornost za svoja djela – budući da se dešava pod utjecajem alkohola, gubitak kontrole je društveno prihvatljiv i stoga se često oprašta. Međutim, povezanost alkohola i nasilja u porodici je složena, pa čak i kad alkohol

39 Amy Holtzworth-Munroe and Gregory L. Stuart, "Typologies of male batterers: Three subtypes and differences among them," *Psychological Bulletin* 116, no. 3 (1994): 476-497.

40 Donald G. Dutton, "Treatment of assaultiveness," *Journal of Aggression, Maltreatment, and Trauma* 7, no. 1-2 (2002): 7-128.

predstavlja faktor u nasilju, veliki broj dokaza pokazuje da on nije temeljni uzrok, nego sastavni element.⁴¹

2.1.2. Porodični sukob kao uzrok nasilja u porodici

Druga grupa teorija kojima se objašnjava nasilje u porodici fokusira se na nivo porodice i stanovišta o sukobu unutar porodica. To je perspektiva zasnovana na sociologiji koja vodi porijeklo iz radova Strausa i Gellesa iz sedamdesetih godina prošlog stoljeća.⁴² Strauss, koji je zauzeo opći sistemski pristup nasilju između članova porodice, sugerira da je nasilje sistem koji funkcionira na individualnom, porodičnom i društvenom nivou, i nije rezultat mentalnih poremećaja pojedinca. On tvrdi da postoje različiti uzroci nasilja u porodici, uključujući stereotipno porodično nasilje naučeno u djetinjstvu, koje se reafirmira kroz društvenu i kulturnu interakciju.

Naučnici koji su se bavili porodičnim sukobima tvrdili su da jedinstvena struktura porodica koje su izložene stresu, uz društveno prihvatanje nasilja kao sredstva za rješavanje sukoba, predstavlja ključ za razumijevanje nasilja. Oni sugeriraju da porodični sukobi proizlaze iz neslaganja i borbe za moć i resurse u porodicama, pa tako teorije o porodičnim sukobima razmatraju način na koji porodične strukture podstiču nasilje i tvrde da ovi strukturalni faktori, a ne samo jedan individualni, moraju doživjeti promjenu da bi se spriječio sukob.⁴³

41 Vidi: Dr. Sarah Galvani, *Supporting families affected by substance use and domestic violence* (University of Bedfordshire, 2010), 5; and Antonia Abbey, et al., "Alcohol and Sexual Assault," *Alcohol Research and Health* 25, no. 1 (2001): 43–51.

42 Vidi: Murray A. Strauss, "Some Social Antecedents of Physical Punishment: A Linkage Theory Interpretation," *Journal of Marriage and Family* 33, no. 4 (1971): 658-663; and Richard J. Gelles, *The Violent Home: A Study of Physical Aggression between Husbands and Wives* (Newbury Park, CA: Sage, 1972).

43 Helen M. Eigenberg, *Women Battering in the United States: Till Death Do Us Part* (Prospect Heights, IL: Waveland Press, 2001).

2.1.3. Uzroci nasilja u porodici na društvenom nivou: motiv moći

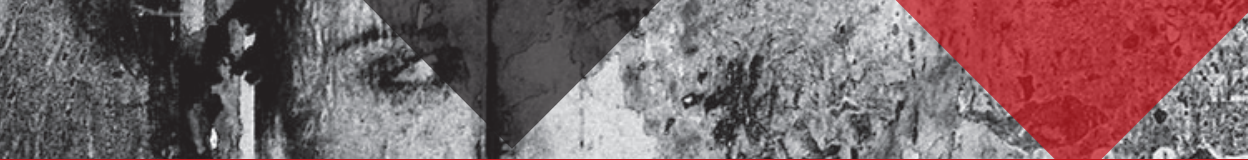
Feministice su ponudile treće stanovište o nasilju u porodici, u kom se u obzir uzima dinamika porodice. Za razliku od teorija o porodičnom sukobu, ova teorija ovu vrstu nasilja posmatra primarno kao rezultat patrijarhata i seksizma, koji su duboko uvriježeni u savremenim društvima. Iz ove perspektive, patrijarhalne strukture kojima se osiguravaju rodno zasnovane nejednakosti moći u društvu predstavljaju ključ za razumijevanje problema nasilja u porodici. Prema mišljenju feministica, nasilje u porodici nije problem na individualnom nivou, nego je odraz društvene dominacije muškaraca kroz historiju sve do današnjeg dana, koja je žene potčinila i osigurala im status građanki drugog reda. Taj se status pokušava održati nasiljem nad njima, različitim taktikama preuzimanja kontrole s ciljem potčinjavanja žena.⁴⁴ Feministice tvrde da muškarci koji tuku svoje žene žive u skladu s prihvaćenim zapadnim kulturološkim pravilima agresivnosti, muške dominacije i ženske potčinjenosti, te da koriste fizičku snagu kako bi uspostavili dominaciju na koju vjeruju da imaju pravo.⁴⁵

Totten govori o zanimljivoj vezi između nasilja u porodici i patrijarhata i tvrdi da nedovoljno privilegovani muškarci koriste nasilje nad ženama kako bi nadoknadili relativni nedostatak pristupa tradicionalnim prednostima patrijarhata. Totten smatra da, nastojeći dostići ideal patrijarhata i muške moći u grupama svojih prijatelja i porodica, ovi muškarci koriste nasilje nad svojim partnericama kao jedno od mjerila vlastite muževnosti. On nasilje naziva jednim od malobrojnih resursa nad kojim takvi muškarci imaju kontrolu; dok muškarci sa više resursa, napominje on, često imaju moć ili privilegiju da čine druge, manje vidljive oblike nasilja.⁴⁶

44 R. Emerson Dobash and Russell Dobash, *Violence against Wives: A Case against the Patriarchy* (New York: Free Press, 1979).

45 Ibid.

46 Mark Totten, "Girlfriend Abuse as a Form of Masculinity Construction among Violent, Marginal Male Youth," *Men and Masculinities* 6, no. 1 (July 2003): 70-92.

Prema glavnim feminističkim teorijama, “motiv moći” zlostavljača i korištenje prisile i nasilja uglavnom potiču od korištenja vanjskih društvenih resursa, kakav je rod, za održavanje dominacije i pritiska nad intimnom partnericom. Međutim, ovo stanovište je ograničavajuće, te je jednako važno razumjeti motiv zlostavljača u okvirima njegove vlastite psihologije. Naprimjer, moguće je da osjećaj nemoći zlostavljača vodi korijen od nedostatka internih resursa i slabog osjećaja vlastite vrijednosti. Osjećaj da nemaju kontrolu nad vlastitim životom i budućnošću može dovesti do nazadne potrebe za kontrolom nad intimnom partnericom. Stoga je važno istražiti motive moći nasilnika na individualnom nivou, zato što bi se boljim razumijevanjem uloge internih zaliha moći možda bolje razjasnila etiologija zlostavljanja i potkrijepile i proširile postojeće teorije o nasilju u porodici, a koje mogu pomoći u unapređenju programa tretmana.⁴⁷

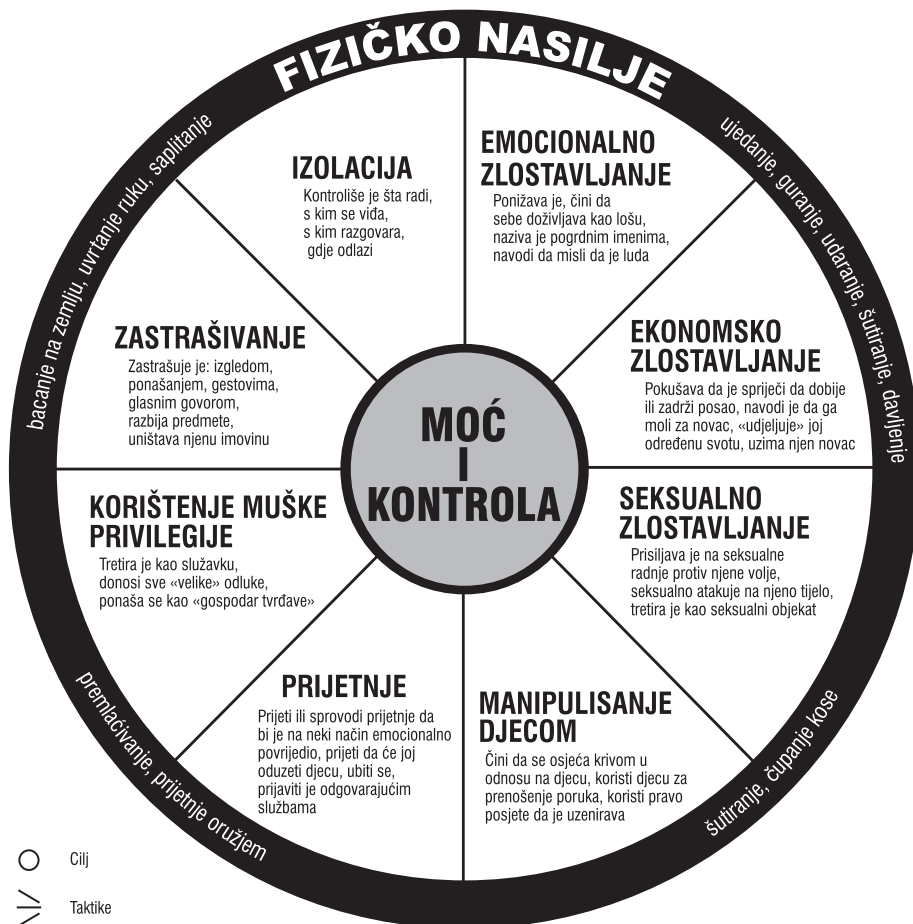
Feministička perspektiva nasilja u porodici bila je vrlo utjecajna tokom izrade programa tretmana, a program edukacije koji je nastao u okviru Projekta za interveniranje u slučaju nasilja u porodici, općepoznat kao Model Duluth, u tome je prednjačio. Prema ovom modelu, koji je nastao nakon brutalnog ubistva usljed nasilja u porodici u Duluthu, Minnesota, nasilje u porodici je koncipirano kao obrazac fizičkog, psihičkog i seksualnog nasilja koje se koristi za svjesnu dominaciju nad partnericom. Putem kolopleta formi ponašanja koji se uzajamno podstiču, uključujući tu prisilu i nasilje, zlostavljač stiče kontrolu nad radnjama, mislima i osjećajima svoje partnerice, podrivajući tako njen vlastiti učinak.⁴⁸

Općeprihvaćeni grafički prikaz Modela Duluth poznat je pod nazivom “točak moći i kontrole”. U njemu su moć i kontrola stavljeni u centar kruga nasilja u porodici, sa osam “odjeljaka” koji predstavljaju taktike prisile i manipulacije, a sve se nalaze u okviru vanjskog točka fizičkog i seksualnog nasilja. Kategorije ponašanja predstavljene u odjeljcima poklapaju se sa vanjskim resursima društvene moći koje počinioci mogu koristiti kako bi

47 Shelly Marie Wagers, “Deconstructing the “Power and Control Motive”: Developing and Assessing the Measurability of Internal Power” (Ph.D. diss., University of South Florida, 2012).

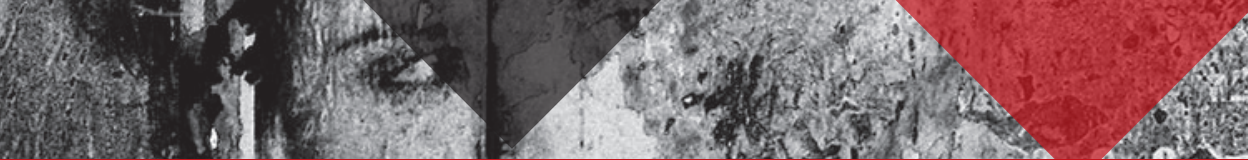
48 Ellen Pence and Michael Paymar, *Education Groups for Men Who Batter: The Duluth Model* (New York: Springer, 1993).

dominirali nad žrtvama, iako tačna ponašanja počinitelaca variraju u zavisnosti od vanjskih ili društvenih resursa moći kojima imaju pristup, kao i mjere u kojoj posjeduju više resursa od svoje partnerice.⁴⁹

- Cilj
- ∨ Taktike
- Služi da se sprovedu taktike i ostvari cilj

49 Ibid.

Istraživači i dalje nisu sigurni zbog čega počinioci nasilja u porodici osjećaju potrebu da pokazuju i održavaju moć u intimnim vezama, a činjenica da se moć može koncipirati i definirati na mnogo načina dodatno usložnjava odgovor na ovo pitanje. Moć se doista može manifestovati u različitim oblicima a, prema mišljenju Websdalea, muškarci koji zlostavljaju svoje partnerice mogu je osjećati u određenom, ali ne u svakom smislu.⁵⁰ U novije vrijeme neke teorije su ukazivale na to da moć nije monolitna konstrukcija, sugerirajući da postoje lični i društveni oblici moći. Društvena moć je povezana sa sposobnošću kontroliranja drugih osoba, a zavisi od posjedovanja resursa, informacija i znanja. S druge strane, lična moć proizlazi iz internih resursa i kontrole nad samim sobom; a oni kojima nedostaje lične moći stoga su skloniji nasilju.⁵¹

Prema konceptualnom okviru na koji se ova studija oslanja, nasilje u porodici se smatra strukturalnim i motiviranim kontrolom i moći, i na njemu se zasniva analiza neravnoteža moći između muškaraca i žena. Poput Modela Duluth, ova studija karakterizira nasilje u porodici kao obrazac djelovanja, čiji je cilj kontrola ili dominiranje nad intimnom partnericom, te posmatra ove taktike muškaraca u kontekstu društvenih uvjeta koji potpomažu održavanje moći muškaraca nad ženama. Osim toga, svrha ovog istraživanja je da se podrže tekuće rasprave između krivičnih i građanskopravnih institucija, zajednice i žrtava, kako bi se popunile praznine i unaprijedili odgovori na nasilje u porodici.

50 Neil Websdale, *Familicidal Hearts: The Emotional Styles of 211 Killers* (New York: Oxford University Press, 2013).

51 Daphne Blunt Bugental and Jeffery Clayton Lewis, "The Paradoxical Misuse of Power by Those Who See Themselves as Powerless: How Does It Happen?" *Journal of Social Issues* 55, no. 1 (1999): 51-64.

3. OBLICI I UTJECAJI NASILJA U PORODICI

Koristeći priče žena koje su doživjele nasilje u porodici, u ovom poglavlju se analiziraju temeljni uzroci nasilja, njegovi oblici i utjecaji, te pitanja u vezi sa razlozima ostanka ili odlaska žrtava iz nasilne veze. Za potrebe ove analize, te priče su postavljene uz teorije o nasilju i međunarodna istraživanja o ovoj temi. Iako je svaka priča o nasilju u porodici jedinstvena, moguće je utvrditi zajedničke teme i obrasce u nasilnim vezama, kao i u ponašanju žrtava i počinitelaca; a ti obrasci su prisutni u različitim kulturama i na različitim nivoima.

3.1. Kako žene ulaze u nasilne brakove i šta pokreće nasilje

U ovom odjeljku, pitanje da li je moguće prepoznati nasilne muškarce prije nego što počnu ispoljavati nasilničko ponašanje isprepletено je sa teorijama o temeljnim uzrocima nasilja. Sedamnaest od dvadeset intervjuiranih žena izjavilo je da njihovi muževi nisu bili nasilni na početku braka, te da nije bilo nikakvih ranih znakova upozorenja da bi se nasilje moglo pojaviti kasnije. Te žene su navele da ne bi odabrale život sa nasilnim muževima da su ranije vidjele bilo kakve naznake o tome. Radi kontinuiteta nekih priča, kako bi se ispoštovao integritet ženske hrabrosti, mnogi citati u ovom tekstu ostavljeni su u dužoj formi.

Nina ⁵²navodi da je već na početku braka saznala da joj se muž tokom zabavljanja predstavljao u lažnom svjetlu:

“(...) Nije bio nasilan dok smo se zabavljali. Bio je nježan i ne bi ni muhu ubio. Međutim, sedmicu dana nakon vjenčanja, sjedili smo i razgovarali, a on me zlobno pogledao i rekao: “Kako sam te jebeno prevario.” Mislim da je to rekao kako bi mi dao do znanja šta me čeka.”

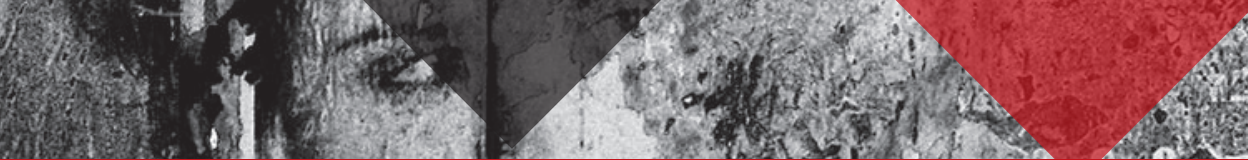
I Boja bi voljela da joj je neko rekao da joj je muž sklon nasilju prije nego što se udala za njega. Kad se rastavila od njega, saznala je da je bio nasilan i prema prvoj supruzi, i bila je razočarana što je niko nije upozorio na to.

“On je iz obližnjeg gradića, a jedan lokalni taksista mi je jednom rekao: ‘Znaš, tvoj muž je isti kao njegov otac, koji je isto često izlazio i tukao suprugu, a supruga mu je bila jako fina žena. Mnogo ju je zlostavljao. Neki kažu da je umrla od tolikih batina; umrla je mlada.’”

Još jedna žena iz istog grada, Nada, govorila je o tome kako su joj pastorki ispričali o nasilju svog oca prema bivšoj supruzi. Ona je bila imućna i uspjela ga je napustiti, ali ne prije nego što ju je pretukao, tada je intervenirala policija. Stoga je Nada bila iznenađena što joj policija nije povjerovala kad ih je pozvala u pomoć, budući da su već ranije zaprimali prijave bivše supruge protiv istog čovjeka.

Nataša je govorila o ljubavi sa suprugom, s tugom se sjećajući kako su se upoznali na romantičnom mjestu u Sarajevu tokom rata, a potom se kasnije opet sreli i počeli zabavljati. U tom periodu nije bio nasilan. Ona se s ponosom prisjetila kako su na početku braka imali finansijskih problema, ali su ipak osnovali porodicu.

52 Kako se navodi u poglavlju 1, korišteni su pseudonimi kako bi se zaštitila anonimnost ispitanica.

“U to vrijeme je bilo nekih problema i svađa, ali nisam o tome puno razmišljala. Naprimjer, ako bih skuhalo drugo jelo, a ne ono koje je on želio, zato što sam ga pogrešno razumjela, hrana bi završila na podu. Ali ja u tome nisam vidjela neki veliki problem. Mislila sam: pa mladi smo, tek smo se vjenčali, nemamo stalne poslove, ni svoj stan. Mislila sam da je pod pritiskom jer izdržava porodicu. Nije mi dozvolio da radim, iako sam bila obrazovanija od njega, nego je želio da se brinem o djetetu.”

Natašina priča je indikativan primjer kako obrasci nasilja preuzimaju nečiji život. Stav njenog muža – da on ima kontrolu i moć u vezi, i da jedini ima pravo donositi odluke o njihovom životu – govori o njegovom osjećaju da kao muškarac ima određena prava. Dinamika koju je nametnuo u njihovom odnosu manifestovala se kroz zahtjeve (ne sugestije), npr. da Nataša ostane kod kuće i brine se za dijete, uprkos jasnoj potrebi da i ona zarađuje. Kako je on “preuzeo kontrolu”, Nataša je odbijala da vidi istinu, pokušavajući da njegovo ponašanje opravda pritiscima kojima je bio izložen. Gledajući unatrag, nakon što je neko vrijeme provela u sigurnoj kući, uviđa da su postojali indikativni znaci nasilja koje je ona odlučila ignorirati, želeći da vjeruje da će se stvari popraviti. Čak i sada, Nataša se nije u potpunosti oslobodila utjecaja društvenog diskursa kojim se loše ponašanje muškaraca opravdava finansijskim pritiscima ili lošim društvenim utjecajima. Ona želi razumjeti njegovo ponašanje, te se i dalje intenzivno trudi da njen brak uspije, iako želi da nasilje prestane. Faktor u svemu tome je njena snažna vjera u instituciju braka i važnost očuvanja porodice, a ona ne želi vjerovati da je njen muž u potpunosti odgovoran za dugotrajno i teško nasilje nad njom i njenom djecom.

Alisa također nije znala da joj je muž sklon nasilju kada se udala za njega nakon osmomjesečnog zabavljanja:

“Istina, svi su oni fini dok se zabavljate. Ima ona izreka: “Dok te mami, šećerom te hrani. Kad te namami, i hljeb ti zabrani.” U mom braku je bilo tako, i sve sam to dobro osjetila... Čim sam počela živjeti s njim, odmah su počeli problemi, i to stalni. U početku nije bilo velikih,

nerješivih problema, ali je bilo psihičkog uznemiravanja, galame i slično. Odlazila bih i vraćala se, i svađali bismo se. Međutim, kad nam se rodilo prvo dijete, prvi put me ošamario bez razloga. Beba nije imala ni 40 dana, a on je bio ljut zbog nečega. Tako je počelo. Rekla sam mu da to više nikad ne uradi. Ali, bez ikakvog razloga, on bi došao kući ljut zbog nečega - malih stvari, naprimjer ako nisam nešto očistila - i postao bi nasilan. Izbacio me iz kuće kad nam je dijete imalo šest mjeseci, zato što je vrištalo u kolijevci. Izbacio nas je na ulicu, gdje sam provela veći dio noći; onda sam otišla kod svekra i svekrve da prespavam. Nekih stvari se ne želim ni sjećati.”

Sabina se udala kada je imala 21 godinu, a kćerku je rodila sa 22 godine:

“U početku je sve bilo lijepo. Iz različitih smo sredina, ali sam se ja dobro uklopila, iako mi je trebalo dugo da se naviknem na njegov način života. On je iz Crne Gore, a ja iz Bosne... Problemi su počeli kad sam rodila djevojčicu, a moja svekrva je rekla 'jebi nju sa tim ženskim djetetom', jer su željeli dječaka. Nikada nije prihvatila našu djevojčicu i kupila je plavu dekicu za bebu, te je neprestano ponavljala koliko želi da uskoro rodim dječaka...”

Ana je također ispričala da su problemi u njenom braku počeli sa rođenjem prvog djeteta.

“Dvije godine smo lijepo živjeli, a onda sam shvatila da je on patološki ljubomoran... Čak i kada smo bili zajedno u krevetu, nije mi vjerovao [da sam mu vjerna]; ali djeca su se rodila i ostali smo zajedno. Taj brak je bio nepodnošljiv. Moj bivši muž je bio nasilan i prema svom ocu... I njegov otac je bio nasilan prema njegovoj majci, i zbog toga su se i razveli.”

Samo jedna žena, Beba navela je da je njenom mužu dijagnosticirano ozbiljno mentalno oboljenje. Njihov brak je bio dobar prije nego što je on obolio od šizofrenije, a njihov odnos se popravio otkad uzima lijekove.

Bebina priča pokazuje da problemi sa mentalnim zdravljem u nekim slučajevima mogu biti uzrok nasilja u porodici, iako se to obično ne smatra uzrokom, nego faktorom rizika.⁵³ Osim toga, često žene koje su izložene nasilju zbog toga pate od psihičkih problema, kao što su depresija, anksioznost i posttraumatski stresni poremećaj.⁵⁴

Dvije intervjuirane žene navele su da je nasilje počelo skoro odmah nakon vjenčanja. To je bio slučaj sa Emom, maloljetnicom koja je jedva poznavala svog muža kad je počela živjeti s njim. Samo mjesec dana nakon vjenčanja, njen muž je postao izuzetno nasilan. Nije imao problema sa mentalnim zdravljem ili ovisnošću; Emi je dao do znanja da ima pravo tući svoju suprugu. Bila je odvojena od svoje porodice, nezaposlena i bespomoćna. Čak joj je oduzeo i mobitel i zabranio joj da bilo koga zove. Iako je i on bio mlad, samo šest godina stariji od Eme, pretpostavljao je da ima dozvolu za potpunu kontrolu i moć nad njom, što mu je davalo pravo da je zlostavlja i tuče kad god želi.

Iako je Emin muž vrlo brzo počeo koristiti ekstremno nasilje, većina žena u ovoj studiji navela je da su njihovi muževi u početku bili ljubazni, te da je vremenom počelo nasilje i pomjeranje granica, pa je upotreba nasilja u njihovim porodicama postala uobičajena. Obrazac koji one opisuju odraz je kruga nasilja koji je opisala psihologinja Lenore Walker 1979. godine.⁵⁵ Čitav taj krug može trajati samo jedan dan, ili pak sedmicama ili mjesecima, a u svakoj vezi je drugačiji. Ne slijede sve veze ovaj krug, jer neke žene navode da su neprestano bile pod “opsadom”, sa vrlo malo pauza. Međutim, krug može široko prikazati mnoge nasilne veze (vidi sliku u nastavku⁵⁶), a ima tri faze:

53 Stephen H. Dinwiddie (1992) “Psychiatric Disorders Among Wife BATTERERS,” *Comprehensive Psychiatry*, Volume 33/Issue 6: 411–416.

54 Vidi: Jorielle R. Brown, Hope M. Hill, and Sharon F. Lambert, “Traumatic Stress Symptoms in Women Exposed to Community and Partner Violence,” *Journal of Interpersonal Violence* 20, no. 11 (2005): 1478-1494; and Victoria M. Follette, et al., “Cumulative Trauma: The Impact of Child Sexual Abuse, Adult Sexual Assault, and Spouse Abuse,” *Journal of Traumatic Stress* 9, no. 1 (1996): 25-35.

55 Lenore E. Walker, *The Battered Woman* (New York: Harper and Row, 1980).

56 Izvor: http://www.maws.mb.ca/cycle_of_abuse.htm

- 1) Gomilanje tenzija – kada verbalno nasilje počne zbog običnih, svakodnevnih stvari. Tokom ove faze, žrtve nastoje udovoljiti nasilniku i izbjeći nasilje, ali bez uspjeha.
- 2) Akutno zlostavljanje – kad počne fizičko nasilje, često izazvano nekim vanjskim događajem ili emocionalnim stanjem nasilnika, a ne nečim što je žrtva uradila.
- 3) Medeni mjesec – kada nasilnik izražava kajanje nakon nasilja i pokušava ga minimizirati, možda čak bacanjem krivnje na žrtvu. U ovoj fazi, nasilnici mogu biti puni ljubavi, velikodušni i spremni da pomognu, i vjerovatno će ponuditi izvinjenje i obećanje da se nasilje neće ponoviti.

Krug nasilja

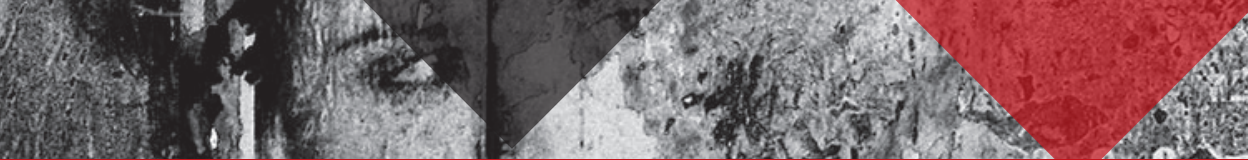
**kajanje,
mirenje i
minimiziranje
nasilja**

**gomilanje
tenzija**

akutno zlostavljanje

Ovaj krug pomaže da se objasni zbog čega neke žrtve ostaju u nasilnim vezama: faza medenog mjeseca daje im lažni osjećaj da će se stvari promijeniti i da nije potrebno da odu. Direktorica sigurne kuće koja je razgovarala sa istraživačicom za potrebe ove studije rekla je da joj žrtve nasilja često opisuju ovaj obrazac, i da ih faza medenog mjeseca uspije zavarati. Ipak, to ne objašnjava slučajeve u kojima muškarci odmah

postanu nasilni, što su doživjele dvije mlade žene koje su se rastavile od muževa u ranoj fazi braka i jedna starije žene koja je ostale u braku dugo. U slučaju ovih žena, nije bilo faze gomilanja tenzija; umjesto toga, nasilje je počelo odmah, i to u teškom obliku.

Zara je ostala u braku sa izuzetno nasilnim čovjekom 26 godina, uprkos činjenici da je brak bio nasilan od samog početka. Njen muž i njegova porodica žive u jednom udaljenom selu, religiozni su i vjeru koriste kao izgovor za svoje ponašanje. Ipak, prema Zarinom iskustvu i onome što zaključuje Walker, religioznost počinitelaca ne sprečava ih da vrše nasilje u porodici.⁵⁷ Zara je jednom napustila muža i boravila je kod svojih roditelja dok je bila trudna; tokom tog perioda, on je bio nježan i ljubazan. Ali, čim se vratila, opet je postao nasilan. Zarin muž je kontrolirano koristio nasilje i mogao se suzdržati kad tako odluči, iako to često nije želio.

Na osnovu načina na koji nasilnik koristi nasilje možemo saznati više o njegovoj sposobnosti da kontrolira nasilničke nagone. U većini slučajeva, agresija koju muškarci pokazuju prema ženama nije sporadična i neograničena, nego se koristi za uspostavljanje kontrole, kažnjavanje i zastrašivanje, a takvi muškarci često smatraju da im zajednički život i brak daju dozvolu da koriste nasilje. To je u suprotnosti sa individualističkim teorijama po kojima su biološki i psihološki faktori koji se ne mogu kontrolirati ili zloupotreba droga utvrđeni kao uzroci nasilja u porodici – ovi faktori se i dalje obično smatraju uzrocima nasilja u BiH.⁵⁸ Samo jedan nasilnik u ovoj studiji imao je dijagnosticirano mentalno oboljenje. Osim toga, priče koje su ispričane tokom intervjuva u suprotnosti su sa uvriježenim vjerovanjem da je alkohol uzrok nasilja u porodici. Skoro polovina intervjuiranih žena izjavila je da njihovi muževi ne piju alkohol, a sve one koje su navele da su njihovi muževi imali problema sa alkoholom izjavile su i da se nasilje koje su doživjele nije dešavalo kada su oni bili pijani. Iako je tačno da su vanjski faktori kao što su siromaštvo i gubitak

57 Walker, *The Battered Woman*.

58 Halilović and Huhtanen, *Gender and the Judiciary*.

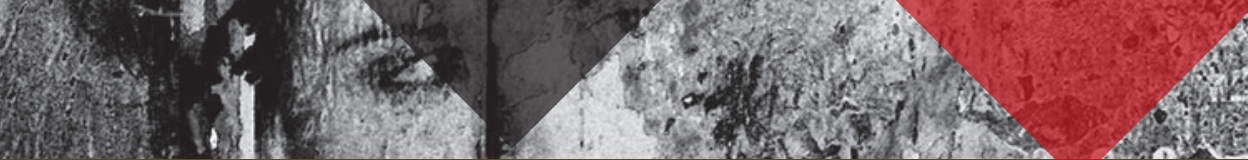
posla ponekad pojačavali nasilje nad ovim ženama, ono se dešavalo čak i kada ti faktori nisu bili prisutni.

Primjer Medine, koja je boravila u sigurnoj kući u vrijeme kada je obavljen razgovor s njom, pokazuje kako nasilje u porodici nije prisutno samo među parovima slabijeg imovnog stanja, na koje možda više utječu vanjski faktori. Direktorica sigurne kuće koja dugo godina radi na pružanju podrške žrtvama nasilja objasnila je da je nasilje jednostavno najvidljivije među siromašnijim slojem ljudi, zato što oni traže pomoć putem javnih institucija, dok se oni imućniji često obraćaju privatnim službama, koje im omogućavaju da svoje probleme zadrže u tajnosti. Iako siromaštvo može doprinijeti nasilju, ono samo po sebi nije uzrok nasilja; i žene u brakovima u kojima nema finansijskih problema također su mu izložene. Evo Medininog slučaja:

“(...) Moj muž nije alkoholičar, ni drogeraš; religiozan je, ali nikada nije želio ništa učiniti povodom svog ponašanja... Taj njegov patrijarhalni odgoj naučio ga je da žene trebaju živjeti a da ih se ne pita ni za šta, ili bez ikakvih prava u vlastitom životu, prema djeci ili u braku. Obično, [nasilje] bi počelo nakon nekog neslaganja, iako ja nisam imala pravo da se svađam s njim. Istukao bi me sa bilo čim čega se dohvati. Nismo imali problema s novcem; dobro smo zarađivali i zajedno izgradili dvije kuće.”

Priče žena iz ove studije odražavaju ono o čemu se već duže vrijeme govori u sociološkoj literaturi o nasilju u porodici – da je nasilje mehanizam koji muškarci koriste kako bi kontrolirali žene, i za koji uče da je prihvatljiv i da se tolerira.⁵⁹ Muškarci opisani u ovim intervjuima, koji često potječu iz porodica u kojima je korišteno nasilje nad ženama, dominirali su nad svojim suprugama tako što su ih neprestano iznova stavljali u podređen

59 Michael P. Johnson, "Conflict and Control: Symmetry and asymmetry in Domestic violence" in *Couples in Conflict*, eds. Alan Booth, Ann C. Crouter i Mari Clements (Mahwah, NJ: Erlbaum, 2001), 95-104; and Kersti A. Yllo and Murray A. Straus, "Patriarchy and Violence against Wives: The Impact of Structural and Normative Factors" u *Physical Violence in American Families: Risk Factors and Adaptations to Violence in 8,145 Families* (New Brunswick, NJ: Transaction, 1990), 383-399.

položaj. Ti muškarci su vjerovali da će čak i agencije za provedbu zakona i pravosuđe tolerirati njihovo nasilje, zato što su smatrali da imaju pravo da se nasilno ponašaju, kako bi održavali kontrolu u svom braku.

3.2. Vrste i stepeni nasilja

Nasilje u porodici ima mnogo oblika – može biti fizičko, emocionalno, finansijsko i seksualno, a može uključivati zastrašivanje, uhođenje, uvrede itd. Nakon priznavanja nasilja u porodici kao javnog i društvenog problema, u istraživanjima su se sve više počeli identificirati različiti oblici nasilja, pored fizičkog napada. U Bosni i Hercegovini, nekoliko tih različitih oblika nasilja nabrojano je u zakonima koji nude zaštitu od nasilja u porodici, odnosno entitetskim zakonima o zaštiti od nasilja u porodici.⁶⁰

Tokom intervjua u okviru ovog istraživanja, žene su obično otvoreno govorile o nasilju koje su doživjele, iako je to za njih bilo emotivno iskustvo. Ipak, istraživačica je shvatila da je ovim ženama bilo naročito teško govoriti o seksualnom nasilju ili ponižavanju pred drugima, naročito pred svojom djecom. U ovom odjeljku su predstavljene i analizirane vrste nasilje koje su žene opisale tokom intervjua. Iako se možda čini da se nesrazmjerno mnogo prostora poklanja uznemirujućim detaljima o ovom nasilju, to je učinjeno namjerno – zato što žene i prečesto nemaju priliku da ispričaju kako to izgleda biti izložen redovnom i teškom nasilju u intimnoj vezi, naročito uz zaštitu anonimnosti koja im je ponuđena u okviru ovog istraživanja. Važno je priznati i potvrditi ova iskustva; ona također mogu povećati nivo svijesti među stručnim osobama koje se bave nasiljem u porodici o realnosti u životima žena žrtava. Shvatanje da se neke žene redovno suočavaju s prijetnjama davljenjem, korištenjem oružja, seksualnim napadima i izolacijom važno je kako bi se izradile učinkovite strategije za prevenciju i uvele najbolje kaznene prakse u pravosuđu.

60 Vidi: Zakon o zaštiti od nasilja u porodici FBiH, Službene novine FBiH, br. 20/13; Zakon o zaštiti od nasilja u porodici RS, Službeni glasnik RS, br. 102/12 i 82/15.

3.2.1. Fizičko nasilje

Sve žene koje su učestvovala u ovoj studiji govorile su o izloženosti fizičkom nasilju, uključujući guranje, povlačenje za kosu, udaranje, davljenje, šutanje i druge oblike napada, koji su ponekad uključivali i pravo ili improvizirano oružje. U Bojinom slučaju, njena djeca su bila svjedoci ekstremnog fizičkog nasilja:

“Na stolu su bile neke čaše i on ih je počeo bacati na mene, ali ja sam se pomjerila i promašio je. Onda sam ušla u kuću, a on je ušao za mnom i počeo me udarati. Djeca su bila tu – naša kćerka, koja je imala osam godina, petogodišnji sin, trogodišnja kćerka i naša tromjesečna beba. Počeo me udarati, a onda me šakom onesvijestio, pa se nekih stvari ne sjećam, ali mala trogodišnjakinja sada kaže da je otac htio da ubije njenu majku. Nekad ga je mnogo voljela, ali sada ga više ne želi zvati tata. Braći i sestrama govori kako je njihov tata uzeo nož i želio zaklati mamu... Policija me odvela u hitnu pomoć... Bila sam teško povrijeđena.”

Anabela i dalje živi u nasilnom braku, ali kaže da su se stvari popravile i da je muž više toliko ne tuče. Sjeća se kako je uvijek ciljao na njen vrat, lice i oči.

“Uvijek me pokušavao zadaviti i ciljao je na oči... Nazivao me kurvom i govorio kako tim očima gledam muškarce. Valjda me htio oslijepiti, kako ne bih vidjela ništa. Vrlo je ljubomoran. Bio je čak ljubomoran na svog oca, koji je živio s nama...”

Dušanka je također svog izuzetno nasilnog muža opisala kao ljubomornog:

“(...) zgrabio me i ugurao u malu ljetnu kuhinju. Borila sam se da me ne ugura unutra, pa sam posjekla ruke držeći neke alate... Kad sam vani, manje se plašim, pa sam pokušavala ostati vani. Tamo me strašno istukao, i imala sam otekline po čitavoj lobanji... Sin me odveo kod brata, ali me [muž] opet istukao zato što sam otišla...”

Nisam imala drugog izbora, pa sam ga prijavila... Uvijek je bilo problema. On je tako ljubomoran i ne zna šta hoće. Jednom su moji roditelji morali pozvati policiju da dođu po mene. Bilo je to prije tri godine, a tukao me velikim vojničkim kaišem."

Ana kaže kako je i njen muž bio ljubomoran, i kako ju je tukao zbog svake sitnice koja mu se ne bi svidjela:

"Uvijek bi pronašao neki razlog da me istuče, [naprimjer] ako nož i viljuška nisu postavljeni kako se njemu sviđa... Bio je ljubomoran i meni nije dozvoljavao... da bilo gdje idem, čak i kad je jedno od djece sa mnom. Nisam se smjela pozdraviti sa nekim muškarcem. Bilo je strašno. Tukao me pred djecom i ona su se počela žaliti. Naročito stariji sin, bojala sam se da će doći u sukob s ocem, pa sam djeci rekla da se ne miješaju."

Gordana je ispričala kako bi je muž tukao čak i kada je bila najranjivija:

"Istukao me nakon operacije bubrega, kad sam trebala ležati kako bih se oporavila. Došao je kući pijan i drogiran nakon noćne smjene i istukao me."

Ema, koja je bila maloljetna kad se udala, vrlo je teško govorila o svojim iskustvima. Ispričala je kako ju je muž počeo ozbiljno tući kad je bila trudna tri sedmice, ubrzo nakon vjenčanja, u toj mjeri da je mislila da hoće da je ubije. Međutim, kad bi njena majka došla u posjetu, bio je ljubazan, dokazujući tako da može kontrolirati svoju nasilnost.

"(...) Roditeljima nisam htjela ništa reći. Kad su moji roditelji došli, lijepo se ponašao, ali čim su otišli pitao me šta sam im ispričala i opet me istukao. Nakon toga sam nazvala roditelje i ispričala im, i oni su došli i odveli me kući... Bila sam kod roditelja dva mjeseca, a onda je on došao sa svojim amidžom, rekao da se to više neće ponoviti i izvinio se. Nisam se htjela vratiti, ali mi je otac rekao

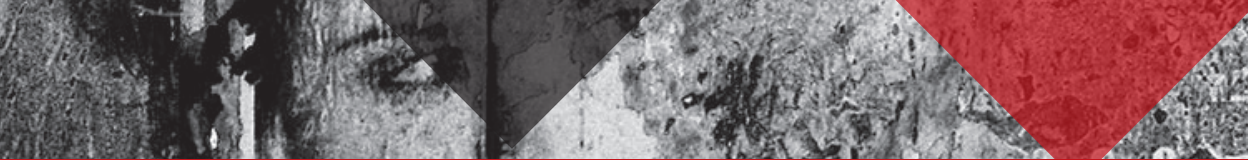
da idem zbog djeteta, a i plašila sam se da neću više moći imati djecu ako abortiram. Vratila sam mu se, misleći da se promijenio, ali me petog dana strašno istukao. Nije mi dao da imam mobitel, pa nisam nikoga mogla nazvati. Nakon dva mjeseca, uspjela sam uzeti telefon od njegove nane i nazvala sam roditelje i rekla im da dođu i odvedu me u policiju... Svašta mi je radio. Šišao me, stavljao nož pod grlo, govorio vrlo ružne, užasne stvari..."

I Emina priča ponovo potvrđuje da nasilje u porodici nije samo serija nasumičnih, nekontroliranih radnji, nego alat koji se može koristiti za zadobijanje moći i izazivanje straha. Emin muž i drugi počinioci koje su opisale žene u ovom istraživanju bili su u stanju da prikriju svoje ponašanje kad je to potrebno i da budu ljubazni kad im je to koristilo. Žene često zbog ove sposobnosti nasilnika da cenzuriraju svoje ponašanje smatraju da im niko neće vjerovati ako prijave nasilje. Kao rezultat traume, Ema je počela mucati i ima teške napade panike koji su se nastavili i nakon što se razdvojila od muža. Iako je izuzetno nasilan i posjeduje oružje, Emin muž nije bio pritvoren i dozvoljeno mu je da bez nadzora posjećuje njihovo jednogodišnje dijete.

Amina, koja je trpjela dugotrajno i teško nasilje, uključujući i silovanje, opisala je kako je njen odrasli sin konačno intervenirao:

"Prvi put sam u ovu sigurnu kuću došla u maju prošle godine. Bila sam tako teško pretučena, da me hitna pomoć dovezla ovdje. Ja ne bih prijavila [muža], naš sin je to uradio. Imam dvadesetogodišnjeg sina i četrnaestogodišnju kćerku... Bilo me stid da nekome ispričam [šta se dešava], pa sam trpjela poniženja, batine, psovke, pljuvanje.... Pretukao bi me, skinuo svu odjeću s mene i natjerao me da gola stojim na balkonu da me komšije vide."

Amina objašnjava da se vratila kući kada je njen muž obećao da je neće tući nakon izricanja mjere o zabrani približavanja. Htjela je biti sa djecom, koja nisu željela živjeti u sigurnoj kući. Ali, suočila se s nasiljem:

“Udarilo me i pala sam na pod... Ispala mi je proteza, a majica i najlonke su se potpuno poderale. Prolio je pivo iz čaše po meni... Tukao bi me onim debelim pivskim čašama i još uvijek mi je nelagodno kad ih vidim. Davio me i zgrabio skalpel... Tukao me vjerovatno oko sat vremena. Njegova majka i otac su sjedili vani i nisu ušli da mi pomognu, iako su vrata bila otvorena. Rekla sam da ću zvati policiju, a on je rekao: “Kurvo, ako pozoveš policiju, zaklaću te.” Nakon nekog vremena, uspjela sam zgrabiti tašnu i pobjeći.”

Većina intervjuiranih žena nije bila pošteđena fizičkog nasilja čak ni tokom trudnoće. To je bilo naročito bolno, jer je nasilje ugrožavalo bebe koje su nosile u stomaku. Željka je tako imala nekoliko spontanih pobačaja zbog batina. A Ema je ispričala kako je bila hospitalizirana tokom trudnoće:

“Bilo je to za Bajram; pretukao me i iz mene je iscurila neka voda. Otišla sam u bolnicu. Nije javio mojim roditeljima... Svaki dan me šutao u stomak, a onda sam ukrala mobitel od njegove nane i nazvala majku da dođe po mene. (...) Ponovo sam ga prijavila, i opet nisu uradili ništa, samo su rekli da više neće.”

Una je također trpjela nasilje tokom trudnoće:

“Izbacio bi me iz kuće, pa bih spavala vani sa malim djetetom dok sam bila trudna. Kad sam prvi put pobjegla u sigurnu kući, tako sam se bojala jer je starije dijete ostalo s njim. Tukao je i djecu... Zato vodim djecu sa sobom gdje god idem.”

Maja je ispričala kako ju je muž tukao dok je bila trudna i optuživao da nosi djecu drugih muškaraca:

“Tukao me tokom trudnoće... [a] kad sam zatrudnila s drugim djetetom, opet me tukao. Tvrдио je da sam bila s nekim drugim i da dijete nije njegovo, ali to nije istina. Čak nisam nigdje ni išla, niti izlazila.”

Medinu, koja je sada u sigurnoj kući, muž nije tukao tokom prve trudnoće, ali tokom druge jeste. Međutim, Alisa navodi kako je njena trudnoća izgleda bila pokretač nasilja njenog muža:

“Naši problemi su počeli mjesec dana nakon što sam rekla da sam trudna. Nije želio dijete, i on i njegova majka su me izbacili iz kuće. Otišla sam, a on me nazvao da mi kaže da abortiram. Ja to nisam htjela. Neposredno prije termina, nazvao me i preklinjao da se vratim. Vratila sam se, ali se on napio i silovao me. Rješavao se svoje frustracije iskaljujući se na meni i tom djetetu.”

Na kraju je Alisa tako teško pretučena da je pretrpjela povrede glave, zbog kojih je završila na petosatnoj neurohirurškoj operaciji zbog moždanog krvarenja. Bez obzira na to, njenom mužu je dozvoljeno da bez nadzora posjećuje njihovo malo dijete.

Nije neuobičajeno da žene trpe nasilje u porodici tokom trudnoće, a to je zabilježeno i u drugim sličnim istraživanjima. Žene su tokom trudnoće naročito ranjive, a opet ta ranjivost ne sprečava, a u nekim slučajevima čak i pojačava nasilje. Vrlo je teško utvrditi koliko često je nasilje u porodici uzrok spontanih pobačaja ili komplikacija u trudnoći. Međutim, dokazi pokazuju da su žene sklonije postporođajnoj depresiji ako su žrtve nasilja u porodici.⁶¹

Studijom Svjetske zdravstvene organizacije (STO) o nasilju nad ženama utvrđeno je da su trudnice koje su trpjele fizičko ili seksualno nasilje, ili oboje, od strane partnera, prijavile veći broj induciranih abortusa.⁶² Ova studija je pokazala i značajne povezanosti između seksualnog nasilja u vezi i neželjene trudnoće i/ili abortusa.⁶³ Istraživanje također pokazuje

61 Heather Douglas and Tanja Stark, *Stories from Survivors: Domestic Violence and Criminal Justice Interventions*, T.C. Beirne School of Law, The University of Queensland, 2010.

62 World Health Organization, *Summary Report: WHO Multi-country Study on Women's Health and Domestic Violence against Women* (Geneva, 2005).

63 Christina C. Pallitto, et al., "Intimate partner violence, abortion, and unintended pregnancy: Results from the WHO Multi-country Study on Women's Health and Domestic Violence," *International Journal of Gynecology and Obstetrics* 120, no. 1 (2013): 3-9.

da veza s nasilnim partnerom može utjecati na ženino odlučivanje o seksualnom životu i nivo kontrole nad metodama kontracepcije, što ponekad dovodi do neželjene trudnoće i abortusa.⁶⁴ Neke studije također pokazuju da se nasilje može pojačati ako muž i njegova porodica žele muško dijete, a žena nosi ili rodi djevojčicu.⁶⁵

3.2.2. Seksualno nasilje

I u istraživanjima i u institucionalnim odgovorima na nasilje u porodici, silovanje u braku se često previdi iz nekoliko razloga. Prvi je u tome što mnoge žrtve ne shvataju da neželjeni seks s mužem predstavlja silovanje, a relevantne službe, policija i tužioc i često i ne pitaju ništa o tome. Također, silovanje u braku se često u studijama svrstava u širu grupu nasilja intimnog partnera, i ne izolira se radi zasebne analize specifičnih korelacija i rizika. S jedne strane, istraživanja o seksualnom nasilju općenito ne prave uvijek razliku između silovanja u kontekstu intimne veze i u drugim okolnostima. Stoga nivo znanja o silovanju u braku i odgovarajuće interventne strategije zaostaju u odnosu na druge vrste nasilja nad ženama.⁶⁶

Prema Bagwell-Grey i sar., u ovom istraživanju su uzete u obzir vlastite definicije žena i njihovo poimanje seksualnog nasilja u intimnoj vezi.⁶⁷ Ženama je tokom ove studije ostavljeno prostora da govore o prisilnim seksualnim iskustvima onako kako im to odgovara, i nisu direktno pitane da li su bile silovane, iako su neke tako klasificirale svoje iskustvo. Žene jesu pitane da li ih je muž prisilio na spolni odnos, i nekoliko njih je govorilo o tom iskustvu.

64 Elizabeth Miller, et al., "Reproductive Coercion: Connecting the Dots between Partner Violence and Unintended Pregnancy," *Contraception* 81, no. 6 (2010): 457-9; and E. Emenike, S. Lawoko, and K. Dalal, "Intimate partner violence and reproductive health of women in Kenya," *International Nursing Review* 55, no. 1 (2008): 97-102.

65 Meerambika Mahapatro, et al., "Domestic Violence during Pregnancy in India," *Journal of Interpersonal Violence* 27, no. 15 (2011): 2999-3015.

66 Meredith E. Bagwell-Gray, Jill Theresa Messing, and Adrienne Baldwin-White, "Intimate Partner Sexual Violence: A Review of Terms, Definitions, and Prevalence," *Trauma, Violence and Abuse* 16, no. 3 (2015): 316-335.

67 Ibid.

Una je objasnila:

“Nisam bila raspoložena za to zbog svega što se između nas dešavalo i, iz moje perspektive, prisilio me na seks. Tražio je od mene da radim gluposti koje nisam željela, neke perverzije. Kad kažem ‘nemoj to raditi’, on bi trebao stati. Ali ja sam odbijala, a to se ipak dešavalo, a to nije vođenje ljubavi; to je nešto odvratno. Nisam imala nikakvu želju za tim, pa je sve bilo na neki način prisilno.”

Zara je ispričala kako ju je muž prisilio na spolni odnos; to iskustvo je bilo još sramnije i dodatno ponižavajuće za nju jer mu je svjedočio njen sin tinejdžer:

“Naš sin je bio sedmi razred i [moj muž] ga je pretukao, a onda i mene. Sin je pobjegao u drugu sobu. Muž me prisilio na seks. Sin je virio kroz pukotinu na vratima i sve vidio. Znala sam da gleda i tu sliku nikad neću izbaciti iz glave. Htio je da vidi jesam li ja dobro... Muž bi me pokušavao zadaviti pred djecom, i ostala bih bez daha. Prisiljavao je mene i djecu da gledamo film ‘Kuduz’, a onda bi me... počeo tući.”⁶⁸

Za Dinu seks s mužem nikad nije predstavljao zadovoljstvo, i ona slobodno svoje iskustvo opisuje kao silovanje:

“Praktično me silovao svaki put. Nikad ga nisam željela.”

Amina, koja je bila žrtva teškog fizičkog nasilja i različitih oblika ponižavanja, također je otvoreno govorila o silovanju:

“Da, silovao me kad god je htio. Ne bi spavao sa mnom po tri, četiri mjeseca, a onda bi samo došao i prisilio me. Radio je šta je htio i kako je htio.”

⁶⁸ *Kuduz* je poznati film iz osamdesetih godina snimljen u Bosni i Hercegovini, u kojem muž divljački ubije suprugu koja ga je varala, a prikazan je kao u osnovi pristojan čovjek, primoran na tragičan kraj.

Nada se prisjetila izuzetno nasilnih iskustava seksualnog napada od strane muža, o kojima joj je bilo teško govoriti:

“Da, prisilio me [na seks] na užasan način. (...) Nije mi ugodno o tome govoriti. Uzeo je policijsku palicu i gurnuo je u mene.”

Od intimne veze se s razlogom očekuje da ponudi sigurnost, povjerenje i privrženost; a nasilje u intimnim vezama, naročito seksualno nasilje, često se doživljava kao ozbiljna zloupotreba zbog koje se žrtve osjećaju zbunjeno, ljuto, posramljeno, izdano i u stalnom su stanju straha od ponovnog napada.⁶⁹ Nataša je navela bolan primjer zloupotrebe povjerenja u intimnoj vezi. Ona nije samo žrtva dugotrajnog i teškog nasilja, nego i ratnog silovanja. Natašu su tokom rata silovala trojica muškaraca, koji su je ostavili u minskom polju da umre, ali je ona uspjela preživjeti. To iskustvo je bilo izuzetno traumatično i ona ga nije otkrila ni svojim roditeljima, ali jeste ispričala mužu, koji je to koristio da bi manipulirao njome:

“On tu tajnu koristi protiv mene i podsjeća me na nju na užasne načine kad se posvađamo. Znao je sve o meni, jer sam bila iskrena prema njemu, ali me on ponižava.”

I Nataša je ispričala da ju je muž više puta silovao, i da je tako začeto njihovo treće dijete. Za Natašu ovakvo nasilje od strane muža predstavlja najgori oblik, zato što on zna šta je za nju značila ta trauma, a ponavljanje tog čina pokazuje svu njegovu okrutnost.

Priče o silovanju u braku, koje su ispričale žene u okviru ove studije, potvrđuju istraživanje koje ga definira kao tešku traumu sa brojnim štetnim posljedicama. Silovanje u braku se skoro uvijek ponavlja, a često i kombinira sa drugim vrstama nasilja, što posljedice čini još težim. Pored problema kao što je neželjena trudnoća, silovanje u braku može izazvati i

⁶⁹ David Finkelhor and Kersti Yllo, *License to Rape: Sexual Abuse of Wives* (New York: Holt, 1985).

mnoštvo psihičkih problema, koji žene čine još ranjivijim i manje sposobnim da napuste nasilne veze.⁷⁰

Direktorica sigurne kuće u Sarajevu koja je razgovarala s istraživačicama tvrdi da problem silovanja u braku dodatno usložnjava činjenica da same žene često u početku ne prepoznaju prisilni seks u braku kao oblik nasilja. Ona tvrdi da većina žrtava nasilja u porodici trpi i seksualno nasilje, ali da to shvate tek nakon što prisustvuju odgovarajućim radionicama. Iako će možda priznati da je u njihovom braku došlo do seksa protiv njihove volje, ona tvrdi da će žrtve izuzetno rijetko ono što su uradili njihovi muževi ili partneri nazvati seksualnim nasiljem. U okviru drugog istraživanja, zabilježeni su slični izazovi i prepreke, što ukazuje na to da pažljiv pristup utvrđivanju silovanja u braku mora obuhvatati i osjetljivost na perspektivu žena žrtava.⁷¹

Silovanje u braku – kao i drugi oblici nasilja – predstavlja pokušaj muža da uspostavi dominaciju i kontrolu nad suprugom, koju možda smatra svojim vlasništvom, te stoga misli da ima seksualna prava nad njom.⁷² Utvrđivanje silovanja u braku u kontekstu nasilja u porodici od presudne je važnosti, jer je povezano sa intervencijama krivičnog sistema, budući da se ova vrsta nasilja povezuje s povećanim rizikom od smrtnog ishoda. Brojne studije potvrđuju ovu povezanost, a pitanje da li je prisutno silovanje u braku predstavlja sastavni dio raznih alata za procjenu rizika od smrtnog ishoda. Uz posjedovanje oružja od strane počinioca, prijetnje oružjem, zloupotrebu droge i alkohola i ekstremnu ljubomoru, prisilni seks se smatra crvenom zastavicom i upozorenjem da bi život žene mogao biti ugrožen.⁷³ Stoga relevantne službe i stručne osobe koje rade u krivičnom pravnom sistemu moraju biti svjesne značaja otkrivanja historije

70 S. Boucher, J. Lemelin, and L. McNicoll, "Marital rape and relational trauma," *Sexologies* 18, no. 2 (2009): 95-97.

71 Neil Websdale, *Understanding Domestic Homicide* (Boston, MA: Northeastern University Press, 1999).

72 Raquel Kennedy Bergen and Elizabeth Barnhill, "Marital Rape: New Research and Directions," National Online Resource Center on Violence Against Women, http://www.vawnet.org/applied-research-papers/print-document.php?doc_id=248 (accessed November 3, 2015).

73 Jacquelyn C. Campbell, ed., *Assessing dangerousness: Violence by sexual offenders, batterers, and child abusers* (Thousand Oaks, CA: SAGE, 1995).

seksualnog nasilja u vezi, i moraju to uzeti u obzir pri procjeni sigurnosti žene izložene nasilju.

3.4. Djeca izložena nasilju i viktimizirana nasiljem

Ova studija govori o djeci izloženoj nasilju, a ne djeci koja svjedoče nasilju, prema saznanjima iz rada Lynn Hecht Schafran, koja tvrdi da svjedočenje nasilju i izloženost nasilju predstavljaju različita iskustva sa različitim posljedicama.

U literaturi o nasilju u porodici, djeca se ponekad opisuju kao svjedoci, što je problematičan pojam, i to iz dva razloga. Prvi je u tome što "svjedok" označava pasivnog posmatrača, a djeca su duboko uključena u sve što se dešava u njihovom porodičnom okruženju. Drugo, moguće je da dijete nikada ne vidi i ne čuje fizičko ili seksualno nasilje, a da ipak na njega duboko štetno djeluje okruženje straha u kom živi. Preferirana terminologija je: djeca "izložena" nasilju u porodici.⁷⁴

Negativni efekti nasilja u porodici na djecu dobro su dokumentovani.⁷⁵ Djeca koja kod kuće žive u nasilnom okruženju vjerovatnije će i sami postati žrtve fizičkog i emocionalnog nasilja, i odrastati sa brojnim drugim povezanim posljedicama.⁷⁶ Djeca izložena nasilju u porodici reaguju na dva tipična načina: postanu tiha i povučena ili glasna i agresivna.⁷⁷ Literatura govori o tome da ova djeca imaju više emocionalnih i problema u ponašanju, te su sklonija preuzimanju nepotrebnih rizika.⁷⁸ Jedna

74 Lynn Hecht Schafran, "Domestic Violence, Developing Brains, and the Lifespan: New Knowledge from Neuroscience," *The Judges' Journal* 53, no. 3 (Summer 2014).

75 Joy D. Osovsky, "Children Who Witness Domestic Violence: The Invisible Victims," *Social Policy Report IX*, no. 3 (1995): 1-16.

76 Todd I. Herrenkohl, et al., "Intersection of Child Abuse and Children's Exposure to Domestic Violence," *Trauma, Violence and Abuse* 9, no. 2 (2008): 84-99.

77 Dorothy Byrne and Brian Taylor, "Children at Risk from Domestic Violence and their Educational Attainment: Perspectives of Education Welfare Officers, Social Workers and Teachers," *Child Care in Practice* 13, no. 3 (2007): 185-201.

78 Stephanie Holt, Helen Buckley, and Sadhbh Whelan, "The Impact of Exposure to Domestic Violence on Children and Young People: A Review of the Literature," *Child Abuse and Neglect* 32, no. 8 (2008): 797-810.

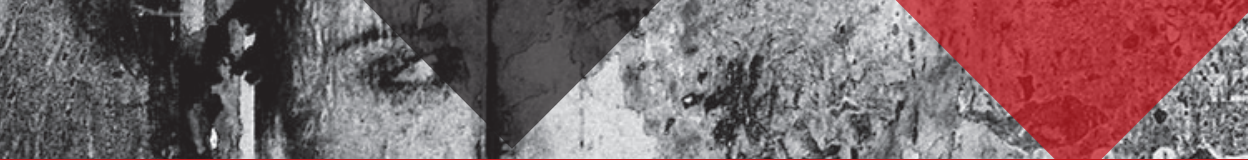
studija iz Sjeverne Irske pokazuje da nasilje u porodici također negativno utječe na uspjeh djece u školi, kao i samopoštovanje i sposobnost formiranja odnosa.⁷⁹ Drugo istraživanje pokazuje da djeca izložena nasilju kod kuće imaju znatno slabije verbalne vještine od svojih vršnjaka i da nasilje u porodici indirektno utječe na intelektualne sposobnosti djece putem utjecaja koji ima na depresiju majke i kvalitet okruženja u domu.

U izvještaju UNICEF-a iz 2006. godine procjenjuje se da je čak 275 miliona djece u svijetu bilo izloženo nasilju u svom domu – taj je broj okvalificiran kao konzervativan zato što mnoge zemlje nemaju podatke kako bi se on tačno utvrdio, što je slučaj i u BiH. UNICEF u ovom izvještaju poziva da se ozbiljna pažnja posveti pitanju izloženosti djece nasilju u porodici i potvrđuje nalaze drugih istraživanja da nasilje utječe na učenje, socijalne vještine, kontrolu ponašanja i emocionalno zdravlje djece. To je naročito važno tokom prvih nekoliko godina u životu djece, kada su ona posebno ranjiva zbog ključnih razvojnih faza u ranom djetinjstvu. Ipak, nasilje u porodici je učestalije u domovima mlađe djece, nego tamo gdje žive starija djeca.⁸⁰

Žene u okviru ove studije opširno su govorile o nasilju koje su njihova djeca doživjela kod kuće. Sve su rekle da su njihova djeca emocionalno i psihički patila. Čak i kada nisu direktno svjedočila nasilju, mogla su ga čuti ili kasnije vidjeti modrice. Ta djeca su se često plašila svojih očeva i odrastala u okruženju straha i represije. Boja objašnjava da njena djeca nisu smjela nikog dovoditi kući, jer je dječija graja smetala njenom mužu. Amina se s velikom tugom prisjetila kako su djeca gledala dok ju je muž ponižavao na najgore moguće načine, što je kod njene kćerke izazvalo toliki strah da je odbijala izaći iz kuće da se igra sa drugaricama, jer se plašila da će otac napasti majku. Žene su ispričale da su ih djeca nekad pokušavala zaštititi, a kad su porasla, čak bi se i svađala s očevima u znak odmazde.

79 Byrne and Taylor, "Children at Risk from Domestic Violence and their Educational Attainment..."

80 Alissa C. Huth-Bocks, Alytia Levendosky, and Michael A. Semel, "The Direct and Indirect Effects of Domestic Violence on Young Children's Intellectual Functioning," *Journal of Family Violence* 16, no. 3 (2001): 269-290.

Una je ispričala kako je muž jedne noći izbacio iz kuće, prisilivši je da ostavi dvoje djece, uključujući malu bebu koja je još dojila. Sljedećeg dana, bebu je zatekla u stanju šoka i gladi. Nataša navodi da je konačno otišla u sigurnu kuću nakon što je njen muž bio toliko nasilan da su i djeca bila uvjerena da će ih sve ubiti:

“Bila je to najduža noć u mom životu. Zabarikadirala sam se s djecom u jednoj sobi i konačno smo pokušali zaspati. Najmlađi sin je bio toliko uplašen da se plašio otići u toalet, koji je bio u susjednoj prostoriji. Te noći je mokrio u flašu, jer je mislio da će mu tata nešto uraditi. Djeca su uvijek bila pored mene. Pokušavala su me odbraniti iako su znala da će ih tata odgurnuti i udariti i njih.”

Pored izloženosti nasilju, djeca su često i meta nasilnih očeva – to je upečatljiva činjenica koja se pojavila u ovom istraživanju. Samo mali broj intervjuiranih žena je rekao da su njihovi muževi bili nasilni samo prema njima, ali ne i prema djeci. Sve ostale su opisale različite događaje tokom kojih su njihova djeca fizički povređivana, uključujući udaranje, šamaranje, šutanje i bacanje predmeta na njih. Ana je govorila o dugoročnim efektima svega toga na njenu kćerku:

“Ponekad se samo probudi i počne plakati... Još uvijek govori o tome kako ju je zaključao u kupatilo i udario daljinskim upravljačem, i kako je prevrnuo sto tokom večere i sve što je mama napravila je palo na pod. Kad neko viče, ona se uplaši. Toliko ju je uplašio da se ona još uvijek boji. Svuda sam je vodila – psiholozima, hodžama – samo da istjeraju strah iz nje. Posljedice njegovog nasilja osjećaju se in a njenom obrazovanju i svemu ostalom.”

Nataša, koja je dugo živjela s nasiljem, prisjetila se kako su djeca preklinjala njenog muža da je prestane tući:

“(...) Vukao bi me kroz kuću, povlačeći me za kosu, šutajući me i udarajući. Nisam mogla vidjeti šta se dešava, ali bih pokušala

otvoriti jedno oko da vidim gdje su mi djeca. Njih dvoje bi se sakrili ispod stola, drhteći i plačući, i preklinjući ga da me prestane tući. Jednom je kćerku nekoliko puta udario u prsa..."

U Alisinom slučaju, njena sedmomjesečna beba je bila direktna žrtva nasilja njenog muža:

"Na leđima je imao povrede, modrice, a [muž] ga je udario i u stomak. Mogla sam nekako trpjeti batine, ali da tuče sedmomjesečnu bebu, to ne mogu podnijeti; zato sam nezadovoljna presudom koja mu je izrečena."

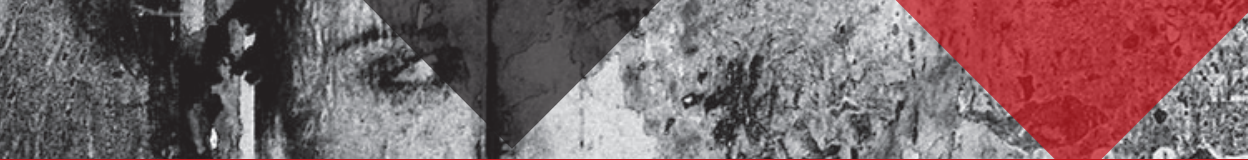
Željka je ispričala da je njena kćerka često bila žrtva nasilja u njihovom domu:

"Toliko bi je istukao da je sva bila crna i plava; kao da je htio da je ubije. Pokušavala bih ga zaustaviti. Dala bih svoj život, samo da moje dijete ostane živo. Srećom, udala se mlada i otišla od kuće, a i ja sam ga ostavila."

Posljedice po djecu koja su izložena nasilju i odrastaju u nasilnim domovima nemaju samo efekte na individualnom nivou; nekoliko studija je pokazalo da nasilje u porodici ima međugeneracijske utjecaje. Prema onome što Brown i Bzostek nazivaju "uznemirujuće proročanski obrazac", veća je vjerovatnoća da će muška djeca izložena nasilju u odrasloj dobi postati nasilnici, a da će ženska djeca kasnije tokom života biti izložena nasilju.⁸¹ Slično tome, u poređenju sa nenasilnim osobama, među nasilnicima je mnogo veći broj onih koji su imali nasilne očeve. Nasilje u porodici je ipak naučeno ponašanje, a djeca nasilnika uče da je nasilje u intimnim vezama normalno.⁸² O tome su govorile i intervjuirane žene u okviru ovog istraživanja, kada su razmišljale o tome zašto su njihovi muževi bili nasilni, često komentirajući da su i očevi njihovih muževa bili

81 UNICEF, *Behind Closed Doors: The Impact of Domestic Violence on Children* (New York: 2006). Vidi: <http://www.unicef.org/media/files/BehindClosedDoors.pdf>

82 Brett V. Brown and Sharon Bzostek, "Violence in the Lives of Children," *CrossCurrents*, no. 1 (August 2003).

nasilni prema njihovim majkama, te da su njihovi muževi u ranoj fazi života naučili da je to prihvatljiv model za porodicu.

Ispitanice su također izrazile strah da će njihove kćerke postati, ili da su već postale žrtve nasilja u porodici, zato što je to jedina porodična dinamika koja im je poznata. To je vrlo opravdana bojazan. Postoje uvjerljivi dokazi koji pokazuju da su kćerke koje su izložene nasilju u porodici doista u većoj opasnosti da i same postanu žrtve, ako se ne poduzmu određene intervencije.⁸³ Jedna ispitanica je sa velikim bolom govorila o tome kako je njena kćerka sada izložena nasilju u svom braku, kao što je bila i njena majka. Direktorica sigurne kuće također je skrenula pažnju na ovaj problem, ispričavši priču o jednoj mladoj ženi koja je nedavno došla u sigurnu kuću da se sakrije od nasilnog muža. Direktorica ju je prepoznala, jer je prije nekoliko godina tu boravila kao dijete, kada je njena majka napustila njenog nasilnog oca.

Implikacije međugeneracijskih utjecaja nasilja u porodici nisu izolirane samo na određene porodice, nego su dugoročne i prisutne na nivou čitavog društva. Pružanje adekvatne i hitne podrške porodicama, kako bi se prekinuli međugeneracijski obrasci nasilja predstavlja ključ za prevenciju i donosi koristi društvu u cjelini. Prema materijalima za sudije koje rade na predmetima nasilja u porodici, posebna pažnja se treba posvetiti činjenici da li su djeca izložena nasilju – kad se ta varijabla utvrdi, ona se obično cijeni kao otežavajuća okolnost kod izricanja presude. Naprimjer, prema mišljenju Vijeća za izradu smjernica u izricanju presuda za Ujedinjeno Kraljevstvo:

- *Izloženost djece djelu (bilo direktno ili indirektno) predstavlja otežavajuću okolnost.*
- *Direktno svjedočenje nasilju ili drugoj vrsti zlostavljanja će vjerovatno negativno utjecati na djecu, kao i svijest da se ono dešava dok se oni nalaze u drugim dijelovima kuće.*⁸⁴

83 Ibid.

84 David A. Wolfe and Peter G. Jaffe, "Emerging Strategies in the Prevention of Domestic Violence," *Domestic Violence and Children* 9, no. 3 (1999): 133-144.

U Priručniku o nasilju u porodici koji su izradile bh. sudije – koje su analizirale prakse izricanja presuda u BiH, zajedno sa preporukama o najboljim praksama iz međunarodnog konteksta – izloženost djece nasilju se na sličan način kvalificira kao otežavajuća okolnost kod izricanja sankcija:

Preporučuje se da sud obrati posebnu pažnju na potencijalne posljedice po djecu koja su svjedočila ili bila izložena nasilju u porodici. Činjenica da su djeca svjedočila nasilju trebala bi se cijeniti kao otežavajuća okolnost u sljedećim slučajevima:

- *Djeca svjedoci fizički prisustvuju nasilju*
- *Djeca svjedoci nisu fizički prisutni, ali mogu čuti nasilje/zlostavljanje i naknadno vidjeti njegove posljedice*
- *Djeca svjedoci nisu fizički prisutni i ne mogu čuti nasilje/zlostavljanje, ali naknadno mogu vidjeti njegove posljedice.*⁸⁵

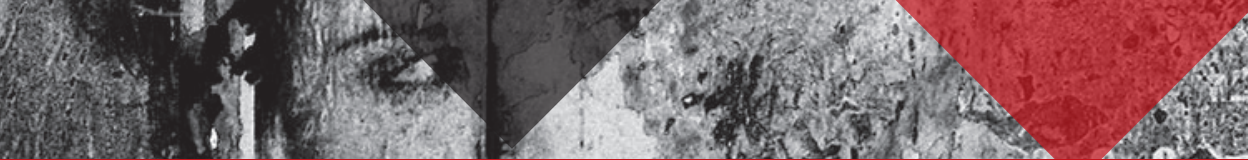
Međutim, uprkos ovim preporukama, čini se da se u izricanju presuda u predmetima nasilja u porodici u BiH ne uzima u obzir utjecaj nasilja na djecu, o čemu će se još govoriti u narednom poglavlju.

3.5. Napuštanje i vraćanje u nasilnu vezu

Odlazak iz nasilne veze je proces, a ne trenutak, i većina žena po nekoliko puta odlazi i vraća se, prije nego što konačno odu zauvijek. Proces kroz koji žene prolaze kako bi se oslobodile obično uključuje periode poricanja i okrivljavanja sebe, koji mogu dovesti do sumnje u samu sebe, sve dok žene ne “uvide stvarnost nasilja i poistovijete se s drugim ženama u sličnim situacijama.”⁸⁶ Kad se to desi, žene se konačno mogu fokusirati na odvajanje i oporavak od nasilne veze. Razumijevanje ovog procesa može ljudima pomoći da lakše prihvate i manje osuđuju žene koje se vrate u nasilno okruženje.

85 David Indermaur, “Young Australians and Domestic Violence,” *Trends and Issues in Crime and Criminal Justice*, no. 195 (2001).

86 Etienne G. Krug, et al., eds., *World report on violence and health* (Geneva: WHO, 2002), 96.

Sve žene intervjuirane za potrebe ove studije, osim jedne, koje su pokušale ostaviti svoje muževe, vratile su im se bar jednom prije nego što su opet pokušale otići. U vrijeme kad je provedeno ovo istraživanje, dvije su se žene tek bile vratile kući da budu s muževima, i obje su rekle da nasilja nije bilo nekoliko mjeseci. Jedna od njih, Nataša, trpjela je dugotrajno i ekstremno nasilje. Nakon što je neko vrijeme provela u sigurnoj kući i pohađala grupna savjetovanja, odlučila je nastaviti svoj brak, uvjerenjena da će ona i njen muž moći riješiti sukob bez njegovog nasilja.

Većina drugih žena koje su rekle da su se bile vratile u nasilne brakove izrazila je žaljenje zbog te odluke, jer se nasilje u svakom slučaju ponovilo. Naročito je Anabela žalila zbog povratka, napominjući da nasilje nikad nije prestalo. Otkrila je da se osjeća veoma posramljeno jer se vratila nakon što su joj porodica i službe za podršku ponudile pomoć. Iako je vrlo deprimirana zbog života u nasilnom braku, zabrinuta je da joj ljudi možda više neće htjeti pomoći ako opet zatraži pomoć pri odlasku.

Sve žene koje su učestvovala u ovoj studiji rekle su da im je bilo veoma teško otići iz nasilne veze, što je također zaključak istraživanja provedenih na ovu temu širom svijeta. Navele su nekoliko prepreka za odlazak, uključujući funkcionalne izazove poput nedostatka resursa ili podrške porodice, te prepreke lične prirode, kao što su nada da će nasilje prestati i osjećaj da su previše uložile u tu vezu. Strah da će odlazak negativno utjecati na djecu, te bojazni zbog stigmatiziranja u društvu predstavljali su dodatne barijere. One koje su dugo ostale u brakovima uprkos nasilju govorile su o tome kako su nastojale da njihov brak uspije; a način na koji su govorile odražavao je njihova duboka uvjerenja o vrijednosti institucije braka i nužnosti ove društvene i porodične strukture – i ta duboko uvriježena vrijednost kod nekih žena može biti još jedna prepreka odlasku iz nasilnog braka.

Kroz istraživanja u oblasti društvenih nauka pokušali su se utvrditi neki od razloga zbog kojih žene ostaju u nasilnim vezama. Bell i Naugle navode

osam faktora koji su odraz priča koje su ispričale žene intervjuirane u okviru ove studije:

- *Predanost vezi, naročito kod žrtava koje su u dugotrajnim nasilnim vezama*
- *Žene koje navode da su više posvećene "spašavanju" veze ili priznaju da su emotivno vezane za nasilnika možda su sklonije da ostanu u nasilnim vezama*
- *Nedostatak novca i smještaja, pomoći u brizi za djecu, mali broj alternativa vezi, nezaposlenost ili neobrazovanost, obećanja nasilnika da će se promijeniti, strah od nasilnikove odmazde i društveni pritisak*
- *Žrtva je emotivno, duhovno i psihički iscrpljena i ne vidi nikakvu nadu*
- *Nasilnik ju je uvjerio da je sama kriva i žrtva smatra da je vjerovatno ona kriva i da sve to zaslužuje ili sama traži*
- *Nasilnik tvrdi da je niko neće zaposliti i da neće moći preživjeti*
- *Nasilnik joj prijete da će joj socijalne službe oduzeti djecu i da će ih on zadržati jer ona nema sredstava za život*
- *Nasilnik prijete novim nasiljem i žrtvu prikazuje kao nestabilnu i bezvrijednu.*

Maja objašnjava da je ranije odlazila i vraćala se, ali da je nasilje u njenom braku prestalo kad je ponovo otišla i ozbiljno razmislila o razvodu:

"Zvao me da se vratim [prvi put] i obećao da neće biti problema; a potom je opet zabrljao. Trudila sam se i trudila, ali me na kraju toliko pretukao da sam otišla u sigurnu kuću i zatražila pomoć kod razvoda. Kad sam mu zatražila dokumente da podnesem zahtjev za razvod, potpuno se smirio. Vidio je da sam ozbiljna. Rekla sam mu da mi je dosta nasilja i da to više neću tolerirati, jer me zlostavljaju još od djetinjstva. Nakon toga se stvarno smirio. Već godinu i po dana je dobar. Ponekad se uznemiri, ali ja uzmem djecu i izađem... Sad nam je najveći problem to što nam je sin agresivan."

Amina se vratila da živi s mužem čak i nakon izricanja zaštitnih mjera, zato što su joj nedostajala djeca i htjela je biti s njima. Muž joj je obećao da joj neće prilaziti, ali nije održao obećanje:

“Čistila sam ostavu kad je ušao, pokazao nešto što mu se nije sviđjelo i počeo me tući. Tamo je bio jedan veliki frižider i on ga je otvorio i počeo me udarati u glavu vratima od frižidera. Samo sam htjela da dođem do telefona koji sam ostavila u dnevnoj sobi. Nekako sam uspjela zgrabiti telefon dok me on još uvijek tukao. Pozvala sam policiju, ali on je zgrabio telefon i razbio ga, a onda je zgrabio nož... Koljenima mi je pritisnuo glavu i grudi. U tom trenutku, ušao je njegov otac i odgurnuo ga, a ja sam zgrabila komade telefona i istrčala.”

Istraživanja pokazuju da stručne osobe koje se bave nasiljem u porodici često krive žrtve zbog vraćanja u nasilne veze i možda izražavaju frustraciju zbog “traćenja” njihovih napora da pomognu. Taj stav je primijećen i među sudijama i tužiocima u BiH koji su ogorčeno komentirali kako žene često povlače optužbe i vraćaju se u nasilne domove.⁸⁷ Direktorica sigurne kuće koja je razgovarala sa istraživačicom za potrebe ove studije osvrnula se na pitanje žena koje se vraćaju u nasilne veze, te kako to može utjecati na stavove stručnih osoba, a time i na ukupnu podršku žrtvama:

“Kad radite s jednom ženom tri do pet puta, možete se zapitati ‘zašto ovo radim?’ i ‘kome ja to pomažem?’ Ali, ja imam 12 godina profesionalnog iskustva sa žrtvama nasilja i... [smatram] da tužioc i policija ne posjeduju dovoljno znanja o samom nasilju. Imamo situacije u kojima pozovemo policiju i oni nam kažu da ih je neka žena mnogo puta zvala, ali kad stignu na lice mjesta, ona se povuče i predomisli... Da, ali jednog dana se neće povući. Doći će vrijeme kad će se osjećati snažno i ohrabreno od strane osobe koja je došla da intervenira. Ponekad se žene povlače zbog negativnih

87 Kathryn M. Bell and Amy E. Naugle, “Understanding Stay/Leave Decisions in Violent Relationships: A Behavior Analytic Approach,” *Behavior and Social Issues* 14 (2005.): 21-45.

stavova policije, ili zato što ne posjeduju dovoljno informacija... Koji su naredni koraci u zaštiti? Policija je pita da li želi poći s njima da podnese krivičnu prijavu, da [nasilnika] zatvore, a ona se uplaši razmišljajući o tome šta će on uraditi kad izađe iz zatvora.”

Kao što kaže direktorica ove sigurne kuće, dođe dan kad se mnoge žene više ne povlače i kad napuste nasilnika zauvijek. To je analizirano i u intervjuima, a razlozi zbog kojih su ispitanice iz ove studije konačno otišle iz nasilnih veza bili su dosljedni drugim istraživanjima koja pokazuju da žene uglavnom dosegnu kritičnu tačku kad misle da više ne mogu psihički podnositi nasilje, plaše se za svoj život ili smatraju da moraju zaštititi svoju djecu. Ovaj posljednji razlog je upečatljiv zato što djeca mogu biti faktor u odluci žena i da ostanu i da odu iz nasilnih veza. Rhodes i ostali⁸⁸ doista tvrde da se majke suočavaju sa sukobljenim željama da poštede svoju djecu, ali i da očuvaju porodicu i zaštite djecu od nestabilnosti do koje bi moglo dovesti uključivanje pravnog sistema.⁸⁹ U ovom istraživanju, žene su navele četiri najčešća razloga za odlazak:

- Nasilje je doseglo nivo zbog kojeg su se uplašile za svoj život
- Djeca su izrazila želju da njihova majka ode
- Muž ih je izbacio iz kuće
- Nisu više mogle psihički ili emotivno trpjeti nasilje.

Kada je Nina konačno napustila muža, smatrala je da je to pitanje preživljavanja:

“Kad se boriš za život i bježiš od manijaka koji te proganja... brak više nije bitan, nije bitno šta misle ljudi, i jedino je važno da spasiš svoju djecu i sebe iz tog pakla.”

Nada se prisjetila kako i zašto je konačno napustila muža, uz pomoć članova porodice:

88 Karin V. Rhodes, et al., “I Didn’t Want to Put Them Through That’: The Influence of Children on Victim Decision-making in Intimate Partner Violence Cases,” *Journal of Family Violence* 25, no. 5 (2010): 485-493.

89 Halilović and Huhtanen, *Gender and the Judiciary*.

“Pa, jednostavno to više nisam mogla podnositi i konačno sam otišla od kuće u julu 2012. godine – kad sam shvatila da s njim ne mogu uspjeti i da mi nikad ništa neće dozvoliti. 27. jula mi je rođendan i zatražila sam od njega deset maraka da odem i da se ošišam. Ja sam uvijek zarađivala; živjeli smo na selu, ja sam se brinula za stoku i naporno radila. Pitao je: “Zašto hoćeš da se šišaš?” Rekla sam: “Pa, sad će mi rođendan”, a on je rekao da ne može. Ja i ne slavim rođendane, ali sam se bar željela ošišati dvaput godišnje... Rekla sam to njegovom sinu i on je pokušao intervenisati, a onda me [muž] tako strašno pretukao, baš pred moj rođendan. Nazvala me sestra, a ja sam plakala i ona je insistirala da joj kažem istinu... Ona je dogovorila s [direktoricom] da me smjeste u sigurnu kuću, ali mi je rekla da ne idem ako nisam čvrsto odlučila da ga napustim, jer ako odem i vratim se, stvari će biti još gore. Rekla sam joj da sam odlučila, da to ne mogu više da podnesem...”

Bojazan Nadine sestre da bi nasilje njenog muža moglo eskalirati ako ode i vrati se nije neosnovana. Upravo se odlaskom mnoge žene suočavaju sa najvećim rizikom. Istraživanja pokazuju da nasilje često eskalira kad žene odu iz nasilnih veza, i da to ponekad dovodi do smrtnog ishoda. Sve žene koje su intervjuirane za potrebe ove studije plašile su se da odu, i za većinu nasilje nije prestalo kada su otišle, osim ako nisu potražile sklonište na sigurnim mjestima, poput sigurnih kuća. Na to upućuju i studije na ovu temu iz cijelog svijeta. Naprimjer, istraživanjima iz SAD-a utvrđeno je da će do silovanja i ubistva najvjerojatnije doći tokom ili neposredno nakon prekida veze.⁹⁰Kako zaključuju Finkelhor i Yllo, muškarci koji siluju u ovim slučajevima koriste seksualnu dominaciju kao odmazdu, a budući da često “misle kako nemaju više šta izgubiti”, mogu biti naročito brutalni.⁹¹

Imajući u vidu takvo ekstremno i osvetoljubivo nasilje, možda i ne iznenađuje što je pronađena određena korelacija između odluke žena da odu iz nasilnih veza i ubistva njihovih muževa koje one izvrše. Mada, kako

90 Finkelhor and Yllo, *License to Rape*.

91 *Ibid.*, 25.

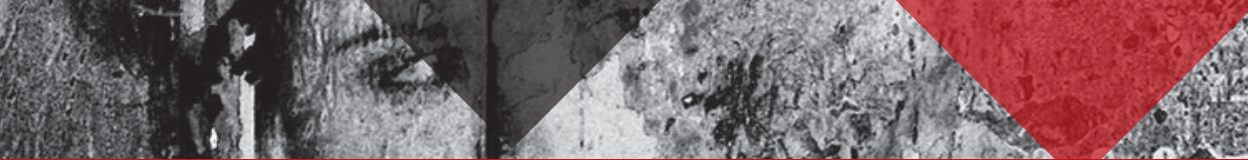
donekle kontroverzno ističe Ann Jones u svojoj knjizi iz 1980. godine, *Women who Kill* (Žene koje ubiju), kada žene oslobode na sudu zbog ubistva muškaraca koji su ih zlostavljali, često to “nije zato što se razumne žene, kao i razumni muškarci, *opravdano* brane... [nego zato] što je njihov “zločin” psihologiziran, a njihova odbrana postaje neka vrsta specijalnog priznanja, fokusiranog ne na njihove socijalne prilike, nego na njihovu oštećenu psihu i spol.”⁹²

Jasno je da je veoma teško živjeti u nasilnoj vezi, ali i krenuti dalje. Iako se možda čini neobičnim da bi žene ostale u braku zbog djece, a time dozvolile da ona budu izložena nasilju, to je složeno pitanje, što je potvrđeno i ovom studijom. Očevi koje su opisale intervjuirane žene na različite načine su koristili – i još uvijek koriste – svoju djecu kao alat moći i kontrole. Neki su suprugama vrlo samouvjereno rekli da će sudovi njima (očevima) dodijeliti puno starateljstvo zato što one nemaju svoj smještaj, ni redovan prihod. Često su prijetili da će uvjerljivo supruge prikazati ludima i tako dobiti puno starateljstvo nad djecom. Izazivanjem istinskog straha od mogućeg razdvajanje od djece, mnogi muškarci stvaraju situaciju u kojoj žena smatra da je ostanak jedini racionalan izbor koji ima na raspolaganju.

Dina, kojoj je muž prijetio da će je ubiti kad mu je rekla da će ga napustiti, još uvijek se bori s njegovim prijetnjama i manipulacijama – a one sada uključuju i djecu. Ponekad sina odvede u šumu, pa je nazove i kaže joj da će ubiti i sebe i njega. Vikendima, kad je obično uzimao oboje djece, nekoliko puta je kćerku ostavio u policijskoj stanici i poveo u posjetu samo sina, kako bi Dina morala putovati javnim prijevozom 20 kilometara po svoju uznemirenu i ostavljenu kćer.

U Dininom slučaju, njen jedanaestogodišnji sin je na kraju ostao živjeti s ocem, a kćerka živi s njom. To je za Dinu izuzetno bolno, jer sada nema kontakta sa sinom. U početku je sud Dini dodijelio starateljstvo nad oboje djece, a muž je imao pravo posjete – i jednu od tih posjeta je iskoristio da

92 Ann Jones, *Women Who Kill* (Boston: Beacon Press, 1996), 378-9.

preuzme stalno starateljstvo nad sinom. Dina nije željela miješati policiju kako bi silom vratila sina, ali je bila sve očajnija u želji da ga vidi. Složila se da on živi s ocem – koji je vremenom sina okrenuo protiv nje – sve dok ga bude mogla redovno vidati, ali njen muž više ne dozvoljava ni to. Jedina mogućnost koju sada ima jeste da se obrati sudu, a opet se plaši da će to sina još više udaljiti od nje. Uprkos činjenici da je Dina ostavila nasilnog bivšeg muža i iskoristila pravna sredstva da dobije starateljstvo nad djecom, on je i dalje uznemirava, a ona je bespomoćna da zaustavi njegovo psihičko nasilje prema njenoj porodici, i misli da je u opasnosti da zauvijek izgubi sina.

3.6. Moć, kontrola, izolacija i mizoginija

Važno je shvatiti zbog čega su muškarci nasilni kako bi se osmislili prilagođeni odgovori na nasilje, kojima bi se pružila podrška ženama i djeci a istovremeno muškarcima pomoglo da nauče kako zaustaviti nasilje. Direktorica sigurne kuće, koja je razgovarala sa istraživačicom za potrebe ove studije, govorila je o važnosti identificiranja nasilnih muškaraca, kako bi se prekinuli obrasci nasilja. Navela je jedan vrlo indikativan primjer manifestovanja ovog obrasca i na druge načine:

“Imali smo jednu ženu koja nam je došla sa četvoro djece, a četiri ili pet godina kasnije, došla je druga žena, a njeno prezime mi je bilo odnekud poznato. Ispostavilo se da je [isti muž] našao drugu ženu i da je i nju zlostavljao. Ako ne riješimo korijen problema, to se ne može zaustaviti.”

Uvriježene ideje o nasilju u porodici – uključujući i to da ga uzrokuje alkoholizam, nezaposlenost ili neobrazovanost – dovedene su u pitanje pričama koje su ispričale žene u okviru ove studije, kao i međunarodnim istraživanjima na ovu temu. Analiza priča ispričanih tokom intervjua, a naročito diskursa o muškim i ženskim ulogama pokazala je da su svi muškarci koje su opisale žene u ovom istraživanju izražavali snažnu želju da imaju moć u svojoj vezi. Naprimjer, bilo je uobičajeno da oni smatraju

kako imaju pravo odobravati ili ne odobravati odluke svojih supruža, čak i o najmanjim sitnicama, kao što je može li se ona ošišati ili okupati. Mnoge žene su živjele u okruženju potpune kontrole muža, i bilo im je naređeno da napuste posao ili prekinu obrazovanje.

Iako je ovakva agresija pasivnija od fizičkog nasilja, ona se koristi kao slično sredstvo kontrole, što je prikazano na točku moći i kontrole u poglavlju 2. Žene su u ovoj studiji opisale razne oblike kontrole, moći i nasilja, a mnoge su navele kako su njihovi muževi postepeno počeli ispoljavati manipulativna ponašanja, prije nego što su otvoreno počeli pokazivati ljubomoru, posesivnost i kontrolu. Nakon kontrole je došlo nasilje, a nasiljem je osiguravana kontrola. Maja opisuje ljubomoru svog muža:

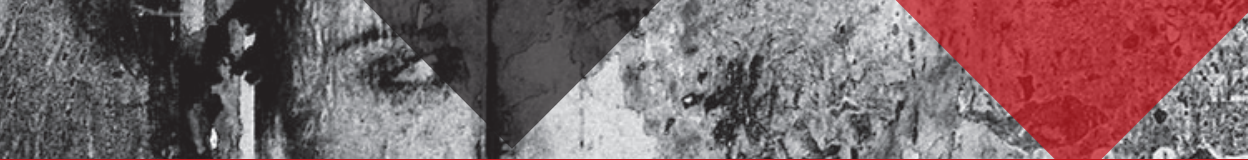
“Stalno me zove. Juče sam izašla da završim neku papirologiju, a on me triput zvao. Navečer je došao kući i pitao me gdje sam bila. Dok smo tog dana razgovarali bila je tišina, pa je on postao sumnjičav, ali ja sam tada samo čekala autobus. Ali on se naljutio i otišao u krevet, i nije sa mnom razgovarao uopće... Prošle godine sam radila, ali me on neprestano zvao i pitao gdje sam i šta radim itd. Vrlo je ljubomoran. Da nije, možda bi bilo drugačije.”

Dina navodi kako je i njen muž pokušavao kontrolirati svaki njen pokret:

“Neprestano mi je dolazio na posao i zvao me telefonom. Bukvalno nisam sebi mogla kupiti novi donji veš, a da me on ne pita ‘zašto ti to treba?’”

I Una je govorila o tome kako ju je njen muž kontrolirao:

“Kontrolisao je šta nosim, kako se ponašam, mogu li otići kod frizera. Nije mi dozvoljavao da nosim usku odjeću... od samog početka. Provjeravao bi mi telefon [da vidi] ko mi šalje poruke. Provjeravao je i moj profil na Facebooku i nije mi dozvoljavao da na Facebooku imam muške prijatelje. Bio je nevjerovatno ljubomoran...”

Polovina žena intervjuiranih u okviru ovog istraživanja također je govorila o tome kako su njihovi muževi koristili izolaciju da bi ih kontrolirali. U tim slučajevima, muževi su bili protiv da komuniciraju i s kim izvan uže porodice. Te žene su opisale postepenu izolaciju, s vremenom, a muževi su im nametali sve više ograničenja i koristili razne manipulacije kako bi prekinuli njihove veze sa porodicom i prijateljicama.

Nada objašnjava kako joj je izolacija postepeno nametnuta:

“Ako bi neko došao, moja ili njegova sestra ili bilo ko, uvijek sam morala stajati po strani. Morala sam poslužiti kafu i povući se bez riječi... Govorio bi mi: “Nemaš ti šta reći.” Kasnije bi mi govorio da sam glupa i nazivao me svakakvim imenima – ‘kurvo’ i slično, iako me nikada ni izdaleka nisu zanimali drugi muškarci. Znači, ono što je nekad bio normalan život pretvorilo se u pakao. Korak po korak, zabranio mi je većinu stvari. Govorio bi da moja porodica ne treba više dolaziti i da ja trebam više raditi [po kući]... Ako sam htjela negdje da odem, rekao bi: ‘Bolje ti je da uradiš nešto po kući, i niko ne treba ni tebi dolaziti.’ Nije bio u kontaktu ni sa svojom porodicom, bio je takav čovjek, a ja nisam mogla nigdje ići bez njega. Kad nam je trebalo nešto iz prodavnice, dao bi mi deset ili pedeset maraka, ja bih nešto kupila, a on bi mi tražio da mu tačno vratim kusur.”

Nekoliko intervjuiranih žena je navelo da su duže ostale u nasilnoj vezi zato što nisu imale svoj novac. To se odnosi i na Dušanku, koja je rekla kako joj je radijska emisija o nasilju u kojoj su opisani neki mehanizmi kontrole koje koriste nasilnici pomogla da jasnije sagleda vlastitu realnost:

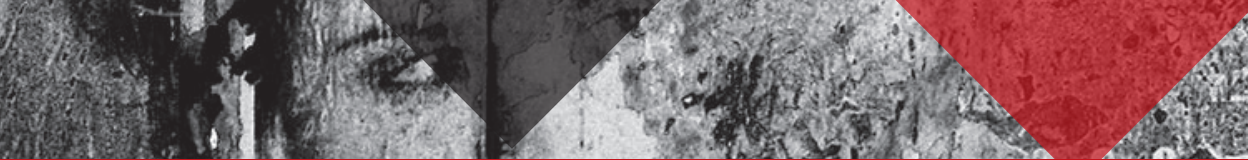
“Nije mi dozvoljavao da zarađujem ili kontaktiram s ljudima. Bila sam bliska sa tri prijateljice, ali mi nije dozvoljavao da ih vidam. Slušala sam tu emisiju na radiju i prepoznala se. Nije mi dozvoljavao da idem na posao. Tukao me dok nisam dala otkaz...”

Iako je većina žena u okviru ove studije navela da ih je muž podsticao ili zahtijevao da prekinu veze sa porodicom i prijateljima, onima koje su živjele u udaljenim selima ovaj oblik izolacije je značajnije usložnjavao pokušaje da odu ili zatraže pomoć. Nasilje je manje vidljivo u tim područjima, naročito ako žrtva nema vezu sa prijateljicama i porodicom. Istraživanja doista pokazuju da je izolacija element nasilja u porodici i u ruralnim i u urbanim kontekstima ali, kako navodi Websdale, ruralna domaćinstva su dvostruko izolirana. Tu je geografska izolacija, koja može pomoći u prikrivanju nasilja i umanjiti mogućnost da se zatraži i pruži pomoć. Međutim, postoji i ono što Websdale naziva sociokulturna izolacija, koju stvaraju "ruralni porodični život, rodne uloge i patrijarhalna ideologija", zbog čega su žene u ruralnim područjima "naročito ranjive na zlostavljanje i pasivno djelovanje policije".⁹³ Iako je geografska izolacija ruralnih zajednica očigledna, važno je shvatiti i sociokulturnu izolaciju, jer su ovi sastavni faktori ispunjeni zbog ograničenih resursa u ruralnim zajednicama, čime se povećava potreba za dodatnim istraživanjima o jedinstvenim potrebama žrtava u ovim područjima.⁹⁴

Nasilni muževi koje opisuju žene u ovoj studiji koristili su razne strategije kako bi krivnju prebacili na svoje žrtve, što je još jedan oblik manipulacije i kontrole. Muškarci koji okrivljuju žrtvu ističu kako je "problematična" nastojeći je uvjeriti da je nestabilna, glupa i bezvrijedna. Navodnu nestabilnost žrtve nasilnik onda koristi kao opravdanje za nasilje, za koje tvrdi da je samo strategija kako bi se kontroliralo i popravilo ponašanje žrtve. Iako to zvuči iracionalno ženama koje nisu doživjele nasilje u porodici, žene u nasilnim vezama često misle da su one odgovorne za nasilje kojem su izložene. U ovoj studiji, mnoge žene su navele da su se tako osjećale, a neke su se pitale da li je njihov nedostatak samopouzdanja muževima dao dozvolu da ih zlostavljaju. Žene su također nastojale okriviti vanjske faktore za nasilje kojem su izložene, od muževljevih roditelja, pogrešnog društva u kojem se on kreće, pa do stresa zbog nezaposlenosti ili finansijskih problema. Ove žene su često prihvatale, mijenjale ili napuštale

93 Neil Websdale, *Rural Women Battering and the Justice System: An Ethnography* (Thousand Oaks, CA: SAGE, 1998).

94 Ibid., 84.

poslove, prekidale veze sa porodicom i prijateljicama i prilagođavale se raznim nerazumnim zahtjevima u nadi da će njihova poslušnost zaustaviti nasilje. Kada se ono nastavilo, mnoge su konačno shvatile da ti vanjski faktori nisu stvarni uzrok nasilja. Osim toga, njihova prilagođavanja su ih u međuvremenu dovela u veći rizik, stavljajući ih u položaj finansijske ovisnosti i društvene izolacije, a emotivno manipuliranje njihovih muževa i okrivljavanje žrtve izazivalo je u njima osjećaj srama i krivnje jer su uopće bile zlostavljane – što im je dodatno otežavalo odluku da progovore o nasilju i odu iz nasilne veze.

Žene su govorile o nekoliko strategija koje su koristile kako bi izbjegle nasilje, što je u skladu sa zaključcima drugih studija da zlostavljane žene često usvajaju aktivne strategije kako bi maksimalno povećale vlastitu sigurnost i sigurnost svoje djece. Ono što bi vanjskom posmatraču izgledalo kao kapitulacija ili pasivnost možda je ustvari ženina “izračunata procjena onoga što je potrebno kako bi preživjela u braku”.⁹⁵ Naprimjer, oko polovina intervjuiranih žena ispričala je kako su brzo popustile pred zahtjevima muževa, kako bi sačuvale mir u kući. Njihove veze su po strukturi već bile patrijarhalne – žene su obavljale sve kućne poslove i brinule se o djeci, imale su malo finansijskih sredstava ili ih uopće nisu imale, od njih se očekivalo da ispunjavaju muževljeve seksualne prohtjeve, a muževi su imali konačnu riječ o svim pitanjima iz porodičnog života – u tim okvirima, ove žene su učinile sve što su mogle kako bi obuzdale nasilje.

Tema koja se intenzivno provlačila kroz intervjue bilo je seksualno nepovjerenje nasilnih muževa prema ispitanicama. Ti muškarci su vrlo negativno govorili o seksualnosti žena i optuživali svoje supruge za zavođenje drugih muškaraca, i to bez ikakvog razloga i dokaza. Taj negativan stav prema ženama primjenjivali su i na svoje kćerke, koje su često stigmatizirane zbog svoje ženstvenosti i ženskog spola. Ti muškarci su često postajali nasilni i prema svojim kćerkama i nazivali ih pogrdnim imenima kao npr. “kurvo” i “prostitutko”. Nekoliko žena je sa naročitom

95 Ibid.

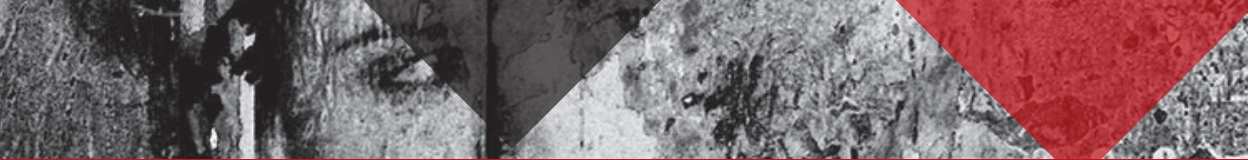
tugom govorilo o nasilju i emocionalnom zlostavljanju koje su trpjele njihove kćerke. Dina je detaljnije govorila o tome:

“Bio je više nasilan prema kćerci, nego prema sinu; a sada je čak ne želi ni priznati kao svoju kćerku. Rekao je da ona nije njegova, a i našeg sina pokušava uvjeriti da ona nije njegova sestra. Koliko god to pokušavala sakriti, ona mnogo pati zbog očevog odbacivanja. (...) Da li je normalno da njen brat koji ima jedanaest godina i koji je volio sestru sada govori kako je njegova šesnaestogodišnja sestra kurva koja je spavala sa petnaest muškaraca, da je mrzi i želi izboosti nožem? To je stav koji je moj muž prenio na našeg sina.”

Ova priča je indikativna. Nasilje muškaraca nad ženama utječe na djecu na različite načine. U ovom slučaju, ono je bolno za Dininu kćerku na nekoliko nivoa – izgubila je ljubav oca ili brata – a Dininog sina je naučilo da je nepoštivanje, ponižavanje i povređivanje žena prihvatljivo. Korištenjem pogrdnih i seksualno obilježenih naziva za svoje kćerke, muškarcu otkrivaju duboko ukorijenjeno uvjerenje da su žene manje vrijedne od muškaraca. Ovakav rječnik pokazuje i stereotipnu dihotomiju žene kao kurve ili djevice, a svako njeno ponašanje koje se ne smatra savršeno “čistim” predstavlja povod za nepovjerenje. Takvo svodenje žena na njihovu seksualnost i takvo ponižavanje predstavlja oblik emocionalnog i psihičkog zlostavljanja, koji ponovo ističe važnost razumijevanja muškog polaganja prava na određene stvari, ukorijenjenog u patrijarhatu kao uzročnom faktoru kod nasilja.

Sve žene koje su učestvovala u ovoj studiji bile su izložene teškom nasilju, koje je uključivalo psihičko, emocionalno i psihološko nasilje. Sve osim dvije žene bile su izložene dugotrajnom nasilju u trajanju od 10 do 21 godinu. Primjenom Johnsonove tipologije, o kojoj se govori u poglavlju 2, nasilje koje su ove žene doživjele može se kategorizirati kao sistematsko nasilje u porodici.⁹⁶ Dok žene koje su učestvovala u ovom istraživanju ne predstavljaju čitav spektar nasilja nad ženama općenito – što uključuje i

96 Johnson, “Patriarchal Terrorism and Common Couple Violence...”

ono što Johnson naziva situacijskim nasiljem, naprimjer – podaci iz SAD-a pokazuju da se nešto manje od 20% žena koje su izložene nasilju u porodici suočava sa sistematskim nasiljem u porodici. To znači da su vjerovatno izložene nasilju koje uključuje upotrebu oružja, davljenje i seksualne napade. Polovina ovih žena će biti izložena i uhođenju.⁹⁷

Ova studija je pokazala da alkohol i nezaposlenost mogu biti faktori koji doprinose nasilju, ali da oni ne predstavljaju uzročne faktore. Žene koje su intervjuirane za potrebe ovog istraživanja navele su da su samo trojica muževa bili nasilni u pijanom stanju, a od dvojice nezaposlenih muževa, jedan je bio nasilan dugo vremena prije nego što je ostao bez posla. Umjesto toga, teško nasilje se vjerovatnije može objasniti kombinacijom različitih faktora.

Ipak, čini se da je ključni element u svemu tome potreba ili osjećaj da muškarac ima pravo da kontrolira i da ima moć u braku, što je podsaknuto patrijarhalnim shvatanjima i nepovjerenjem prema ženama. Uz naučene modele nasilja, čini se da je to snažan indikator nasilne veze. Ova će patrijarhalna paradigma opstati sve dok muškarci budu vjerovali da će se njihovo nasilje tolerirati i sve dok vide da je društvo nevoljno da bilo šta učini da ga spriječi. Ovdje stupa na scenu snažan odgovor pravosuđa, slanje jasne poruke da je nasilje društveno zlo i da su žene zaštićene zakonom. Ako se muškarcima prestane tolerisati nasilje, krug nasilja će se možda lakše prekinuti.

97 Ross Macmillan and Catherine Kruttschnitt, "Patterns of Violence Against Women: Risk Factors and Consequences," No. NCJ 20836 (Washington DC: US Department of Justice, 2005).

4. ODGOVOR KRIVIČNOPRAVNOG SISTEMA I RELEVANTNIH SLUŽBI NA NASILJE U PORODICI: ISKUSTVO PREŽIVJELIH

Tokom intervjua, žene koje su učestvovala u ovoj studiji govorile su o svojim iskustvima sa krivičnopравnim sistemom i relevantnim službama. Ovo istraživanje se fokusiralo na otkrivanje i identificiranje pitanja od značaja za pravosuđe. Međutim, kako su žene pričale svoje priče, postajalo je jasno da se rad policije, socijalnih službi i sigurnih kuća ne može razdvojiti od čitavog pravnog postupka, te se i tome morala posvetiti pažnja. Tako se u ovom poglavlju analiziraju svi ti elementi prema redosljedu kojim će žena dolaziti u dodir sa njima, počevši od odgovora policije, pa do reakcije sigurnih kuća i socijalnih službi. U drugom dijelu ovog poglavlja, razmatraju se pitanja u vezi sa nasiljem u porodici i sudovima, te se govori o obrascima koji su se pojavili tokom intervjua, kada su žene govorile o bojaznima u vezi sa npr. ličnom sigurnošću, starateljstvom nad djecom, raspravama u okviru brakorazvodne parnice ili imovinsko-pravnim sporovima.

4.1. Prijavljivanje nasilja policiji

Policija često prva reagira na nasilje u porodici kad primi poziv od žrtve. Način na koji policija postupa sa žrtvama, između ostalog, da li odvoji vrijeme da im objasni njihova prava i da li policija podstiče krivično gonjenje, ima dokazano značajan utjecaj na sigurnost žrtava i stope

krivičnog gonjenja.⁹⁸ Negativan stav i osude od strane policije mogu obeshrabrili žrtvu i odvratiti je od traženja pomoći od policije ili pravosudnog sistema u budućnosti.⁹⁹ Analiza priča koje su ispričale žene u okviru ove studije pokazala je da njihovo iskustvo sa policijom spada u tri široke kategorije:

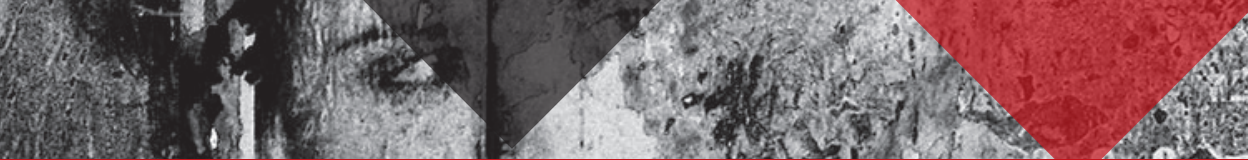
- Policija je bila ravnodušna, pokušavali su izbjeći miješanje, a odgovornost za iznalaženje rješenja prebacivali su na same parove, socijalne službe ili pravosuđe.
- Policija je imala zbnjujući pristup. Iako jesu bili ljubazni, podsticali su parove da se pomire a krivnju su prebacivali na žrtvu, pri čemu su, čini se, više razmatrali potrebe počinioca nego žrtve, odvrćajući žrtvu od podnošenja krivične prijave.
- Policija je bila angažirana, suosjećala se sa žrtvom, pokazivala je istinsku zabrinutost za njenu sigurnost i ohrabrivala je žrtvu da podnese krivičnu prijavu.

U ovom istraživanju, žene su najčešće nailazile na prva dva pristupa od strane policije, a samo su dvije žene susrele policajce koji su po njihovom mišljenju bili istinski zabrinuti. Ipak, većina ovih žena je imala više kontakata s policijom, i navele su da je njihovo iskustvo u velikoj mjeri zavisilo od policajaca sa kojima su razgovarale. Čini se da odgovor policije više zavisi od stava pojedinih službenika i njihovog mišljenja ili znanja o nasilju u porodici nego od konkretnih interventnih strategija koje policija provodi u različitim zajednicama.

Anabela je imala iskustvo sa policijom koja je svaki put bila ravnodušna i nevoljna da se umiješa. Smatra da su uložili minimalne napore, njenom mužu su izdavali upozorenja uprkos tome što se nasilje ponavljalo i uprkos brojnim pozivima, a uhapsili su ga samo jednom, i to zato što je postao nasilan i prema samim policajcima. Jednom prilikom, kad je teško

98 Martha L. Coulter, et al., "Police-Reporting Behavior and Victim-Police Interactions as Described by Women in a Domestic Violence Shelter," *Journal of Interpersonal Violence* 14, no. 12 (1999): 1290-1298; and B. Joyce Stephens and Peter G. Sinden, "Victims' Voices: Domestic Assault Victims' Perceptions of Police Demeanor," *Journal of Interpersonal Violence* 15, no. 5 (2000): 534-547.

99 T.K. Logan, et al., *Women and Victimization: Contributing Factors, Interventions, and Implications* (Washington, DC: American Psychological Association Press, 2006).

pretučena, jedan policajac je pitao zašto jednostavno ne ostavi muža i rekao joj je da je mogla i gore proći. Pitao se da li je ona isprovocirala muža prebacujući krivnju na Anabelu. Ona više ne zove policiju, jer joj oni ne ulijevaju sigurnost i u tome ne vidi nikakvu svrhu.

I Ema je imala loše iskustvo s policijom. Nekoliko puta su odgovorili kad je bila teško pretučena, ali nikada nisu uhapsili njenog muža, iako je Ema bila maloljetna. Jednom, kad su odgovorili na poziv nakon što je Ema u trudnoći teško pretučena, rekli su joj: *“Pomirićete se vi, sve će biti uredno... Hajde ti mlada napravi nama kafu sada.”* Kad se rastavila od muža, Ema je još nekoliko puta zvala policiju jer joj je on nastavio prijetiti. Oni su joj rekli da su razgovarali s njim i da to više neće raditi, ali zastrašivanje nije prestalo.

Nada nije pozvala policiju odmah nakon što je pretučena, nego dva dana kasnije, kad je odlučila otići. Zamolila ih je da budu tu, kako bi bila sigurna dok bude kupila svoje stvari. Došli su, ali su je ispitivali o tome zašto nije tražila ljekarsku pomoć, a onda su sjeli ispred kuće, pili sok i časkali s njenim mužem. Nadi su rekli da ne treba podnositi krivičnu prijavu jer nije pretrpjela teške tjelesne povrede, a ona je poslušala njihov savjet. Kasnije, nakon što je ostavila muža, on joj je ponovo prijetio i Nada je opet zatražila zaštitu policije. Nakon nekoliko pokušaja, konačno su joj povjerovali da je u opasnosti i poduzeli su konkretnije mjere. To je bilo važno za Nadu, koja kaže:

“Samo sam htjela da mi neko povjeruje i da mi kaže da sam u pravu, i da ne izmišljam sve to. Nisam tražila nemoguće.”

I Nina je imala različita iskustva, koja su zavisila od službenika na dužnosti. Na početku je imala loše iskustvo. Policija je došla u kuću i nije ni pokušala razgovarati s njenim mužem, jer je bio pijan, objašnjavajući da će s njim razgovarati kad se otriježni. Smatra da su prema njoj bili ravnodušni i da su se više brinuli za njenog muža – počinioca – od kojeg su konačno uzeli izjavu nakon šest mjeseci. Međutim, kad je otišla u policijsku stanicu da i

ona da izjavu, naišla je na policajca koji joj je mnogo pomogao i ponudio ohrabrenje. Kaže da joj je to tada mnogo značilo i ulilo joj osjećaj sigurnosti. Taj policajac joj je rekao:

“Nemojte odustajati od krivične prijave. Mnoge žrtve se zbune kad dođu na sud, ali on mora znati šta je uradio, pa onda to možda neće ponoviti.”

U Bojinom slučaju, policija je radila na njenoj zaštiti, i pomogla je u prebacivanju nje i njeno četvoro djece u sigurnu kuću. Ipak, nisu uhapsili njenog muža, koji je bio izuzetno nasilan, nanio joj teške tjelesne povrede i prijetio joj nožem. Iako su joj pomogli da dođe na sigurno, Boja smatra nepoštenim to što su ona i njena djeca odvedeni od kuće umjesto njenog muža. Po njenom mišljenju, na kraju se interesi muškaraca uvijek stavljaju ispred interesa žena, čak i kada su muškarci počinioci nasilja u porodici. Također smatra da ne samo da je njen muž uživao privilegije kao muškarac u njenom slučaju nego mu je pomoglo i to što je njegov rođak načelnik policije. Polovina intervjuiranih žena je pokrenula slična pitanja, i izrazile su sumnju da policija nije bila objektivna u njihovim slučajevima, zato što su lično poznavali počinioca ili su na neki način bili povezani s njim, naročito u manjim mjestima. To je navedeno i u literaturi kao prepreka koja žene sprečava da traže pravdu i zaštitu.

Medina je jedna od intervjuiranih žena koja živi u malom i udaljenom selu. Bila je žrtva dugotrajnog nasilja, ali se plašila da pozove policiju. Konačno ih je pozvala kad je odlučila napustiti muža. Kad su stigli, nagovarali su je da se pomiri s mužem, što je ona odlučno odbila. Policija je također rekla Medini da ne može djecu odvesti od kuće. Odlučna da ne ide bez njih, ipak nije odustala. Potom joj je policija rekla da mora otići iz sela da prijavi slučaj i podnese tužbu u obližnjem gradu. Medina je bila spremna na to, ali umjesto da joj ponude prijevoz, policajci su je pitali kako planira stići tamo bez automobila. Ovakva interakcija i navedeni primjeri pokazuju da je ono što je Belknap zaključila 1995. godine i dalje tačno, bar u BiH

– policajci nevoljko hapse u slučajevima nasilja u porodici i radije ovakve pozive rješavaju pokušajima posredovanja.¹⁰⁰

Kao i u drugim studijama, žene koje su učestvovala u ovom istraživanju nisu bile zadovoljne policijom, prvenstveno zato što nisu djelovali kao sredstvo društvene kontrole.¹⁰¹ Opsežan pregled policijskih praksi u slučajevima nasilja u porodici u UK otkrio je nekoliko važnih pitanja koja policija mora uzeti u obzir, uključujući kvalitet i brzinu njihove reakcije i sposobnost policijskih službenika da ženama i djeci ponude sigurnost i uvjere ih da će biti zaštićeni. Policajci također trebaju biti u stanju procijeniti budući rizik i dugoročnu sigurnost, te prikupiti dokaze kako bi potkrijepili optužnicu. Također, vrlo je važno da policija razumije kako žrtve koje naizgled ne žele saradivati mogu biti prestrašene, pod kontrolom počinioca, i u očajničkoj potrebi za podrškom.¹⁰²

Većina žena koje su učestvovala u ovoj studiji suočila se s negativnim stavovima i nedostatkom saosjećanja kod policije. Primjeri gdje ih policija pokušava nagovoriti da se pomire, nasilje ne shvata ozbiljno ili je neobjašnjivo blaga prema počiniocu bili su i prečesti. Zbog ovakvih iskustava, neke žene su potpuno odustale od pozivanja policije, potvrđujući tako rezultate međunarodnih studija koji pokazuju da interakcija s policijom može utjecati na buduće postupke žena u traženju pomoći, kao što su ponovno pozivanje policije, traženje zaštitnih mjera ili prijavljivanje kršenja zaštitnih mjera.¹⁰³ Stavovi osoba koje rade u agencijama za izvršenje zakona i u pravosuđu mogu biti, a često i jesu, štetni i demoralizirajući za žene, čime se pojačava očaj i osjećaj bespomoćnosti s kojim se toliko

100 Joanne Belknap, "Law Enforcement Officers' Attitudes about the Appropriate Responses to Woman Battering," *International Review of Victimology* 4, no. 1 (1995): 47-62.

101 Margaret E. Martin, "Policy promise: community policing and domestic violence victim Satisfaction," *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management* 20, no. 3 (1997): 519-31.

102 Her Majesty's Inspectorate of Constabulary, "Everyone's business: Improving the police response to domestic abuse," 2014.

103 JoAnn L. Miller and Amy C. Krull, "Controlling Domestic Violence: Victim Resources and Police Intervention" in *Out of the Darkness: Contemporary Perspectives on Family Violence*, eds. Glenda Kaufman Kantor i Jana L. Jasinski (Thousand Oaks, CA: SAGE, 1997), 235-254.

žrtava nasilja ionako već bori.¹⁰⁴ Pretežno negativna iskustva koja su intervjuirane žene u okviru ovog istraživanja imale s policijom ukazuju na potrebu za obukom policijskih službenika i revidiranjem policijskih procedura za slučajeve nasilja u porodici.

4.2. Odgovor socijalnih službi i sigurnih kuća na nasilje u porodici

Žene su tokom intervjuja često govorile o socijalnim radnicima i o tome kako su ih oni podržavali ili dodatno viktimizirali. Žene koje su zatražile razvod upućivane su socijalnim radnicima kako bi mogle koristiti njihove usluge posredovanja kod odlučivanja o starateljstvu nad djecom i viđanju sa očevima. To su važni koraci u postupanju u slučajevima nasilja u porodici, a socijalni radnici predstavljaju vezu između sudova i porodice u pitanjima brige o djeci i razvoda.

Općenito, socijalni radnici su malo toga uradili kako bi spriječili buduće nasilje ili pomogli ispitanicama da se osjećaju sigurno. Samo u dva slučaja socijalni radnici su bili prisutni kad su žrtve napuštale svoje muževe ili kada su bile povrijeđene i trebale otići u bolnicu. Što se tiče posredovanja pri dogovorima o viđanju djece, centri za socijalni rad nisu mnogo pažnje posvećivali opasnosti koju počinio nasilja u porodici predstavljaju po djecu, te su nasilnim muškarcima – od kojih su neki imali i problema s alkoholom – odobravalu pravo posjete bez nadzora. Pored toga, pri izradi parametara za posjete u slučajevima u kojima su izrečene mjere zaštite, socijalni radnici često nisu uzimali u obzir potrebe i okolnosti žrtava. Naprimjer, žene su ispričale kako se od njih očekivalo da osiguraju da nasilnici mogu viđati djecu, čak i kada je izrečena mjera o zabrani približavanja, prema kojem počinitelj nije smio prilaziti ili se približiti žrtvi do određene udaljenosti. Nekoliko majki je pitalo kako da svoju djecu predaju čovjeku kojem je naređeno da im se ne

104 Edna Erez and Joanne Belknap, "In Their Own Words: Battered Women's Assessment of the Criminal Processing System's Responses," *Violence and Victims* 13, no. 3 (1998): 251-267.

približava. Žene obuhvaćene studijom smatraju da socijalni radnici nisu ozbiljno razmotrili ova pitanja.

Nekoliko žena također smatra da su im socijalni radnici ponudili vrlo malo saosjećanja zbog nasilja koje su pretrpjele, i da su njihovo razdvajanje od muža tretirali jednako kao i svaki drugi razvod. Ako bi se ove žene opirale dodjeli prava na posjete bivšim muževima iz straha da djeca neće biti zaštićena tokom tih posjeta, socijalni radnici su im ponekad prijetili pravnim mjerama. Općenito, većina žena koje su učestvovala u ovom istraživanju ima izuzetno negativno mišljenje o praksama službi za socijalni rad i smatra da su njihovi sastanci sa socijalnim radnicima često bili zastrašujući. Također smatraju da nisu imale mnogo izbora, osim da poštuju uvjete koje su ponekad nevoljko prihvatale. Neke žene su napomenule kako smatraju da su njihovi bivši muževi, počinioci nasilja u porodici u ovim slučajevima, tretirani sa više poštovanja i obzira nego one kao žrtve.

Priče ovih žena otkrivaju tendencije među socijalnim radnicima u BiH koje su potpuno oprečne utvrđenim najboljim praksama za slučajeve nasilja u porodici. Prema smjernicama iz SAD-a, od presudne je važnosti da socijalni radnici budu upoznati sa dinamikom i posljedicama nasilja u porodici i njegovim štetnim efektom na žene i djecu, kako bi mogli temeljito procijeniti njihovu sigurnost i ponuditi učinkovitu zaštitu. Konačno, u ovim smjernicama se navodi da se počinioci nasilja u porodici moraju smatrati odgovornim za prijetnju koju njihovo nasilje predstavlja po njihove porodice.¹⁰⁵ Prema izjavama intervjuiranih žena u okviru ove studije, upravo je taj zahtjev za odgovornošću ono što je nedostajalo socijalnim radnicima sa kojima su razgovarale.

Pored brige za dobrobit i sigurnost žrtava, naročito djece, socijalni radnici također trebaju djelovati kao osnažujući faktor za žene izložene nasilju. Međutim, nijedna žena u ovom istraživanju nije navela da je imala takvo

¹⁰⁵ Children's Administration, Washington State Department of Social and Health Services, *Social Worker's Practice Guide to Domestic Violence* (2010).

iskustvo. Naprotiv, izjavile su kako su njihove bojazni za djecu bile odbacivane. Svi ovi strahovi su bili i još uvijek su opravdani: istraživanja pokazuju da svaka posjeta koja se nasilniku omogući može predstavljati priliku za zlostavljanje, što ponekad znači nasilje velikog intenziteta nad majkom i djecom.¹⁰⁶

Iako su žene imale da kažu uglavnom samo negativne stvari o socijalnim radnicima sa kojima su saradivale, njihova iskustva iz sigurnih kuća s druge strane skoro su u potpunosti pozitivna. Većina intervjuiranih žena je neko vrijeme provela u sigurnoj kući, a sve one kažu da su bile prestrašene kad su razmišljale o odlasku od kuće, zabrinute jer nisu znale na šta će naići i nesigurne u vezi sa kolektivnim životom sa drugim ženama. U isto vrijeme smatrale su da nemaju drugog izbora. Za Aminu je sigurna kuća značila sigurnost, ali su njena odrasla djeca odlučila ostati kod kuće, što joj je izuzetno otežavalo odluku da napusti muža. Ipak, uz podršku savjetnica i drugih žena u sigurnoj kući, uspjela je ostati tamo skoro deset mjeseci.

Pored pružanja psihološke podrške ženama, osoblje sigurnih kuća također nudi praktičnu pomoć u usmjeravanju žena ka adekvatnim pravosudnim službama, traženju finansijske pomoći i pronalaženju zaposlenja. Ovo osoblje prolazi redovne obuke o istraživanjima i najboljim praksama u oblasti nasilja u porodici. Možda je to razlog zbog kojeg žene kažu da je ključna razlika između sigurnih kuća i drugih službi sa kojima su bile u kontaktu u njihovom pristupu. Dok su policija i socijalni radnici često okrivljavali ove žene i zanemarivali njihovu sigurnost umanjivanjem svega što su pretrpjele, osoblje sigurnih kuća je prepoznavalo i priznavalo njihovu patnju. Mnoge žene su izjavile kako su, kad su stigle u sigurnu kuću, konačno otvoreno progovorile o nasilju koje su doživjele i konačno shvatile da se takvo nasilje ne smije tolerirati. Uprkos teškim spoznajama i prolasku kroz bolne tranzicije, sve intervjuirane žene u okviru ovog istraživanja lijepo su govorile o vremenu provedenom u sigurnim kućama.

106 Lorraine Radford and Marianne Hester, *Mothering through Domestic Violence* (London: Jessica Kingsley, 2006).

4.3. Žene koje odluče da ne traže krivično gonjenje, zahtijevaju blažu kaznu ili povuku svoje optužbe

Neke od žena u ovoj studiji nisu podnijele krivične prijave protiv svojih muževa, čak i nakon izloženosti teškom nasilju, uglavnom zato što su ostale u braku i što ne žele remetiti svoje porodice. Neke su bile nesigurne u vezi sa svojim pravima i onim što će se desiti ako prijave nasilje:

“Da sam tada znala ono što sada znam, odmah bih ga prijavila... Bila sam odvojena od svijeta, izolirana u našoj kući i bašti. Kad bismo mu se opirali, on bi najavio: ‘E sad ću vas sve mučiti...’ Kako se to može nekome objasniti? Ko bi mi povjerovao? Slagao je policiji da je sin tukao njega. Jednom me sin branio kad je [muž] krenuo prema meni sa sjekirom, ali [muž] je izjavio da je tada branio sebe.”

Žene ponekad ne podižu optužbe zato što misle da će sudski proces biti dugotrajan i skup, i ne vjeruju da će moći dokazati svoje tvrdnje. To se odnosilo na Unu, čiju situaciju usložnjava činjenica da je državljanka Srbije koja živi u BiH. Nije sigurna u svoja prava i ne zna kako će platiti troškove za koje pretpostavlja da su povezani sa krivičnim suđenjem:

“Da, dvaput su me pitali želim li podići krivičnu prijavu; socijalni radnici i policija. Rekla sam da ne želim da se to povlači po sudovima. Kad sam pozvala policiju, očekivala sam da će ga kazniti, odvesti u zatvor.... ali policija je rekla: ‘Ne, trebate podnijeti krivičnu prijavu, trebaju im dokazi’, itd. Pitala sam ih da li bi nešto uradili da me ubio. Bio mi je stavio nož pod grlo. Možda bi me sljedeći put izbo... Rekli su mi da to moram dokazati. Ali kako, ako samo šestogodišnje dijete može potvrditi [moju priču]? Zato nisam pokrenula krivičnu prijavu. Gdje ću naći novac za advokate, i kako da to dokažem [ako] budu tražili dokaze i sve to? Ko će svjedočiti u moju korist? Ja nisam odavde i ne znam hoće li komšije reći istinu. On ovdje živi čitav život, ja ne. Zašto bi oni to učinili za mene? Kad sam otišla

u sigurnu kuću, i oni su me pitali hoću li ga tužiti. Rekla sam da trebam razmisliti o tome. Bila sam zbunjena i osjećala sam se kao u lošem snu, samo sam tražila sklonište i trebalo mi je malo mira.”

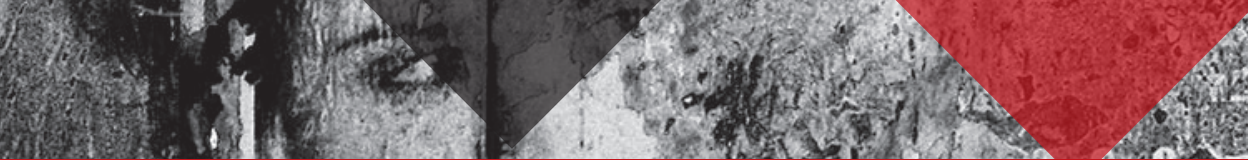
Tri žene iz ove studije odlučile su povući krivične prijave koje su podnijele protiv muževa. Nataša je to uradila kada je odlučila da se vrati kući nakon dužeg boravka u sigurnoj kući. Ona smatra da joj je savjetovanje koje je dobila u sigurnoj kući pomoglo da ponovo procijeni postojeću dinamiku između nje i njenog muža, i misli da on više neće biti nasilan prema njoj.

Sudije iz BiH su u okviru prethodne studije raspravljale o pitanju žena koje povlače prijave u predmetima nasilja u porodici. Sudije su izrazile nezadovoljstvo zbog toga, često optužujući žene koje se ne pojave pred sudom ili povuku prijave za traćenje sudskog vremena.¹⁰⁷ O tome se naširoko govori i u literaturi iz drugih država. Naprimjer, u jednoj studiji iz SAD-a je zabilježeno:

Iako je dužnost sudije da bude objektivan, sudije se razbjesne kad se žrtva ne pojavi pred sudom, što rezultira odbacivanjem optužbi. Iako je vidjeti kako bi sudija mogao odmjeriti svoju odgovornost za očuvanje sigurnosti zajednice u odnosu na prava žrtava kada se one ne pojave pred sudom, samo da bi se kasnije vratile sa novim optužbama i još težim tragovima nasilja. Drugi zaposlenici suda smatraju da žrtve koje odustanu od optužbi traće njihovo vrijeme i energiju. Sva ova pitanja u pravosudnom sistemu usporavaju sudski postupak u predmetima nasilja u porodici, čime se žrtvama koje žele pomoć sudskog sistema otežava nastojanje da prekinu nasilje. Žalosno je što akteri u pravnom sistemu, tužioc, policija, sudije i socijalni radnici, često tvrde da žrtvu treba kriviti kada njen napadač bude oslobođen.¹⁰⁸

107 Halilović and Huhtanen, *Gender and the Judiciary*.

108 Darrell Payne and Linda Wermeling, "Domestic Violence and the Female Victim: The Real Reason Women Stay!" *Journal of Multicultural, Gender and Minority Studies* 3, no. 1 (2009).

Anabela iz Modriče je povukla optužbe za nasilje u porodici protiv svog muža i sada žali zbog toga. Njen brak se nije popravio i ona još trpi nasilje od strane muža. U početku je podnijela prijavu kad je došla policija, ali kako je vrijeme prolazilo odlučila je da ne nastavi zakonski postupak. Sada misli kako bi bilo bolje da joj nisu dozvolili da se predomisli. U literaturi su se vodile žestoke rasprave o tome da li žrtvama treba dozvoliti da povuku prijavu ili bi krivično gonjenje trebalo biti obavezno.¹⁰⁹ U BiH, potencijalno povlačenje optužbi od strane žrtve ne bi trebalo utjecati na krivično procesuiranje nasilja u porodici koje se vrši po službenoj dužnosti. Međutim, kada žrtve povuku svoje svjedočenje, to često rezultira obustavom krivičnog postupka. Značajna tema rasprava oko procesuiranja nasilja u porodici u BiH odnosi se na to da li povlačenje svjedočenja od strane žrtve treba dovesti do obustave postupka, ili krivičnopravni sistem može nastaviti sa procesuiranjem slučaja.

Ana iz Bijeljine jednom je povukla optužbu, a drugi put je istrajala nakon krivične prijave. Kada je povukla optužbe, njen muž je kleknuo pred nju, preklinjući je da mu se vrati i obećavajući da više neće biti nasilan. Izrečena mu je novčana kazna u iznosu od 200 KM. Kad je odlučila podnijeti krivičnu prijavu, nakon što je on nastavio vršiti teško nasilje nad njom i djecom, izrečena mu je novčana kazna od 500 KM, kao i dvogodišnja uvjetna osuda. Anu je to obeshrabrilo, jer smatra da su ova dva ishoda u suštini ista i misli da je uvjetna osuda daleko od pravične kazne.

Sve žene u okviru ove studije navele su da je u njihovim slučajevima izrečena uvjetna osuda. Većina smatra da uvjetne osude nisu adekvatna kazna za počinioce, niti su ih odvratile od upotrebe nasilja u budućnosti. Na osnovu vlastitih iskustava, sve ove žene smatraju da iskustvo bilo koje žene sa sudovima – bilo da se radi o krivičnom suđenju ili brakorazvodnoj parnici – ima presudni utjecaj na to kako se ona nosi sa preživljenom traumom i nasiljem.

109 Jo Dixon, 2008, "Mandatory Domestic Violence Arrest and Prosecution Policies: Recidivism and Social Governance", *Criminology & Public Policy*, Volume 7, Issue 4, pages 663–670

Sudije u BiH navode slučajeve iz prakse u kojima mnoge žrtve nasilja u porodici traže blaže kazne za počinioc, često iz bojazni da će njihovo slanje u zatvor imati finansijskog utjecaja na čitavu porodicu. Sudije kažu da često ispunjavaju želje žrtava i to vide kao način da pomognu u mirenju.¹¹⁰ Ipak, neke žrtve nasilja u porodici ne odustaju od traženja pravde. Amina, Medina i Dina, iako mjesecima čekaju presude u svojim predmetima nakon što su dale izjave, odlučne su da ne odustanu. Medina navodi da se nije dvoumila oko razvoda ili podnošenja krivične prijave protiv muža:

“Mislila sam da će ovaj proces ići brže. Čekala sam šest mjeseci na prvo ročište u brakorazvodnoj parnici, a osam mjeseci na krivično suđenje. Kad sam se prvi put sastala sa tužiteljicom, ulila mi je povjerenje. Rekla mi je da mnoge žene nažalost odustaju od prijave i više nisu zainteresirane za krivični postupak. Međutim, ja sam bila odlučna.”

I Nina je ispričala da su je tužiočeve riječi ohrabrile kad je podnijela prijavu zbog nasilja u porodici. On joj je rekao:

“Molim vas, nemojte odustati od prijave. Mnogi dođu ovdje, podnesu prijavu, a onda odustanu kad stvar dođe na sud. Nemojte povlačiti prijavu. On mora vidjeti šta je uradio...”

Tužilac je Nini savjetovao i da nađe posao, jer bi joj to donijelo neovisnost i duševni mir. Ninu je to ohrabrilo i sa velikim poštovanjem je govorila o tužiocu. Ovakav vid zagovaranja od strane tužilaca važan je zato što, kako tvrde Lewis i saradnici, zakon je jedan dio strategije otpora koji primjenjuju žene koje žive s nasiljem.¹¹¹

110 Halilović i Huhtanen, “Rod i pravosuđe”.

111 Ruth Lewis, et al. “Protection, Prevention, Rehabilitation or Justice? Women’s Use of the Law to Challenge Domestic Violence,” *International Review of Victimology* 7, no. 1-3 (2000): 179-205.

4.4. Sigurnost na sudu i uloga sudija

Tokom intervjua je bilo jasno da je uloga sudija i sudova u rješavanju pitanja nasilja u porodici izuzetno složena. Sudije u BiH su doista navele nekoliko dilema sa kojima se suočavaju u pokušaju da izbalansiraju sankcije za počinioce, imajući u vidu želje žrtava i ideal o objektivnom pravosuđu.¹¹² Ipak, bez obzira na složenost, sudije igraju ključnu ulogu u zaštiti žrtava i osiguravanju odgovornosti počinitelaca. Također, kako ističe direktorica sigurne kuće, mnoge žene se plaše da odu na sud i ne znaju šta da očekuju. Za većinu je to sasvim novo iskustvo:

“Za mnoge žene ovdje, odlazak na sud je toliko stran pojam, kao da vam kažem da ćete sutra ići na Mars.... Neke ne dobiju podršku, ni razumijevanje, ali onima koje dobiju verbalne ili neverbalne znake podrške i ohrabrenja to mnogo znači. Ponekad su žene pod toliki stresom u sudnici, znajući da moraju i dalje živjeti u istom gradu sa [počiniocem] i dozvoliti mu kontakt ako imaju djecu.... Bilo bi bolje da se nikad nisu ni sreli. Zašto ga treba viđati i sastajati se s njim, ako ga krivično goni zbog nasilja u porodici?”

Mnoge žene su komentirale koliko im je bilo važno da se osjećaju sigurno na sudu, zbog straha koji su osjećale u prisustvu nasilnika. Beba je zadovoljna načinom na koji je sud rješavao njen predmet, a njenom mužu je izrečena uvjetna osuda i obavezno psihijatrijsko liječenje. Prilikom prvog pojavljivanja pred sudom, kad je Beba bila trudna, njen muž se uzrujao, a ona je osjetila da ima podršku sudije:

“[Moj muž] je vikao kako ja samo hoću razvod i kako tražim druge muškarce... Sudija je bio ljubazan prema meni, rekao mu da ćuti i da je moj red da govorim, te da me ne prekida.”

112 Halilović and Huhtanen, *Gender and the Judiciary*.

Medina smatra da je podrška sutkinje na ročištu u okviru brakorazvodne parnice odigrala veliku ulogu u njenoj motivaciji da istraje u traženju pravde:

“Sutkinja me pažljivo slušala. Pustila me da kažem sve što sam trebala reći. Rekla sam joj da sam prvi put pred sudom, a ona mi je dobronamjerno objasnila proceduru. Objasnila mi je moja prava, i čak mi je rekla nešto što tužiocima nisu – da mogu tražiti finansijsku odštetu od muža...”

Gordana je ispričala kako nije bila pripremljena za pitanja sa kojima se suočila na sudu, te da ju je zastrašio advokat njenog muža:

“Sudije su me pitale koliki iznos odštete tražim, ali šta god sam rekla, muževljev advokat je prigovarao. Bio je vrlo snažan i uvjerljiv advokat, a ja sam bila psihički slaba. Tokom godina mi se psihičko stanje pogoršalo i idem na terapiju. Rekao je sudu mnogo ružnih stvari, i da sam luda...”

Način postupanja sa ženama pred sudom je od ključnog značaja za njihovu sposobnost suočavanja sa pretrpljenim nasiljem. Istraživanja pokazuju da je ponašanje i ophođenje sudija od naročitog značaja u predmetima nasilja u porodici.¹¹³ Žrtve dugotrajnog nasilja u porodici često boluju od PTSP-a, anksioznosti i depresije. Ako sud sumnjičavo postupa sa njima ili ako se njihove patnje banaliziraju, to iskustvo može utjecati na proces oporavka ili ih navesti da povuku svoju izjavu ili prijavu. Da bi se pružila podrška ženama žrtvama, izuzetno je važno da sudije i tužiocima poznaju zajedničke karakteristike nasilnih muškaraca, jer su ti muškarci često u stanju da svoje nasilničko ponašanje ograniče na okvire svog doma, dok su pred sudom ili u kontaktu sa policijom ljubazni, pa čak i šarmantni. Prema nalazima istraživanja, žrtve navode da su se osjećale osnaženo, da su ih sudije pažljivo slušale; sudije opisuju kao dobronamjerne, da su od

¹¹³ James Hardeman, *Implementation of the Abuse Prevention Act (209A)* (Waltham, MA: Brandeis University, 1995).

pomoći i da pružaju informacije žrtvama, dok su prema nasilnicima čvrstog stava. Žrtve koje naiđu na sudije koje ih podržavaju sklonije su da sarađuju sa tužiocima.¹¹⁴

4.5. Mjere zaštite

U predmetima nasilja u porodici, žrtvama se obično pruža zaštita u formi zaštitne mjere zabrana približavanja žrtvi nasilja, koji se relativno brzo uručuje počiniocu. Žene su tokom intervjuja opširno govorile o ovim mjerama, a za mnoge od njih je činjenica da je nasilniku uručeno rješenje o zabrani približavanja bila znak da se sistem brine za njihovu sigurnost. Međutim, za neke od njih, ove mjere nisu ispunile svoju svrhu. Ema navodi da je njen muž prekršio zabranu približavanja i da nije kažnjen za to. Isto se odnosi i na Dininog muža:

“Imao je zabranu približavanja, ali ipak mi je prilazio, i nikom ništa. Nikad nije kažnjen za to.”

Amina, čiji krivični postupak protiv muža još uvijek traje, također je ispričala da je i on prekršio mjere zabrane približavanja. Amina navodi da mu je zbog kršenja mjera izrečena novčana kazna u iznosu od 1500 KM, koju još uvijek nije platio, ali i dalje slobodno živi svoj život. Ona smatra da je ova situacija primjer nepravednosti sistema prema žrtvama nasilja u porodici:

“On uživa u životu, ima automobil, živi sa djecom u našoj kući, a ja sam u sigurnoj kući, živim od subote do subote, kad mogu opet vidjeti svoju djecu.”

Alisa je govorila o tome kako njen muž krši mjere zabrane približavanja tako što pokušava vidati dijete kad njemu odgovara:

¹¹⁴ James Ptacek, *Battered Women in the Courtroom: The Power of Judicial Responses*, Northeastern Series on Gender, Crime, and Law (Boston: Northeastern University Press, 1999).

“Dođe sa kesom punom piva i objavi da želi vidjeti dijete. Kažem mu da ga ne može vidjeti, jer tako piše u sudskom nalogu, ali on počne galamiti i govoriti kako ga može vidjeti kad god hoće. Onda se počne svađati sa mojim ocem, koji me uvijek štiti.”

Istraživanja pokazuju da je dosljedno izvršenje zaštitnih mjera stoji od presudnog značaja za žrtve nasilja u porodici, te da čak i kratka zatvorska kazna za nasilnike koji prekrše ove mjere pokazuje ozbiljnost s kojom pravni sistem pristupa nasilju u porodici. Davanjem “još jedne šanse” nasilnicima, žrtve se dovode u opasnost i šalje se poruka da se zaštitne mjere ne shvataju ozbiljno. Jednostavan pristup kojim se naizgled povećava stopa pridržavanja među počiniocima je da sudije uz izricanje mjera i usmeno upozore počinioca da će se svako kršenje mjera kazniti. Tako se i žrtvi daje do znanja da ima pravo na sigurnost, te da zajednica neće tolerirati nasilje u porodici. Osim toga, sudije mogu malo ublažiti prijetnju od odmazde tako što će istaknuti da je odluka o izricanju zaštitnih mjera “u odgovornosti suda, a ne žrtve”.¹¹⁵

Žene koje su intervjuirane u okviru ovog istraživanja govore su o kontradiktornosti zaštitnih mjera i potrebe za komunikacijom u vezi sa djecom ili omogućavanjem prava posjete bivšim muževima. Te žene su ostavljene da se bore kako bi omogućile navedene posjete uz vrlo malo praktične pomoći socijalnih radnika. To je napomenula direktorica sigurne kuće, koja je izrazila frustraciju zbog učestalog sukobljavanja zaštitnih mjera i prava posjete koja se dodjeljuju očevima.

Alisa je objasnila kako to izgleda u njenom slučaju:

“Predam mu dijete tako što ga pošaljem [bivšem mužu], dok ja gledam kroz prozor dok ne dođe do njega, a on ga na isti način vrati. To nije daleko. Vidimo se bez kontakta ili međusobnog približavanja.”

115 Minnesota Advocates for Human Rights, “Judicial Responses to Domestic Violence,” <http://www1.umn.edu/humanrts/svaw/domestic/link/judges2.htm> (accessed November 3, 2015).

4.6. Uvjetne osude, uvjetna pravda?

Žene iz ove studije koje su bila istrajne u zahtijevanju pravde na sudu i nisu povukle krivične prijave protiv nasilnika također su govorile o negativnim iskustvima općenito te o razočarenju nakon izrečenih presuda. Većina intervjuiranih žena se nije pojavila na sudu i poštom su obaviještene o presudi koja je izrečena nasilniku. Neke čak nisu dobile ni to. Naprimjer, Alisa nije obaviještena o presudi u svom predmetu, ali je od drugih osoba čula da je nasilniku izrečena uvjetna osuda i možda neka novčana kazna. Zbog ovakvog ishoda osjeća se iznevjereno. Trpjela je nasilje koje ju je skoro ubilo, a njen muž je tukao i njihovu bebū.

I Bojinom mužu je izrečena uvjetna osuda za nasilje u porodici. Za presudu je saznala putem pošte, a kaže da je sud nikad nije pozvao da ispriča svoju priču. Umjesto toga, sud je čuo svjedočenje njenog muža, u kojem je izrazio žaljenje zbog svojih radnji, a presuda je donesena samo na osnovu toga. Boja smatra da je njegova kazna neadekvatna i da bi bilo primjerenije da su ga poslali u zatvor ili prisilili da obavlja dobrovoljni rad za zajednicu – kako bi na neki način platio za ono što je uradio i kako bi ga natjerali da shvati da to nije uredu.

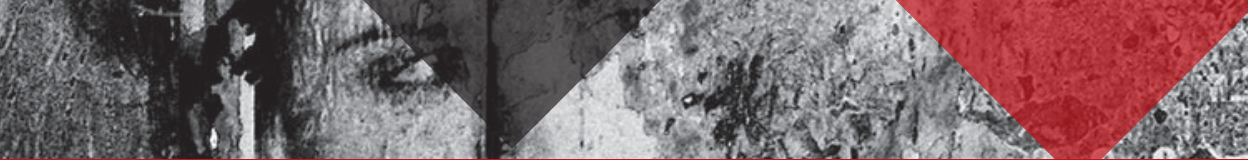
Nina – jedna od žena koja je zatražila razvod i podnijela prijavu za nasilje u porodici – također nije pozvana da svjedoči pred sudom. Nekoliko puta se raspitivala kod tužioca o statusu svog predmeta, i rečeno joj je da samo mora čekati. Ninin muž je bio veoma nasilan, čak ju je šakom onesvijestio pred djecom i prijetio da će joj prerezati grlo, ali je i njemu izrečena uvjetna osuda, koja po njenom mišljenju šalje pogrešnu poruku:

“Da je bar morao nešto platiti ili provesti deset dana – ako ne i više – u zatvoru, kako bi shvatio da je pogriješio. Njemu to ništa ne znači. Ako se ponovo oženi, opet će raditi isto, i ta žena će zvati policiju i opet se ništa neće desiti... Činjenica da je negdje registriran kao nasilnik ne znači ništa. Za djecu i mene, ovo nije nikakvo rješenje.”

Ova studija je potvrdila ono što su druge već ranije pokazale o procjeni predmeta nasilja u porodici od strane sudija u BiH – da se olakšavajuće okolnosti rutinski uzimaju u obzir, ali da to nije slučaj sa otežavajućim okolnostima.¹¹⁶ To znači da izuzetno nasilni muškarci mogu izraziti žaljenje i očekivati da će se to cijeniti kao olakšavajuća okolnost, i da se njihova iskrenost neće pretjerano analizirati. U svim slučajevima osim jednog, žrtve u ovom istraživanju bile su duboko nezadovoljne presudama koje su izrečene nasilnicima i nisu mogle shvatiti zbog čega njihovi nasilni muževi nisu smatrani opasnim po svoju porodicu i društvo. U nekim predmetima, sudije su doista ove nasilnike okvalificirale kao “porodične ljude”, čak i nakon što su godinama teško premlaćivali svoje supruge i djecu, nakon čega su odbili plaćati alimentaciju. Žene su u intervjuima navele da su njihova iskustva poništena ovakvom kvalifikacijom i odlukama sudija da izreknu uvjetne osude, zbog čega su osjećale da niko ne cijeni njihove živote. Ove žene smatraju da sistem ne podržava žrtve i da nastoji opravdati i osloboditi počinioce.

Osim toga, činjenica da se davljenje, seksualni napad i nasilje pred djecom ne cijene kao otežavajuće okolnosti znači da se smrtonosni rizik kojem su žrtve izložene ne shvata ozbiljno, a počiniocima se šalje poruka da će se nasilje tolerirati. Kao što ovo istraživanje pokazuje, adekvatna procjena ovih okolnosti u procesu donošenja sudskih odluka ima dalekosežnije efekte na žene žrtve. Ove žrtve prevazilaze ogromne psihološke i emocionalne prepreke kako bi podnijele prijavu, što ponekad znači i preuzimanje rizika od nasilne odmazde od strane muža. One istraju u tome zato što se nadaju ne samo da će se izvršiti pravda nego da će dobiti i pravnu potvrdu da je nasilje u porodici u svakom slučaju neprihvatljivo. Kad sud umjesto toga nasilnika opiše kao “porodičnog čovjeka”, ili ga naizgled tretira sa više poštovanja nego njegovu žrtvu, time se narušava poimanje pravde i pravičnosti ovih žena i podriva uvažavanje i povjerenje koje su poklonile pravosudnom sistemu. Razne studije potvrđuju ono što

116 Vidi: OSCE, *Ensuring Accountability for Domestic Violence*; Petrić and Radončić, *Izveštaj i analiza praćenja krivičnih postupaka u oblasti rodno zasnovanog nasilja...*; and Galić and Huhtanan, *Judicial Benchbook*.

su žene u okviru ovog istraživanja rekle o značaju sudskih presuda za osnaživanje ili obespravljanje žrtava.¹¹⁷

Sve žene koje su učestvovalе u ovoj studiji bile su žrtve dugotrajnog nasilja. Sve one su trpjele fizičko nasilje, a mnoge su doživjele i seksualno nasilje, davljenje i prijetnje oduzimanjem života. Ipak, sudovi nisu prepoznali ni uzeli u obzir trajanje i ozbiljnost traume žrtava, niti je to imalo utjecaja na njihove presude. Sudije su se često oslanjale samo na detalje o posljednjem napadu na žrtvu, i nisu uzimale u obzir dugoročniju dinamiku nasilja od strane počinioca, zbog čega je bilo skoro nemoguće procijeniti stvarni rizik kojem su žena i djeca izloženi i mogućnost eskalacije nasilja ili smrtnog ishoda. Jasno je da ova praksa može biti problematična iz nekoliko razloga. Naprimjer, istraživanja pokazuju da je za žene koje su bile izložene prijetnjama oružjem dvadeset puta veći rizik da budu ubijene. I Dina i Ema su bile izložene prijetnjama od povreda oružjem, ali to nije uzeto u obzir u presudama protiv njihovih bivših muževa.

Sve prijetnje ubistvom žrtve – sa oružjem ili bez oružja – kao i prethodni pokušaji davljenja i prisilni seks ili intenziviranje fizičkog nasilja kako vrijeme prolazi, ukazuju na veći rizik od smrtnog ishoda.¹¹⁸ Ovi pokazatelji su bili prisutni u većini slučajeva iz ove studije, a ipak ih sudije nisu uzele u obzir, niti su utjecali na zaštitne mjere ili presude. Međutim, s obzirom da većina intervjuiranih žena u okviru ovog istraživanja nije pozvana da svjedoči pred sudom, sudije nisu znale za njihovo lično iskustvo sa nasiljem i nisu imale sve informacije koje su im trebale kako bi procijenili rizike kojima su žrtve izložene. A ti rizici su stvarni. Zapravo, istraživanja iz SAD-a pokazuju da je devet puta veća vjerovatnoća da će žene ubiti intimni partner, nego neki neznanac.¹¹⁹

117 Heather Douglas, "Criminal Law's Response to Domestic Violence: What's Going On," *Sydney Law Review* 30 (2008): 439-469.

118 Jacquelyn C. Campbell, et al., "Risk Factors for Femicide-Suicide in Abusive Relationships: Results From a Multisite Case Control Study," *Violence and Victims* 21, no. 1 (2006): 3-21.

119 US Bureau of Justice Statistics, *Homicide trends in the United States* (Washington, DC: 2004).

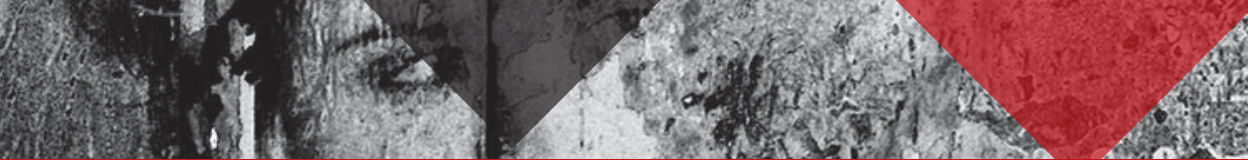
Polovina žena koje su učestvovala u ovoj studiji izjavila je da su se plašile za svoj život i vjerovala da će ih muž ubiti, a možda i njihovu djecu. Bile su izložene verbalnim prijetnjama ubistvom prije i nakon odvajanja od nasilnika, a one su ponekad uključivale eksplicitne detalje fantazija o ubistvu. Analizirajući rizike povezane sa ubistvom intimne partnerice ili partnera, Campbell je utvrdila da ovaj oblik ubistva ima različitu dinamiku od ostalih oblika, a da prethodno nasilje u porodici predstavlja prvi faktor rizika.¹²⁰ Imajući u vidu ove dokaze, nije čudo što su žene iz ove studije ozbiljno shvatale prijetnje nasilnika. Te žene su bile izložene različitim faktorima rizika koji su povećavali vjerovatnoću da će nasilje nad njima eskalirati do smrtnog ishoda, uključujući davljenje, koje je naročito zabrinjavajući pokazatelj zato što mnoge studije pokazuju da se velika većina ubistava davljenjem dešava u kontekstu nasilja u porodici.¹²¹

4.7. Dodatni kontakti sa sudovima: razvod, starateljstvo nad djecom i podjela imovine

U BiH, predmeti nasilja u porodici rješavaju se u okviru jednog sudskog postupka, a razvod i pitanja starateljstva rješavaju se u drugom postupku, dok se poseban postupak vodi radi podjele imovine. Sve žene iz ove studije koje su prošle kroz ove dugotrajne postupke frustrirane su njihovom dužinom, vezanim komplikacijama i troškovima. Također su navele da su tokom brakorazvodne parnice i postupka za podjelu imovine loše tretirane od strane muževa, te da su nezadovoljne postupanjem suda u odnosu na te okolnosti. U to vrijeme su se još uvijek nosile s posljedicama nasilja, muževi su im još uvijek prijetili i nastojale su zaraditi za život kako bi mogle pregovarati o starateljstvu. Sve ove žene otišle su iz svojih domova i živjele su u sigurnim kućama ili su iznajmile stan sa vrlo malo prihoda, a njihovi muževi su često koristili pojavljivanja pred sudom kako

120 Jacquelyn C. Campbell, et al., "Intimate partner homicide: Review and implications for research and policy," *Trauma, Violence and Abuse* 8, no. 3 (2007): 246-269.

121 Dean A. Hawley, "A review of 300 attempted strangulation cases, part III: Injuries in fatal cases," *The Journal of Emergency Medicine* 21, no. 3 (2001): 317-322. Vidi i: Chicago Police Department, Domestic Violence Newsletter, "Strangulation and Domestic Violence: Dynamics and Law," February 2010, https://portal.chicagopolice.org/portal/pls/portal/!PORTAL.wwpob_page.show?_docname=784775.PDF (posjećeno 3. novembra 2015.).

bi ih vrijeđali i obespravili, i nanijeli im ekonomsku štetu. Neki nasilnici su sudski postupak vidjeli kao priliku da uplaše i ponize svoje žrtve, što je činio i Dušankin bivši muž. Optuživao ju je da je imala vezu sa mužem svoje pokojne sestre i sudu je rekao da ona živi na adresi svog zeta:

“Ja sam bila dostavila zvaničan podatak o svojoj adresi, ali ga je njegov advokat osporavao. Morala sam dovesti svjedoke pred sud da potvrde gdje živim.”

Gordana se prisjetila koliko je stresna bila njena brakorazvodna parnica i kako su je muž i njegov advokat vrijeđali, čak i nakon opomene sudije. Ona nije mogla platiti advokata, zbog čega se osjećala naročito ugroženo. U svom obraćanju, advokat njenog muža je Gordanu nazvao “parazitom”, što je za nju bilo nevjerovatno uvredljivo i nije mogla vjerovati da je sud to uopće dozvolio.

Boja je ispričala kako je na ročištu u okviru brakorazvodne parnice bila vrlo nesigurna. Njenom mužu je već bila izrečena dvogodišnja uvjetna osuda, a ona se plašila da bi joj on mogao nešto uraditi kad izađu iz zgrade suda. Bila je impresionirana čvrstim stavom sudije koji je njenom mužu održao predavanje o tome kako mora brinuti za svoju djecu i plaćati alimentaciju. Međutim, Boja se prisjetila kako je postupak podjele bračne imovine bio katastrofalan. Vrlo su loše postupali s njom, a u tom predmetu sutkinja se u potpunosti fokusirala na to koliko je Boja uložila u kuću i šta je ona kupila. Smatra da su njeni prihodi i ulaganja u imovinu koju je izgradila zajedno s mužem bili potpuno potcijenjeni, a da njegovo nasilje nije tretirano kao problem.

Sve žene iz ove studije koje su se razvele navele su da se pitanje nasilja nakon krivičnog postupka više nije razmatralo. Ipak, mnogi od njihovih muževa su ročišta u brakorazvodnoj parnici koristili kao priliku da ove žene obezvrijede dodatnim psihičkim nasiljem. Čak i u slučajevima poput Dušankinog, u kojem je sudija bio profesionalan i ljubazan, nisu spominjane godine nasilja koje je pretrpjela. Činjenica da se žene opet

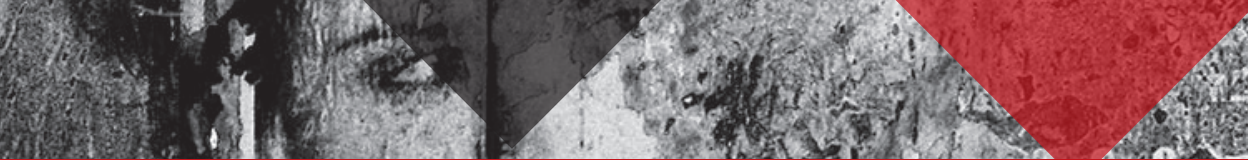
moraju suočiti sa nasilnicima radi podjele bračne imovine, što zahtijeva skupe advokate i dodatnu papirologiju, donosi dodatni stres; žene su se tokom intervjua pitale zašto se sve ne može provesti istovremeno i u okviru istog postupka. U SAD-u, Australiji i Kanadi, ovo pitanje je riješeno razvojem porodičnih sudova, o čemu se govori u narednom poglavlju.

Amina, koja je živjela u sigurnoj kući u vrijeme intervjua, upečatljivo je svoje iskustvo uporedila sa iskustvom izbjeglice. U njenom slučaju, podnijela je prijavu za nasilje u porodici prije više od godinu dana, šest mjeseci kasnije dala je izjavu, i još uvijek čeka na presudu. Izrazila je frustraciju zato što je ona u sigurnoj kući, dok je nasilnik i dalje u njihovoj kući:

“Ja idem na tretman, a nisam nasilna i nisam nikom ništa uradila, ali opet sam ja ta koja i dalje trpi nepravde.”

Čak i žene koje ne podnesu krivičnu prijavu u predmetima nasilja u porodici imaju iskustvo sa sudovima ako zatraže razvod. Iako Nada nije podnijela krivičnu prijavu protiv svog muža, živo i sa velikim razočarenjem prisjetila se svojih višestrukih iskustava sa sudovima. Ona i njen muž nisu imali djecu, ali se opet morala šest puta pojaviti pred sudom, kako bi finalizirali razvod i podijelili imovinu. Sud je njenom mužu dozvolio da naširoko raspravlja o njenom moralu i da je optuži da spava sa drugim muškarcima, dok je ona jedva dobila priliku da bilo šta odgovori na to:

“Nisam očekivala da će me sud maziti, nego samo da će pokazati malo ljudskosti... Poštovala sam sud, ideje pravde i sve to. Znači, to sam očekivala i mislila sam da ću dobiti priliku da ispričam šta se desilo. Ali u toj sudnici se dozvolilo toliko ružnih i nebitnih stvari... Sudija mu je dozvolio da me toliko puta uvrijedi i naziva kurvom, i nije intervenirao. Sudija je intervenirao samo kako bi mu rekao da izvadi žvakaću gumu.”

Iskustva ispitanica s bh. krivičnopravnim sistemom ukazuju na nekoliko problema koji se moraju uzeti u obzir, ako se žrtvama nasilja u porodici želi pružiti pravičan tretman i adekvatna zaštita. Od trenutka kad žene preduzmu korake kako bi prekinule nasilje, nailaze na prepreke. Policija je često ravnodušna ili okrivljava žrtvu; socijalne službe nemaju obzira prema potrebama i strahovima žrtava i previše izlaze u susret nasilnicima; izricanjem blagih kazni, krivičnopravni sistem šalje poruku da se nasilje u porodici tolerira. U svim dijelovima sistema ignoriraju se faktori koji pokazuju da bi muž mogao ubiti svoju suprugu, a sudije na sudovima prioritet daju olakšavajućim okolnostima koje počiniocima pomažu da na kraju budu oslobođeni. Ne treba iznenaditi to što žene povlače prijave, izjave koje su dale ili što nikad ne zatraže pravdu zbog nasilja u porodici. U narednom poglavlju govori se o tome kako krivičnopravni sistem može rješavati slučajeve nasilja u porodici tako da pruži zaštitu žrtvama, djeluje kao preventivni mehanizam i pošalje poruku društvu da je nasilje neprihvatljivo.

5. KAKO DALJE U PRUŽANJU PODRŠKE ŽRTVAMA I PREVENCIJI NASILJA U PORODICI: ULOGA KRIVIČNOPRAVNOG SISTEMA

U posljednjem poglavlju, nalazi istraživanja izneseni u ovom izvještaju koriste se kako bi se razmotrio njihov potencijal za unapređenje razumijevanja načina na koje krivični pravni sistem može podržati žrtve i spriječiti nasilje u porodici. Žene koje su učestvovala u ovom istraživanju bile su ili su još uvijek izložene teškim oblicima nasilja u svojim porodicama, uključujući psihičko, psihološko, emocionalno i seksualno nasilje, koja se često kombiniraju. U okviru ove studije, analizirano je zbog čega su neke žene odlučile ostati u nasilnim vezama te zašto neke nisu podnijele krivične prijave ili su ih povukle, a žene su otkrile i različite bojazni koje su ih spriječile da odu od kuće ili istraju u traženju pravde – od straha od odmazde počinioca, preko briga o negativnom utjecaju na porodicu do nedostatka povjerenja da će ih sistem adekvatno zaštititi i zabrinutosti da im niko neće vjerovati i da se neće znati snaći u krivičnom pravnom sistemu.

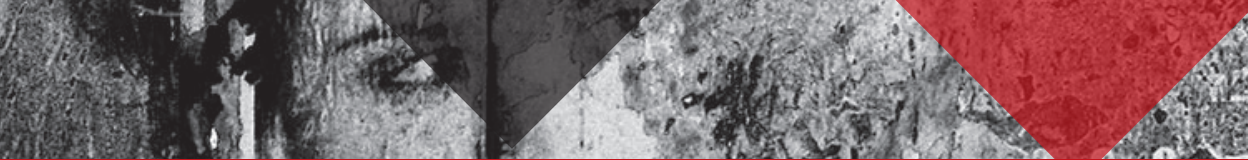
U okviru ovog istraživanja, utvrđeno je da su žene koje su podnijele krivične prijave često imale razočaravajuća iskustva sa pravim sistemom, te da su njihovi predmeti rezultirali odlukama koje su se kosile sa njihovom idejom pravde. Ove žene smatraju da je prema nasilnicima postupano blago te da je pravima i potrebama počinitelaca data veća težina nego pravima i potrebama žrtava. Prema njihovom mišljenju, njihova viktimizacija se nastavila i kada su napustile nasilnike, i to kroz višestruke

pravne postupke. U ovom poglavlju se govori o nekim od navedenih pitanja kroz razmatranje međunarodnih praksi i analiziranje na koji način pravosudni sistem u BiH može postati pristupačniji za žrtve i osjetljiviji za njihove potrebe, te kako može osigurati da počinioci prime jasnu i čvrstu poruku da se nasilje neće tolerirati. Na ova pitanja se ne može odgovoriti dok se ne ispitaju društveni i krivičnopravni diskursi o nasilju u porodici. Navedene diskurse stvara nedostatak znanja, u kombinaciji sa stereotipima, a oni ne pomažu žrtvama, njihovim porodicama niti društvu, te utječu na donošenje odluka u pravosuđu, uključujući procjenu otežavajućih i olakšavajućih okolnosti.

5.1. Potrebna promjena diskursa o nasilju u porodici u Bosni i Hercegovini

Tokom intervjuja, dok su žene koje su učestvovala u ovom istraživanju govorile o tome kako su tretirane od strane svojih porodica, policije, socijalnih radnika i članova pravosudne zajednice, njihovim narativima su dominirali diskursi o nasilju u porodici. Ovi diskursi su međusobno povezani i umnogome govore o tome kako porodice tretiraju žene, te kako se same žene nose s nasiljem. Žene su navodile kako su one smatrane uzrokom nasilja i uvjeravane da će nasilje prestati ako one samo učine ili promijene određene stvari. Žene su prisiljavane na pokornost, a njihovi muževi su ih potčinjavali i kontrolirali, što je bio “normalan” dio svakodnevnog života.

Ideja da je nasilje “normalno” ili da se njegova neizbježnost treba prihvatiti stav je na koji su mnoge žene nailazile u kontaktima s policijom i socijalnim radnicima. Kada npr. policija pokušava pomiriti muža i ženu neposredno nakon nasilja tvrdeći da njihov dalji zajednički život predstavlja najvažniji prioritet, to samo dodatno zbunjuje žrtvu nasilja u porodici – koja se već nalazi usred bolnog, zastrašujućeg i zbunjujućeg iskustva. Žene često nisu u stanju da razumiju nasilje koje su pretrpjele i traže pomoć od različitih agencija koje imaju ovlasti da ih zaštite i da im pomognu da razumiju i definiraju to što im se desilo. Stoga je naročito problematično ako ove

agencije u svom diskursu eksplicitno ili implicitno nameću ideju da je nasilje prihvatljivo.

Javni diskurs o nasilju u porodici umnogome podupire institucionalni diskurs, a to je evidentno u sudskim postupcima i presudama u predmetima nasilja u porodici u BiH, gdje nije neuobičajeno da se počinitelj opiše kao “porodični čovjek” i hranitelj porodice, uz istovremeno zanemarivanje štete koju je nasilje nanijelo njegovoj supruzi i djeci. Međutim, diskursi kojima se podržava ideja da je nasilje u porodici uobičajen i privatni dio porodičnog života nisu jedinstveni samo za Bosnu i Hercegovinu. Razmatrajući sudski diskurs i argumente odbrane koji su korišteni u predmetima nasilja u porodici u SAD-u, Erez je zaključila da su u tim predmetima dominirala stanovišta i stereotipi nasilnika o ženama. Branioци su često dovodili u pitanje mentalno zdravlje žrtve ili su tvrdili da je žrtva primarni agresor, dok su iskustva žrtava s nasiljem često negirana i banalizirana pred sudom – upravo onako kako su to opisale žene u okviru ove studije.¹²²

Rosemary Hunter problematizira pitanje institucionalnih diskursa u odnosu na lične narative o nasilju u porodici. Ona tvrdi da postoji nedosljednost zato što, iako su zakonske reforme poduprte teorijama pristalica feminističkog pokreta o nasilju u porodici, advokati i sudije koji provode zakone ne dijele obavezno to feminističko shvatanje nasilja. U stvari, kako tvrdi Hunter, njihovo shvatanje nasilja u porodici po svoj prilici zasniva se na utjecaju medija, popularne kulture i društvenih i institucionalnih diskursa koji su često u suprotnosti sa feminističkim diskursom.¹²³ Da bi se ovi različiti narativi o nasilju u porodici uskladili, Hunter tvrdi da se u bilo kom slučaju ne smije manipulirati dokazima kako bi se zadovoljilo jedno ili drugo stanovište, te da se u obzir trebaju uzeti moć i kontrola. Osim toga, potrebno je uzeti u obzir historiju veze i eventualne naznake drugih oblika ili obrazaca nasilnog ponašanja. U svakom slučaju, Hunter zagovara kontekstualni pristup kojim se postavlja

122 Edna Erez, and Tammy A. King, “Patriarchal Terrorism or Common Couple Violence: Attorneys’ Views of Prosecuting and Defending Woman Batterers,” *International Review of Victimology* 7, no.1-3 (2000): 207-226.

123 Rosemary Hunter, “Narratives of Domestic Violence,” *Sydney Law Review* 28, no. (2006.): 733-776.

pitanje: “Da li dokazi ukazuju na vezu u kojoj postoji uzajamni sukob, ili na moć i kontrolu jednog partnera nad drugim? Da li su “mirenja” bila stvarna ili prisilna? Mogu li se djeca istinski zaštititi od budućeg nasilja i njegovih efekata, a da se istovremeno ne zaštiti i njihova majka?” Konačno, ona tvrdi da se “odluke nikada ne trebaju bazirati na negiranju ili banaliziranju nasilja, kao ni izgovorima i okrivljavanju žrtve.”¹²⁴

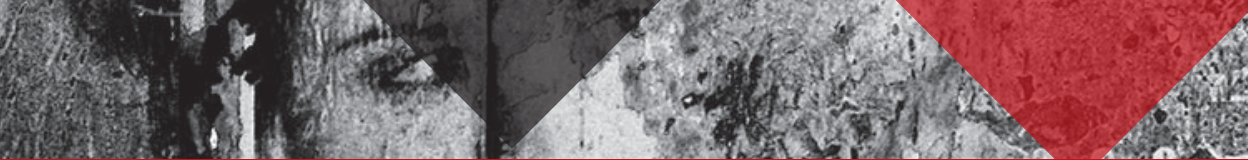
Erez tvrdi da stereotipi policije o nasilju u porodici i dalje podrivaju policijske i sudske prakse i da okrivljavanje žrtve od strane policije, tužilaca, sudija i drugog sudskog osoblja može poremetiti realnost nasilja u porodici, umanjiti rizik sa kojim se žene suočavaju u nasilnim vezama, a time i odvratiti žene od korištenja sistema. Uobičajenim praksama branilaca u predmetima nasilja u porodici, kao što su osporavanje istinitosti optužbi i vjerodostojnosti žrtve, dokaz o krivnji počinioca povezuje se sa percepcijom o vjerodostojnosti zlostavljane žene – koja se može smatrati neuvjerljivom ako je pretjerano stidljiva da bi ponudila koherentno i samouvjereno svjedočenje.¹²⁵ Takve strategije odbrane zavise od javnih i institucionalnih diskursa o nasilju u porodici, te je važno analizirati diskurse kojima se okrivljuju žrtve ili nudi opravdanje za počinioce. Ovim diskursima se ozbiljno podrivaju preventivni napori. Da bi se oni promijenili, stručne osobe u pravosuđu moraju posjedovati znanje o temeljnim uzrocima nasilja i karakteristikama počinitelaca, te biti svjesne štete koju nasilje nanosi društvu u cjelini.

5.2. Koordinirani odgovori krivičnog pravnog sistema

Zakoni u BiH čija je svrha zaštita od nasilja u porodici izrađeni su uz uvažavanje potrebe za koordiniranim odgovorom krivičnog pravnog sistema u predmetima nasilja u porodici. Odgovor policije treba biti trenutačan i

124 Ibid, 774.

125 Edna Erez, “Domestic Violence and the Criminal Justice System: An Overview, *Online Journal of Issues in Nursing* 7, no. 1 (January 2002), <http://www.nursingworld.org/MainMenuCategories/ANAMarketplace/ANAPeriodicals/OJIN/TableofContents/Volume72002/No1Jan2002/DomesticViolenceandCriminalJustice.html> (posjećeno 3. novembra 2015.).

proveden u koordinaciji s tužiocem, sudovima i socijalnim službama, kako bi se olakšalo izricanje zaštitnih mjera. Ova rješenja se obično izdaju u roku od 24 sata, a njihovo kršenje trebalo bi dovesti do izricanja novčane kazne. Kada se propisno provode, oni žrtvama nude neophodni predah. Međutim, u BiH, kao i u drugim državama, provođenje zaštitnih mjera od ključnog je značaja za podršku žrtvama nasilja u porodici; ako se ono ne osigura, samo se osnažuje ideja da će se viktimizacija žena tolerirati.

I u međunarodnim praksama se naglašava značaj koordiniranog odgovora krivičnog pravnog sistema u tretiranju nasilja u porodici. Istraživanja pokazuju da taj odgovor treba biti odraz odlučnog i sveobuhvatnog pristupa, u kojem policija, tužioc i sudije razmatraju informacije kao što su ranija osuđivanost počinioca, historija zloupotrebe droge, postojeće i ranije zabrane približavanja i nalozi građanskog suda, pitanja brige o djeci i odgovori na ranije intervencije zbog nasilja u porodici.¹²⁶ Studije iz UK nude nekoliko preporuka za unapređenje odgovora i povećanje učinkovitosti, uključujući razvoj većeg broja partnerstava među agencijama, kako bi se pružila podrška ugroženim žrtvama i kako bi se radilo sa hroničnim prestupnicima. Dodatne preporuke odnose se na podršku žrtvama od strane zaštitnika njihovih prava kroz postupke u okviru krivičnog pravnog sistema, poboljšano prikupljanje dokaza, posebno obučene tužioce, specijalizirane sudove i specijalne obuke za sudije, obuke u cilju podizanja svijesti za sve one koji se profesionalno bave pravom, te posvećivanje veće pažnje pitanjima ravnopravnosti i različitosti u čitavom sistemu.¹²⁷

Istraživanja su također ukazala na potrebu za redovnim monitoringom i revidiranjem krivičnog pravnog sistema, a to je nešto što u BiH ne postoji. Potrebna je dodatna analiza kako bi se procijenila učinkovitost sankcija i zaštitnih mjera i identificirale praznine i slabosti u sistemu. U izvještaju iz 2009. godine koji je objavio OSCE utvrđeno je da se u BiH ne koriste

126 Kerry Healey, Christine Smith, and Chris O'Sullivan, "Batterer Intervention: Program Approaches and Criminal Justice Strategies," No. NCJ 168683 (Washington, DC: US Department of Justice, 1998).

127 Marianne Hester, et al., *Domestic Violence: Making it through the Criminal Justice System* (International Centre for the Study of Violence and Abuse, 2003).

zaštitne mjere.¹²⁸ Ova studija pokazuje da je ostvaren napredak u ovom smislu u proteklih šest godina: sada se izriču zaštitne mjere, a na raspolaganju su i sigurne kuće. Ipak, potreban je još veći uvid kako bi se utvrdilo kako to utječe na prevenciju. Također, potrebno je dodatno analizirati šta je to što u sistemu funkcionira.

Neki istraživači također tvrde da se učenjem iz tragedija koje su se mogle spriječiti mogu rasvijetliti slabije shvaćeni rizici.¹²⁹ Najboljim međunarodnim praksama je propisano da se u učinkovitim odgovorima krivičnopravnog sistema na nasilje u porodici propisno identificira agresor u nestabilnoj vezi i uzme u obzir mogući utjecaj posttraumatskog stresa na žrtvu. Naprimjer, žrtve koje slobodno izražavaju svoj bijes mogu nesvjesno ostaviti utisak da su one počinioci, a povrede nanesene u samoodbrani, kao što su ogrebotine, mogu biti vidljivije na prvi pogled od ozbiljnih modrica.¹³⁰ Uz organiziranje adekvatne obuke i usmjeravanja, potrebno je posvetiti pažnju i adekvatnom odabiru, nadgledanju i podršci stručnjacima koji rade sa počiniocima i žrtvama nasilja u porodici.

5.3. Procjena rizika od smrtnosti u predmetima nasilja u porodici

Postoji nekoliko razloga zbog kojih je važno da se rizik od smrtnosti stručno procijeni u slučajevima nasilja u porodici. U kontekstu krivičnopravnog sistema, imperativ je da se sa “uobičajene mudrosti” pređe na prakse zasnovane na istraživanjima, u kojima se pravi razlika između predmeta nasilja u porodici i predmeta ubistva unutar sistematskog nasilja u porodici.¹³¹ Međutim, za procjenu rizika od smrtnosti potrebno je da stručne osobe u pravosuđu prevaziđu ograničavajući pristup ocjene izolovanih slučajeva, i da počnu razmatrati širu sliku nasilja u svakoj porodici.

128 Organization for Security and Co-operation in Europe, *Response to Domestic Violence and Co-ordinated Victim Protection in the Federation of Bosnia and Herzegovina and the Republika Srpska* (Sarajevo: 2009). Vidi: http://www.oscebih.org/documents/osce_bih_doc_2010092008370731eng.pdf

129 Mary Barnish, *Domestic Violence: A Literature Review* (London: HM Inspectorate of Probation, 2004).

130 Healey, Smith, and O'Sullivan, “Batterer intervention...”

131 Jacquelyn C. Campbell, “Commentary on Websdale: Lethality assessment approaches: Reflections on their use and way forward,” *Violence Against Women* 1, no. 9 (2005): 1206-1213.

Iako se u ovom istraživanju nisu posebno razmatrali slučajevi ubistva u okviru nasilja u porodici, u intervjuima je navedeno da su žene iz ove studije bile izložene ozbiljnim faktorima rizika koji se povezuju sa ubistvom u kontekstu sistematskog nasilja u porodici. Ipak, žene koje su bile izložene faktorima rizika i koje su imale kontakte sa krivičnopravnim sistemom dosljedno su izjavljivale da stručne osobe u pravosuđu nisu uzimale u obzir te faktore. Ustvari, ispitanice su navele da ne samo da su te stručne osobe bile nezainteresirane za detalje o nasilju nad njima, nego i da često bolni i sramni detalji koje su ispričale nisu cijenjeni kao otežavajuće okolnosti u presudama. To se poklapa sa nalazima pregleda 289 krivičnih predmeta nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini, što je 2011. godine uradio OSCE, u kojima otežavajuće okolnosti skoro nikada nisu imale utjecaja na izrečene presude ili kazne.¹³²

U značajnom broju istraživanja utvrđeni su uobičajeni faktori rizika koji se povezuju sa ubistvom u kontekstu nasilja u porodici. Naročito upečatljiv nalaz je da prijetnje ili napad pištoljem ili drugim oružjem za 20 puta povećava vjerovatnoću da će žena biti ubijena.¹³³ Prijetnje ubistvom – kojima je bilo izloženo nekoliko žena intervjuiranih u okviru ove studije – također predstavljaju značajan faktor rizika, za koji se procjenjuje da 15 puta povećava rizik od ubistva.¹³⁴ Žene iz ovog istraživanja također su bile izložene raznim kombinacijama drugih faktora rizika koji se povezuju sa rizikom od smrtnog ishoda, uključujući pokušaj davljenja ili davljenje, prisilni seks, uhođenje ili ekstremnu ljubomoru.¹³⁵ Rastava, bilo fizičkim razdvajanjem ili pravnim postupkom (npr. razvod), također je identificirano kao indikator smrtnosti koji rizik od ubistva u kontekstu nasilja u porodici povećava za tri do pet puta.¹³⁶ Međutim, najistaknutiji faktor rizika od ubistva u kontekstu nasilja u porodici je samo nasilje: brojne

132 OSCE, *Ensuring Accountability for Domestic Violence*.

133 Campbell, et al., "Assessing Risk Factors for Intimate Partner Homicide."

134 Ibid.

135 Phyllis W. Sharps, et al., "The Role of Alcohol Use in Intimate Partner Femicide," *American Journal of Addictions* 10, no. 2 (2001): 1-14.

136 Campbell, et al., "Assessing Risk Factors for Intimate Partner Homicide."

studije su pokazale da je većini takvih ubistava prethodilo porodično nasilje muškarca nad ženom – bez obzira na to ko je na kraju ubijen.¹³⁷

Jedan od najučinkovitijih alata koji se trenutno koriste za procjenu rizika od smrtnosti u slučajevima nasilja u porodici poznat je pod nazivom “Procjena opasnosti” (*Danger Assessment* – DA).¹³⁸ Procjenu je osmislila dr. Jacquelyn Campbell, koristeći direktne informacije od žrtava nasilja u porodici, radnika i radnica u sigurnim kućama, agencija za izvršenje zakona i drugih kliničkih stručnjakinja i stručnjaka. U njoj se koristi ponderiran sistem za bodovanje odgovora da/ne o faktorima rizika koji se povezuju sa ubistvom u kontekstu nasilja u porodici. Procjenu (DA) čine sljedeća pitanja, u kombinaciji sa dvanaestomjesečnim kalendarom u koji žrtve bilježe nasilne incidente koristeći skalu od 1 do 5:

1. Da li se težina ili učestalost fizičkog nasilja povećala tokom protekle godine?
2. Posjeduje li nasilnik pištolj?
3. Jeste li ostavili nasilnika nakon zajedničkog života tokom protekle godine?
4. Da li je nasilnik nezaposlen?
5. Da li je nasilnik ikada koristio oružje protiv vas ili vam prijetio smrtonosnim oružjem?
 - a. Ako jeste, da li se radilo o pištolju?
6. Prijeti li nasilnik da će vas ubiti?
7. Da li je nasilnik izbjegao hapšenje zbog nasilja u porodici?
8. Imate li dijete koje nije nasilnikovo?
9. Da li vas je nasilnik ikada prisilio na seks a da vi to niste željeli?
10. Da li je nasilnik ikada pokušao da vas udavi (uguši)?

137 Vidi: James E. Bailey, et al., “Risk factors for violent death of women in the home,” *Archives of Internal Medicine* 157, no. 7 (1997): 777-782; Jacquelyn C. Campbell, “If I can’t have you, no one can’: Power and control in homicide of female partners” u *Femicide: The Politics of Woman Killing*, eds. Jill Radford and Diana E. H. Russell (New York: Twayne, 1992), 99-113; Jacquelyn C. Campbell, et al., “Risk Factors for Femicide in Abusive Relationships: Results From a Multisite Case Control Study,” *American Journal of Public Health* 93, no. 7 (2003): 1089-1097; Judith M. McFarlane, et al., “Stalking and Intimate Partner Femicide,” *Homicide Studies* 3, no. 4 (1999): 300-316; Kathryn E. Moracco, Carol W. Runyan, and John D. Butts, “Femicide in North Carolina, 1991-1993: A Statewide Study of Patters and Precursors,” *Homicide Studies* 2, no. 4 (1998): 422-446; and Websdale, *Understanding Domestic Homicide*.

138 Procjenu opasnosti možete pronaći na: <https://www.dangerassessment.org/DATools.aspx>

11. Posjeduje li nasilnik protuzakonite droge (ne uključujući alkohol)?
12. Da li je nasilnik alkoholičar ili ima problema s pićem?
13. Kontrolira li nasilnik većinu vaših svakodnevnih aktivnosti? Naprimjer, govori li vam s kim se možete družiti, kad možete ići u posjetu svojoj porodici, koliko novca možete potrošiti ili kad možete uzeti automobil?
14. Da li je nasilnik nasilno i konstantno ljubomoran na vas? (Naprimjer, tako što govori: "Ako te ja ne mogu imati, neće niko.")
15. Da li vas je nasilnik ikada pretukao dok ste bili trudni?
16. Da li je nasilnik ikada prijetio samoubistvom ili se pokušao ubiti?
17. Prijeti li nasilnik da će vam povrijediti djecu?
18. Da li smatrate da je nasilnik sposoban da vas ubije?
19. Da li vas nasilnik prati ili špijunira, ostavlja prijeteće cedulje ili poruke, uništava vašu imovinu ili vas zove kad vi to ne želite?
20. Jeste li vi ikada prijetili samoubistvom?

Čak i kada nema bodovanja, DA opet može poslužiti kao važan resurs za stručne osobe u krivičnopravnom sistemu. Pitanja su zasnovana na decenijama istraživanja, u kojima su identificirana ponašanja i karakteristike nasilja koje su najsmrtonosnije po žrtve nasilja u porodici, i mogu poslužiti kao važne smjernice u istrazi, krivičnom gonjenju i izricanju kazne počiniocima. DA može biti naročito vrijedno sudijama, za koje identificiranje faktora rizika koji se povezuju sa povećanim nasiljem i smrtnošću treba postati standardna praksa u ocjeni i izricanju presuda u predmetima nasilja u porodici.

5.4. Ocjena otežavajućih i olakšavajućih okolnosti

Žene koje su učestvovalе u ovom istraživanju navele su da je u njihovim slučajevima postojalo nekoliko otežavajućih okolnosti, od kojih su neke izričito priznate zakonom, dok neke jasno zahtijevaju detaljnije razmatranje, iako nisu navedene u zakonu. Naprimjer, nekoliko žrtava je govorilo o tome kako su bile izložene davljenju, a mnoge su opisale i da su silovane i trpjele seksualne napade. Žrtve su navele i da su fizički napadane tokom

trudnoće, a najmanje u jednom slučaju namjerno su udarane i šutane u stomak. Pored toga, mnoge žrtve su rekly da su i njihova djeca bila izložena nasilju usmjerenom protiv njih, a u nekim slučajevima su i sama zlostavljana. A ipak, svim nasilnicima u ovim slučajevima izrečene su uvjetne osude.

Relevantnim krivičnim zakonima u BiH službeno je priznat osnovni oblik nasilja u porodici, za koje se izriče novčana ili zatvorska kazna, kao i sljedeće specifične kategorije teških oblika nasilja, za koje se predviđa isključivo zatvorska kazna:

- djeca/maloljetnici su izloženi nasilju u porodici
- korištenje oružja ili opasnog oruđa
- teške tjelesne povrede.

Pored toga, zakonom Republike Srpske prisustvo maloljetnika (osobe mlađe od 18 godina) utvrđeno je kao kvalificirani oblik nasilja u porodici. Ipak, prema izvještaju OSCE-a, bh. sudovi ne razmatraju ove zakonski utvrđene otežavajuće okolnosti, a takve okolnosti su cijenili samo u 40% predmeta.¹³⁹ Prema nalazima izvještaja:

*Predmeti u kojima je izrečena uvjetna osuda obuhvatali su čitav spektar djela nasilja u porodici. Praćeni predmeti uključivali su česta svjedočenja o premlaćivanju, šamaranju, fizičkim napadima s nanošenjem teških ozljeda ili upotrebom oružja, kao što je hladno ili vatreno oružje, i eksplozivnih naprava. Često je prijavljivano verbalno zlostavljanje, uključujući prijetnje smrću...*¹⁴⁰

139 OSCE, *Ensuring Accountability for Domestic Violence*, 21.

140 *Ibid.*, 19.

Navodi se i da počinioci nisu optuživani za krivična djela u sticaju:

Čini se da postoji nespремnost da se nasilje u porodici procesuiru u sticaju sa drugim djelima, kao što je zlostavljanje djeteta... [a] optužbe za seksualno nasilje skoro da se nikako ne pojavljuju u postupcima za krivično djelo nasilja u porodici, čak i kada se u toku postupka iznesu navodi o njegovom postojanju.¹⁴¹

Sudovi imaju priliku da koriste empirijska istraživanja kako bi unaprijedili sudsku praksu, a u BiH to mora biti osnova za novo shvatanje različitih karakteristika i utjecaja nasilja u porodici u pravosuđu. Naprimjer, istraživanja pokazuju da djeca izložena nasilju u porodici trpe dugotrajne posljedice po mentalni, intelektualni i socijalni razvoj.¹⁴² Kao što je navedeno, poznato je da prijetnje smrtonosnim oružjem ili njegovo korištenje – kojem su bile izložene mnoge žene iz ove studije – značajno povećava rizik od smrtnog ishoda.¹⁴³ Od ključnog je značaja da agencije za izvršenje zakona i stručne osobe u pravnom sistemu BiH postanu svjesne težine ovih otežavajućih okolnosti. Potrebno je također cijeniti čak i okolnosti koje nisu službeno priznate u krivičnopravnom okviru – kao što su uhođenje, seksualni napad, davljenje ili ekstremna ljubomora. Opća pravila za odmjeravanje kazne doista nalažu sudovima da uzmu u obzir “sve okolnosti koje utječu na težinu kazne”, uključujući stepen opasnosti ili povrede žrtve, te ranije ponašanje i ličnost počinioca.¹⁴⁴ To sudovima daje ogroman prostor da okolnosti kao što su davljenje ili ekstremna ljubomora cijene kao otežavajuće.

141 Ibid., 33-34.

142 Lynn Hecht Schafran, 2014, “Domestic Violence, Developing Brains, and the Lifespan: New Knowledge from Neuroscience” *The Judges Journal*, vol 53 no 3.

143 Campbell, et al., “Assessing Risk Factors for Intimate Partner Homicide.”

144 Vidi: Krivični zakon Bosne i Hercegovine, član 48., “Opća pravila za odmjeravanje kazne,” stav 1.:

Sud će učinitelju krivičnog djela odmjeriti kaznu u granicama koje su zakonom propisane za to krivično djelo, imajući u vidu svrhu kažnjavanja i uzimajući u obzir sve okolnosti koje utječu da kazna bude manja ili veća (olakšavajuće i otežavajuće okolnosti), a osobito: stepen krivične odgovornosti, pobude iz kojih je djelo učinjeno, jačinu ugrožavanja ili povrede zaštićenog dobra, okolnosti pod kojima je djelo učinjeno, raniji život učinitelja, njegove osobne prilike i njegovo držanje nakon učinjenog krivičnog djela, kao i druge okolnosti koje se odnose na osobu učinitelja.

Bh. sudovi su pokazali da ne uzimaju u obzir prirodu nasilja u porodici ni kada cijene olakšavajuće okolnosti. U izvještaju OSCE-a utvrđeno je da su olakšavajuće okolnosti cijenjene u preko 70% predmeta kao opravdanje za blažu ili uvjetnu osudu, što znatno preteže u odnosu na otežavajuće okolnosti.¹⁴⁵ Najčešće cijenjene olakšavajuće okolnosti su:

- ranija neosuđivanost
- priznanje krivnje
- žaljenje zbog učinjenog djela
- “Dobro ponašanje optuženog pred sudom”
- karakteriziranje optuženog kao “porodičnog čovjeka”.

Iako je razumljivo da je ranija neosuđivanost bitna u krivičnom postupku i izricanju kazne, nepostojanje ranijih *osuda* ne bi se trebalo izjednačavati sa nepostojanjem ranijeg nasilnog ponašanja. Kako se pokazalo i u intervjuima, žrtve nasilja u porodici doista mogu trpjeti ekstremne oblike nasilja, zlostavljanja i kontrole prije nego što agencije za izvršenje zakona ili sudovi dobiju priliku da identificiraju, krivično gone i optuže počinioca. Također je značajno to što se karakteriziranje optuženog kao «porodičnog čovjeka» cijeni kao olakšavajuća okolnost, i to često. To upućuje na činjenicu da silovanje, davljenje, premlaćivanje i teroriziranje vlastite porodice ne isključuje identificiranje muškarca kao “porodičnog čovjeka”. Ipak, da su ista djela bila usmjerena protiv nekog neznanca, da li bi bila tako jednostavno odbačena? Kakvu poruku sudovi šalju društvu – i porodicama – sugeriranjem da to što neko ima porodicu znači da je manje kriv za nasilje? Ako bh. društvo porodicu smatra svojom temeljnom ćelijom, onda se zaštitom porodica od unutrašnjeg nasilja i terora štiti i samo društvo. Osim toga, ako se nasilje u porodici ne shvata ozbiljno, onda se ne prepoznaje ni njegova međugeneracijska priroda, a to pruža vrlo malo nade da će se nasilje u porodici prevenirati u budućim generacijama.

145 OSCE, *Ensuring Accountability for Domestic Violence*, 21.

5.5. Liderska uloga sudija u prevenciji nasilja u porodici

Da li se nasilje u porodici tretira kao ozbiljna pravna stvar koja je vrijedna vremena, pažnje i razmatranja pred sudom može umnogome zavisiti od liderstva u pravosuđu. U tom smislu, pravosudno liderstvo odnosi se na spremnost sudija i sutkinja da istupe i posvete se pitanju nasilja u porodici – tako što će sa adekvatnim znanjem utvrđivati rizike po žrtve i širu zajednicu i izricati presude proporcionalne počinjenim krivičnim djelima. Ovakvo liderstvo sudija predstavlja priliku da se spriječi nasilje u porodici ograničavanjem povratništva među ranijim počiniocima i interveniranjem u krugu koji vodi ka činjenju sličnih djela u budućim generacijama.

U svojoj knjizi *Battered Women in the Courtroom: The Power of Judicial Response (Zlostavljane žene u sudnici: Moć pravosudnog odgovora)*, James Ptacek je ispričao priču o jednom slučaju iz SAD-a koji je uključivao opasnu ideju da nasilje u porodici nije ozbiljan problem, što je imalo poražavajući ishod:

U martu 1986. godine, Pamela Nigro Dunn obratila se sudu kako bi dobila zabranu približavanja protiv svog muža, šest sedmica nakon vjenčanja. U izjavi priloženoj uz zahtjev navela je:

“Zatvorenica sam u svom stanu. Zaključava me i iznosi kabl od telefona. Davio me i prijetio da će me ubiti ako pokušam otići. Natjerao me da radim samo tamo gdje i on radi... Moj je život u opasnosti sve dok je on u blizini.”

Sudija P. Heffernan joj je izdao nalog kojim je njenom mužu zabranjeno da je kontaktira. Na raspravi nakon 12 dana, sudija Heffernan ju je verbalno izgrdio zbog traženja policijske pratnje do njenog stana, kako bi mogla pokupiti svoje stvari. Dok su Pamela Dunn i Paul Dunn bili pred njim, sudija Heffernan je rekao:

“Ovo je prilično banalno... Ovaj sud ima mnogo ozbiljnijih stvari za razmatranje. Ovdje nanosimo strašnu štetu poreskim obveznicima. Vi želite mučiti nju i ona vas, i to je uredu, ali nemojmo to raditi o trošku poreskih obveznika.”

Govoreći Pameli da joj ne treba pratnja, Heffernan joj je rekao i da se “ponaša kao odrasla osoba.” (...) U augustu 1986. godine, manje od pet mjeseci nakon ove rasprave, Pamela Dunn je brutalno ubio njen muž. Prema novinskim izvještajima, muž ju je oteo uz prijetnje pištoljem na uglu ulice. Devet sati kasnije, pronađena je sa licem u lokvi vode na gradskoj deponiji, upucana, izbodena i udavljena. Pamela Dunn je bila u petom mjesecu trudnoće i imala je 22 godine.¹⁴⁶

Pored toga što je dokazao koliko je važno da se nasilje u porodici ozbiljno shvati, ovaj slučaj je pokazao i u kojoj mjeri nasilje u porodici može biti skriveno krivično djelo, a ipak predstavljati značajnu prijetnju. U ovom slučaju doista nije bilo krivične optužbe pred sudom, a Paul Dunn nije bio ranije osuđivan. Međutim, u svojoj izjavi pod zakletvom, Pamela Dunn je navela da trpi ekstremnu ljubomoru, izolaciju i prijetnje oduzimanjem života – sve faktore koji se povezuju sa rizikom od smrtnosti.

Svakako, mandat sudija da dijele pravdu bez preduvjerenja i predrasuda prema bilo kojoj strani može biti pun izazova i složen zbog velikog obima posla i premalo vremena na raspolaganju.¹⁴⁷ Sutkinja Donna Martinson i dr. Margaret Jackson navode u svom radu iz 2013. godine:

(...) mogu se uvesti poboljšanja. Postoje aspekti onoga što sudije nastoje uraditi koji su toliko značajni za efikasnu provedbu pravde da sudije moraju obratiti pažnju na njih. Sudije mogu i trebaju rješavati barijere koje postoje u sudskim institucijama. U porodičnom nasilju i drugim predmetima koji uključuju kontinuu-

¹⁴⁶ Ptacek, *Battered Women in the Courtroom*, 4-5.

¹⁴⁷ Donna Martinson (Honorable) and Margaret Jackson, *Judicial Leadership in Domestic Violence Cases: Judges Can Make a Difference* (The FREDA Centre for Research on Violence Against Women and Children, 2012).

irani sukob, ulozi su izuzetno visoki, naročito kada se radi o djeci. Njima se može nanijeti ozbiljna šteta. Što duže problem traje, situacija može postati još štetnija i biće je teže riješiti.¹⁴⁸

Poziv na pravosudno liderstvo u predmetima nasilja u porodici predstavlja poziv sudijama da provode vladavinu prava i podrže društvene i individualne norme koje su u skladu s principima ravnopravnosti. Zahvaljujući svojoj leaderskoj poziciji u krivičnompravnom sistemu, sudije su u jedinstvenom položaju da usmjeravaju rad policije i tužilaca, tako što će ih ohrabriti, ako ne i insistirati na tome da oni provode temeljite istrage i sastavljaju sveobuhvatne predmetne spise uz odgovarajuće optužnice. To je i prilika za sudije da predvode put u kultiviranju društvenih normi – na osnovu utvrđenih krivičnopравnih parametara, kojima se nasilje u porodici prepoznaje kao neprihvatljivo – koje više neće tolerirati nasilje u porodici.

Konačno, sudije mogu raditi na dekonstrukciji dominantnih diskursa u sudnici, pružanjem sigurnosti i poštovanja žrtvama, kako bi im dali potpunu i poštnu priliku da ispričaju svoje priče. Sudije mogu i trebaju izbjegavati sastavljanje presuda u kojima se sugerira da postoji bilo kakav izgovor ili opravdanje za prijetnje ili nasilno ponašanje nad porodicom počinioca. Široka diskreciona prava koja sudije imaju u tumačenju i primjeni zakona na kraju se trebaju koristiti u interesu pravde; u ovom slučaju, za prevenciju nasilja u porodici.

5.6. Specijalni sudovi za nasilje u porodici

U državama širom svijeta formirani su sudovi specijalizirani za nasilje u porodici, a preko 50 ih ima u Kanadi, skoro 100 u Ujedinjenom Kraljevstvu i više od 200 u SAD-u.¹⁴⁹ Iako se modeli rada ovih sudova razlikuju između država i unutar njih, zajednički motivi da se formiraju uključuju efikasnije

¹⁴⁸ Ibid.

¹⁴⁹ Samantha Moore, *Two Decades of Specialized Domestic Violence Courts: A Review of the Literature* (Center for Court Innovation, 2009), 2.

procesuiranje predmeta, donošenje odluka od strane stručnjakinja i stručnjaka koji su prošli specijalnu obuku, veću odgovornost nasilnika čime se smanjuje stopa povratništva, razvoj službi za podršku žrtvama i bolje koordiniran odgovor agencija i institucija.¹⁵⁰ Postoje tri modela sudova za nasilje u porodici: 1) građanski sudovi za izricanje zaštitnih mjera, 2) krivični sudovi i 3) integrirani građansko-krivični sudovi.¹⁵¹ Drugi model – specijalizirani krivični sudovi posvećeni nasilju u porodici – najrasprostranjeniji je i nudi prednost pažljivog praćenja poštivanja izrečenih mjera i sigurnosti žrtava i porodica. Međutim, ovaj model sudijama ne omogućava da se bave relevantnim građansko-pravnim stvarima, kao što su zaštitne mjere, pitanja starateljstva i izdržavanja djece i razvod. Stoga specijalni građansko-krivični sudovi nude očigledne prednosti jer objedinjuju i krivični i građanski segment. Dodatna prednost integriranog modela je u tome što on obično podrazumijeva formalno koordiniranje sa drugim službama, kako bi porodice pogođene porodičnim nasiljem imale “sve na jednom mjestu”, odnosno pristup brojnim uslugama na jednoj lokaciji.

Studije u kojima se ispituje učinak specijaliziranih sudova za nasilje u porodici dosljedno pokazuju da će ovi sudovi po svoj prilici žrtvama pružiti usluge koje inače ne bi dobile.¹⁵² Žrtve također uglavnom navode da su sa specijaliziranim sudovima imale pozitivnija iskustva nego sa standardnim sudovima.¹⁵³ Ono što je najupečatljivije je da istraživanja

150 Ibid., 3.

151 Emily Sack, *Creating a Domestic Violence Court: Guidelines and Best Practices* (Family Violence Prevention Fund, 2002), 24-29.

152 Harrell, A., L. Newmark, and C. Visher. 2007. Final report on the evaluation of the judicial oversight demonstration, volume 2: Findings and lessons on implementation. Final report for the National Institute of Justice. Washington, DC: National Institute of Justice.

Henning, K and Klesges, LM. 1999. Evaluation of the Shelby County domestic violence court: Final report. Shelby County: TN.

Newmark, L, Rempel, M, Diffily, K and Kane, KM. 2001. Specialized felony domestic violence courts: Lessons on implementation and impact from the Kings County experience.

153 Eckberg, D. and Podkopcak, M. 2002. Domestic violence court in Minneapolis: Three levels of analysis. Presentation, American Society of Criminology Annual Conference. Chicago, IL. November 15, 2002.

Gover, Angela A. 2007. “Specialized domestic violence court in South Carolina: An example of procedural justice for victims and defendants.” *Violence Against Women*, Vol. 13, No. 6, 603- 626.

Gover, A. A., MacDonald, J. M., and Alpert, G. P. 2003. “Combating domestic violence: Findings from an evaluation of a local domestic violence court.” *Criminology and Public Policy*, 3: 109-132.

pokazuju kako su žrtve više motivirane da odu iz nasilnih veza kada imaju pristup sudu specijaliziranom za nasilje u porodici.¹⁵⁴

Veća je vjerovatnoća da će sudovi za nasilje u porodici prije nego nespecijalizirani sudovi naložiti širok niz posebnih uvjeta za počinioce, uključujući njihovo učešće u programima savjetovanja i liječenja od ovisnosti, testiranje na droge, intenzivan nadzor tokom vremena provjeravanja i redovne statusne rasprave kako bi se provjerilo poštovanje izrečenih mjera.¹⁵⁵ Neke studije povezuju formiranje sudova za nasilje u porodici sa većim brojem osuda, ali su podaci o tome ograničeni.¹⁵⁶ Postoji i nekoliko pregleda specijaliziranih sudova koji govore o njihovoj ulozi u skraćivanju postupaka u predmetima nasilja u porodici. Varira stepen do kojeg je to tačno, od jedne studije koja navodi skraćenje od 74%,¹⁵⁷ do druge dvije studije koje govore o skraćanju vremena potrebnog za procesuiranje ovih predmeta za 25-50%.¹⁵⁸ Ovo je važno pitanje za žene žrtve koje pokušavaju nastaviti život nakon nasilja, a ispitanice u okviru ove studije izrazile su frustraciju zbog komplikacija i trajanja pravnih postupaka.

Hotaling, G., and Buzawa, E. 2003. Victim satisfaction with criminal justice case processing in a model court setting. Washington, D.C: National Institute of Justice.

154 Henning and Klesges, *op. cit.*
Hotaling and Buzawa, *op. cit.*

155 Angene, L. 2000. Evaluation report for the San Diego County domestic violence courts. San Diego, CA: San Diego Superior Court.
Gondolf, E. W. 2005. Culturally focused batterer counseling for African American men. Final Report for the National Institute of Justice. Washington, DC: National Institute of Justice.
Harrell et al., *op. cit.*
Newmark et al., *op. cit.*

156 Goldkamp, J., Weiland D., Collins, M., and White, M. 1996. The role of drug and alcohol abuse in domestic violence and its treatment: Court experiment. Final Report for the National Institute of Justice. Washington, DC: National Institute of Justice.
Davis, R., Smith, B.E., Rabbitt, C. 2001. Increasing convictions in domestic violence cases: A field test in Milwaukee." *The Justice System Journal* 22: 62-72.
Eckberg and Podkopacz, *op. cit.*

157 Angene, *op. cit.*

158 Davis et al., *op. cit.*

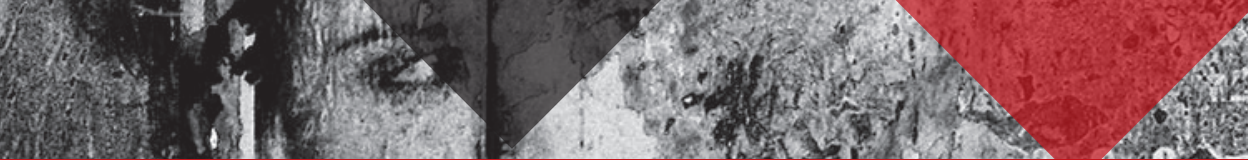
Cissner, A.B., Labriola M., and Rempel M. 2013, *Testing the Effects of New York's Domestic Violence Courts*

5.7. Najbolje sudske prakse za prevenciju nasilja u porodici

Iako ne postoji tačna formula kojom pravosuđe može spriječiti nasilje u porodici, postoje obimni dokazi o tome da temeljit odgovor baziran na dokazima ima veći utjecaj nego primjena individualnog diskrecionog prava i mišljenja stručnjaka. Drugim riječima, prakse moraju biti dosljedne i uzimati u obzir širi kontekst i historiju nasilja. *Priručnik: sudska razmatranja slučajeva nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini iz 2014. godine* sadrži nekoliko zdravorazumskih preporuka. Ako bi se primijenile, one bi mogle značajno preusmjeriti sudsku praksu u BiH prema međunarodnim normama i standardima baziranim na empirijskom istraživanju. To ne bi zahtijevalo nijednu promjenu krivičnog okvira i omogućilo bi pravosuđu da unaprijedi sudsku praksu bez značajnog revidiranja zakonodavstva.

U ovom trenutku, pravni i krivičnopravni sistem u Bosni i Hercegovini u poziciji je da dodatno iskoristi zakone o prevenciji nasilja u porodici. Ostvaren je napredak u izricanju zaštitnih mjera ženama unutar 24 sata od prijavljivanja nasilja u porodici. Žene iz ove studije smatraju da je ovakva praksa vrlo korisna. U nekim prilikama, to je ključna stvar koja štiti njihove živote i koja im je pomogla da nastave svoje živote i oslobode se nasilnih veza.

Međunarodne prakse pokazuju da su smjernice i obuke za stručne osobe koje rade sa žrtvama nasilja ključ za pružanje odgovarajuće podrške. Policija koja je prošla obuku postupa drugačije prema žrtvama nasilja u porodici od one koja nije obučavana. Policija je u nekim mjestima obučena da pruži podršku žrtvama nasilja u porodici, a to se odražava na to kako postupaju u situacijama nasilja u porodici. Policija u nekim policijskim stanicama sada provodi trenutačna hapšenja počinitelaca nasilja u porodici kad oni predstavljaju opasnost po žrtve ili kada su nanesene teške tjelesne povrede. Oni odmah kontaktiraju tužioca i dežurnog sudiju koji izdaje zaštitne mjere, čije izvršenje prati policija. Ljubaznost i razumijevanje

policije i brzi odgovor tužilaštva i sudija ženama pokazuju da im krivičnopravni sistem može pomoći da riješe svoju situaciju. Trenutačno hapšenje počinioca i izricanje zaštitne mjere, iako se ne radi o sankciji, djeluje kao opomena. To počiniocu govori da žena nije bespomoćna i ranjiva žrtva, nego osoba sa vlastitim pravima i djelovanjem, sa sistemom koji je podržava.

Krivični predmeti su drugo pitanje, i mnogo više vremena je potrebno za njihovo procesuiranje. Ali način rješavanja krivičnih djela nasilja u porodici također je ključ za društvenu prevenciju nasilja u porodici. Neke sudije koje rade na predmetima nasilja u porodici u BiH i u inostranstvu¹⁵⁹ tvrde da se želje žrtava trebaju uzeti u obzir kada se primjenjuju krivične sankcije, dok se neki tome protive. Ovo je složena odluka za sudije, naročito ako žrtva i počinitelj opet zajedno žive nakon nasilja i pokretanja postupka u sistemu. Bilo da se želje žrtava uzimaju u obzir ili ne, i ako žrtve odluče da neće svjedočiti, to ne znači da sistem nije uspio ili da se napori sistema, sudija, tužilaca i policije traće na bilo koji način. To može značiti da je ženama u jednom trenutku bila potrebna zaštita i angažman sistema, i da im više ne treba. Istoj osobi će možda ponovo zatrebati zaštita, a njen pokušaj da nastavi svoju vezu s partnerom ne treba posmatrati kao slabost ili zloupotrebu sistema, nego kao strategiju za pregovaranje o složenom problemu nasilja u porodici, kako bi živjela, odgajala djecu i bila produktivna građanka uprkos izloženosti nasilju.

Ovo istraživanje pokazuje da je nasilje u porodici složen i ozbiljan problem, koji utječe ne samo na članove i članice uže porodice nego i na društvo u cjelini. Istraživanje se fokusiralo na žene žrtve teških oblika nasilja i njihove odluke o pokretanju ili nepokretanju postupka u okviru sistema. U istraživanju se argumentirano tvrdi da će se adekvatnim odgovorom krivičnopravnog sistema žene vremenom ohrabriti da prijavljuju nasilje u porodici, a počiniocima pokazati da nisu iznad zakona. Istraživanje takođe pokazuje da žene žrtve nasilja u porodici pokušavaju pronaći

159 Bilješke autorice i istraživačice tokom brojnih diskusija sa sudijama u BiH na temu nasilja u porodici od 2011. godine, koje su organizirane u okviru projekta Rod i pravosuđe.

sigurnost u nesigurnoj situaciji u kojoj žive i riješiti probleme na najbolji mogući način. Za sve nas koji na bilo koji način dolazimo u dodir sa žrtvama nasilja u porodici, znanje i razumijevanje problema je važno za osmišljavanje pravog odgovora. Svijet krivičnog sistema ne mora biti lišen emocija i ljubaznosti, a trenuci ljubaznosti i običnog ljudskog razumijevanja za neke žene mogu biti prekretnica. U svakom slučaju, odgovor krivičnog sistema i izrečene presude trebaju odražavati podršku i razumijevanje za žrtve, a počinioce držati odgovornima za ono što su učinili. Ulazak u policijsku stanicu punu uniformiranih muškaraca kako bi prijavila muža predstavlja tešku odluku za ženu iscrpljenu nasiljem u porodici. One koje to učine trebaju vidjeti da stručne osobe shvataju kako je to čin hrabrosti, a ne izdaja porodičnih vrijednosti. Prema cjelokupnom odgovoru stručnih osoba, one trebaju vidjeti da se nasilje ne treba tolerirati.

